

Univerzita Pardubice

Fakulta restaurování

Ateliér restaurování a konzervace papíru, knižní vazby a dokumentů

Jiráskova 3, 570 01 Litomyšl

**Komplexní restaurování jednodílné Bible kralické
z roku 1613**

Irena Fortelná

Vedoucí práce: Mgr. et BcA. Radomír Slovík

Bakalářská práce

2014

Univerzita Pardubice
Fakulta restaurování
Akademický rok: 2013/2014

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Irena Fortelná**
Osobní číslo: **R10021**
Studijní program: **B8206 Výtvarná umění**
Studijní obor: **Restaurování a konzervace papíru, knižní vazby a dokumentů**
Název tématu: **Komplexní restaurování jednodílné Bible kralické z roku 1613**
Zadávající katedra: **Ateliér restaurování papíru, knižní vazby a dokumentů**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Bakalářská práce bude spočívat v samostatném řešení restaurování konkrétního historického tisku (jednodílná Bible kralická), který pochází ze soukromé sbírky.

Fyzický stav knihy lze hodnotit jako alarmující. Rozsáhle poškozený knižní blok se dochoval s druhotným organizmem šití bez knižní vazby.

Studentka provede zdokumentování stavu díla před restaurováním a komplexní průzkum tisku. Na základě výsledků průzkumu stanoví koncept zásahu a navrhne jednotlivé restaurátorské kroky, které bude konzultovat s vedoucím práce a majitelem objektu. Celý proces samotného restaurátorského zákroku podrobně písemně a fotograficky zdokumentuje, dle platných pokynů pro psaní závěrečných prací na FR.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

CLARKSON, Ch.: Limp Vellum Binding and its potencial... Oxford, 2005

ŽUROVIČ, Michal a kol. Restaurování a konzervování archiválií a knih. Praha 2002.

HAMANOVÁ, Pavlína. Z dějin knižní vazby: Od nejstarších dob do konce XIX. stol. Praha: Orbis, 1959.

KŘENEK, Karel. Vazební struktury konzervačního typu. Diplomová práce FR UPa, 2012.

KUBIČKA, Roman a ZELINGER, Jiří. Výkladový slovník: malířství, grafika, restaurátorství. 1. vyd. Praha: Grada.

SZIRMAI, J. A. Konservierungseinbände (Teil 2. Der Viertelfalzeinband). Restauro, 1999, č.2, s. 98-103.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Radomír Slovik

Ateliér restaurování papíru, knižní vazby a dokumentů

Datum zadání bakalářské práce: **31. října 2013**

Termín odevzdání bakalářské práce: **12. srpna 2014**

Ing. Karol Bayer
děkan

L.S.

Mgr. Radomír Slovik
vedoucí ateliéru

dne

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně Univerzity Pardubice (Dislokované pracoviště – Fakulta restaurování, Litomyšl).

V Litomyšli dne 12. 8. 2014

Irena Fortelná

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala vedoucímu ateliéru Mgr. et BcA. Radomíru Slovikovi za odborné vedení a za neustálou ochotu a pomoc při práci na této bakalářské práci, dále asistentce MgA. Karině Černé Sojkové za odborné konzultace. Dále bych ráda poděkovala paní Ing. Aleně Hurtové za chemicko-technologický průzkum materiálů a paní PhMr. Bronislavě Bacílkové z Národního archivu za provedení mikrobiologických zkoušek a knihovnici Fakulty restaurování Mgr. Daně Večeřové za pomoc při hledání odborné literatury. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat i mým spolužačkám a celé mé rodině za podporu při zhotovení této práce ale i po celou dobu mého studia.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá komplexním restaurováním jednodílné Bible kralické z roku 1613, která pochází ze sbírek soukromého vlastníka. Kniha se dochovala v kritickém stavu v podobě značně poškozeného knižního bloku bez vazby. Blok utrpěl vlivem nedostatečné ochrany rozsáhlá mechanická poškození a došlo k značným ztrátám papírové podložky. Práce obsahuje kompletní restaurátorskou dokumentaci rozšířenou o informace o tisku, historická fakta a okolnosti spojené se vznikem objektu. Restaurátorská dokumentace podrobně popisuje typologii knihy, stav objektu před restaurátorským zásahem a celý proces restaurování. Zahrnuje také textové a grafické přílohy včetně obsáhlé fotodokumentace stavu před, v průběhu a po restaurátorském zákroku.

Klíčová slova

Kniha; knižní blok; tisk; 17. století; bible; česká bible; Kralice; Jednota bratrská; restaurování; konzervační vazba

Title

Restoration of the Bible of Kralice, 1613

Annotation

This bachelor thesis deals with complex restoration of a one-volume book Bible of Kralice, published in 1613, which comes from a collection of a private owner. The book remained preserved in critical condition in a form of greatly damaged book block with missing binding. The block sustained extensive mechanical damage and there was a substantial loss of paper. The thesis contains a complete restoration documentation supplemented with information about the print, historical background and circumstances related to its origin. The restoration report describes in detail the typology of the restored book, its condition before and after the treatment and full process of restoration. It is accompanied by text and graphic supplement including extensive photographic documentation of the book condition before, during and after the restoration treatment.

Keywords

Book; text block; print; 17th century; bible; Czech bible; Kralice; The union of Czech brethren; restoration; conservation binding

Univerzita Pardubice

Fakulta restaurování

Ateliér restaurování a konzervace papíru, knižní vazby a dokumentů

Jiráskova 3, 570 01 Litomyšl

Tel., fax.: 461 612 565

E-mail: dekanat.FR@upce.cz

RESTAURÁTORSKÁ DOKUMENTACE

Komplexní restaurování jednodílné Bible kralické z roku 1613

Vypracovala: Irena Fortelná

Vedoucí práce: Mgr. et BcA. Radomír Slovík

Litomyšl 2014

Počet vyhotovení restaurátorských dokumentací: 3

Místo uložení dokumentací: 1x Univerzita Pardubice – Fakulta restaurování

1x vlastník objektu

1x soukromý archiv restaurátora

Dokumentace obsahuje:

Celkový počet stran restaurátorské dokumentace: 123

Počet stran textu: 50

Počet stran textových příloh: 13

Počet stran grafických a obrazových příloh: 18

Počet fotografií: 56

Autorem fotografií je Irena Fortelná. Fotografie byly pořízeny digitálním fotoaparátem Canon EOS 60D, Canon EOS 30D a Nikon D 5000

Dokumentace je chráněná ve smyslu zákona č. 121/2000 sb. v úplném znění (autorský zákon).

Prohlašuji, že jsem při restaurování použila pouze materiály a postupy uvedené v této restaurátorské dokumentaci. Nejsem si vědoma nových zjištění a skutečností na restaurovaném objektu, které by nebyly uvedené v této dokumentaci.

Prohlašuji, že restaurátorský zásah byl proveden v souladu s restaurátorskou etikou.

V Litomyšli dne:.....

Irena Fortelná

(restaurátor)

Mgr. et BcA. Radomír Slovik

(pedagogický dohled)

Obsah

1	Úvod	13
2	Identifikace	14
3	Typologický popis.....	15
3.1	Typologický popis knižní vazby	15
3.2	Typologický popis knižního bloku.....	15
3.3	Typografický popis.....	20
3.4	Grafická výzdoba	22
4	Popis poškození.....	25
5	Restaurátorský záměr	27
6	Postup restaurátorských prací.....	28
7	Seznam použitých materiálů a chemikálií.....	40
8	Doporučené podmínky uložení	42
9	Bible kralická	43
9.1	Význam Bible kralické	43
10	Tiskárna Jednoty bratrské	45
10.1	Historické souvislosti.....	45
10.2	Jednota bratrská	45
10.3	Vznik a osud tiskárny.....	46
11	Významní představitelé bratrské tiskárny	48
11.1	Překladatelé, editoři	48
11.1.1	Jan Blahoslav.....	48
11.1.2	Další osobnosti	49
11.2	Tiskaři.....	49
11.3	Grafici.....	50
12	Tisky Jednoty bratrské	51
12.1	Překlad Bible	51

12.1.1	Bible kralická šestidílná.....	52
12.1.2	Bible kralická jednodílná	53
12.1.2.1	První vydání (1596)	53
12.1.2.2	Druhé vydání (1613).....	53
13	Výtvarná stránka tisků	55
13.1	Výtvarné prvky	56
14	Závěr.....	58
15	Seznam použité literatury a pramenů	59
16	Seznam použitých symbolů a zkratek.....	62
17	Textové přílohy.....	63
17.1	Mikrobiologické zkoušky	64
17.2	Chemicko-technologický průzkum materiálů	65
17.3	Měření pH papíru	74
17.4	Zkoušky rozpíjivosti barevných vrstev	75
18	Obrazová příloha - Grafická výzdoba tisku	76
18.1	Titulní list exempláře z Vědecké knihovny v Olomouci	77
18.2	Vlasy na začátcích dílů	78
18.2.1	Vlas prvního dílu	78
18.2.2	Vlas druhého dílu	78
18.2.3	Vlas třetího dílu.....	78
18.2.4	Vlas čtvrtého dílu	79
18.2.5	Vlas pátého dílu.....	79
18.3	Titulní strana šestého dílu – Nového zákona	80
18.4	Mauresky a viněta na koncích dílů	81
18.4.1	Maureska na konci prvního dílu.....	81
18.4.2	Maureska na konci druhého dílu	81
18.4.3	Maureska na konci třetího dílu.....	81
18.4.4	Viněta na konci čtvrtého dílu	82

18.4.5	Maureska na konci pátého dílu	82
18.4.6	Maureska na konci šestého dílu	82
18.5	Katalog iniciál.....	83
18.5.1	Devítiřádkové iniciály	83
18.5.2	Pětiřádkové iniciály	83
18.5.3	Dvouřádkové iniciály.....	84
19	Grafická příloha	85
20	Fotografická příloha.....	94

1 Úvod

Hlavním cílem této bakalářské práce bylo komplexní restaurování starého tisku ze sbírek soukromého vlastníka. Jedná se o druhé vydání jednodílné Bible kralické, tzv. Jednodílky, vydané v roce 1613 tiskárnou Jednoty bratrské.

Práce je koncipována jako restaurátorská dokumentace rozšířená o obecné informace a historická fakta související se vznikem restaurovaného objektu.

Počáteční kapitola uvádí základní informace k danému objektu. Následuje jeho popis rozdělený na typologický popis, typografický popis a grafickou výzdobu. Čtvrtá kapitola popisuje dochovaný stav díla a jeho poškození. V páté kapitole je uveden restaurátorský záměr. V další kapitole jsou podrobně popsány jednotlivé kroky a restaurátorské postupy, které byly v rámci zásahu provedeny. V sedmé kapitole je uveden seznam všech materiálů a chemikálií použitých při restaurování a seznam materiálů užitých na výrobu ochranného obalu. Osmá kapitola obsahuje doporučené podmínky uložení.

Následující kapitoly rozšiřují restaurátorskou dokumentaci o základní informace o Bibli kralické, vyzdvihují její význam a zasazují ji do historického kontextu doby, ve které vznikla. Přináší informace o vzniku a vývoji tiskárny Jednoty bratrské, osobnostech, které se podíleli na vzniku tisků a pojednává o edičním programu tiskárny a výtvarné stránce vydávaných tisků.

K práci jsou také připojeny obsáhlé textové, grafické, obrazové a fotografické přílohy, v nichž jsou zahrnuty výsledky mikrobiologických analýz, chemicko-technologický průzkum materiálů, detailní nákresy, kompletní grafická výzdoba tisku a podrobná fotografická dokumentace zobrazující stav objektu před a po restaurování včetně jednotlivých kroků a postupů provedených v průběhu restaurování.

2 Identifikace

Předmět restaurování: knižní blok bez dochované knižní vazby

Název díla: *Biblj swatá. To gest, Kniha, w niž se wssecka Pjsma S. Starého y Nowého Zákona obsahuj. W nowě wytisstěna, a wydána, M. DC. XIII.*

Místo a rok vydání: Kralice, 1613

Tiskař: Václav Elam (Tiskárna bratrská)

Jazyk: český

Tisk: jednobarevný, černý

Rozměry (výška x šířka x síla): 272 x 193 x 85 mm (po restaurování)

Místo uložení: soukromá sbírka

Zadavatel: soukromý vlastník

Zásah provedla: Irena Fortelná, studentka 4. ročníku Ateliéru restaurování a konzervace papíru, knižní vazby a dokumentů, Univerzita Pardubice – Fakulta restaurování

Vedoucí práce: Mgr. et BcA. Radomír Slovík, vedoucí Ateliéru restaurování a konzervace papíru, knižní vazby a dokumentů, Univerzita Pardubice – Fakulta restaurování

Konzultace: MgA. Karina Černá Sojková, asistentka Ateliéru restaurování a konzervace papíru, knižní vazby a dokumentů, Univerzita Pardubice – Fakulta restaurování

Termín započetí a ukončení restaurování: duben – srpen 2014

Analýzy: PhMr. Bronislava Bacílková – Mikrobiologické zkoušky – Národní archiv, Oddělení péče o fyzický stav archiválií, biologická laboratoř, Archivní 4/2257, 14901 Praha 4

Ing. Alena Hurtová – Chemicko–technologický průzkum vlákninového složení papíru, motouzu a nitě; identifikace druhu lepidla, Katedra chemické technologie Fakulty restaurování, Univerzita Pardubice, Jiráskova 3, 57001, Litomyšl

3 Typologický popis

Předmětem restaurování je starý tisk z počátku 17. století. Objekt se dochoval v torzální podobě značně poškozeného knižního bloku bez knižních desek a pokryvu.

Kniha pochází ze sbírky soukromého vlastníka. Jedná se o druhé vydání jednodílné Bible kralické, tzv. Jednodílky, z roku 1613.

3.1 Typologický popis knižní vazby

Z knižní vazby se dochovala pouze organika šití. Šití je poměrně zachovalé, avšak není již prakticky vůbec funkční, protože knižní blok není zcela kompaktní. Velká část bloku totiž netvoří dvojlisty, jelikož došlo v minulosti k prodření nebo roztržení složek ve středech a rozdělení na jednotlivé listy. U složek, které zůstaly prošívané, je šití příliš volné a mnohdy jsou složky také již částečně protržené.

Jedná se o druhotně provedené šití. Kniha byla v minulosti podrobena zásahu, při kterém došlo k vyspravení bloku ve hřbetních partiích pomocí proužků makulaturního papíru, nepravidelnému ořezání a opětovnému ušití. Nelze určit, zda způsob šití vychází z původního systému.

Nenacházíme zde žádné náznaky či pozůstatky, které by alespoň přibližně vypovídaly o tom, jak vypadala knižní vazba. Je dokonce velmi pravděpodobné, že po opravě blok nebyl opatřen vazbou. Délka vazů totiž nenasvědčuje tomu, že by byly vazy provlečeny a zafixovány v desce nebo zakráčeny a vylepeny na desku.

3.2 Typologický popis knižního bloku

Rozměry knižního bloku se pohybují v rozmezí 252 - 261 x 180 - 185 x 78 mm (výška x šířka x tloušťka). Kniha je vytištěna na ručním papíru různé tloušťky, v průsvitu je dobře zřetelné verze, papír neobsahuje filigrány. Absence filigránů souvisí s utajením kralické bratrské tiskárny, nenalezneme je u žádných knih vydaných Jednotou bratrskou.¹

¹ KOLEKTIV AUTORŮ. *Za Kralickou do Kralic, aneb, 400. výročí Bible kralické*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, str. 47

V bloku se nachází menší poměr dochovaných dvojlistů. Velká část bloku je rozdělena v ohybech složek na jednotlivá folia. Nejčastěji bývají zachovány vcelku vnitřní dvojlisty. Nachází se zde ale i několik složek, které mají zachovány všechny tři dvojlisty v celku. Takto poškozen byl knižní blok zřejmě již před dobovou opravou.

Dobová oprava

Kniha již dříve prošla zásahem, při němž došlo ke snaze o opětovné vytvoření složek a celistvého knižního bloku. Bloku tak byla navrácena jeho funkčnost. Jednalo se o neodborný zásah, který však zajistil, že se blok vůbec dochoval v tomto stavu a došlo jen minimálním ztrátám celých listů.

Oprava spočívala ve vyspravení bloku ve hřbetních partiích a opětovnému ušití. Velká část dvoulistů a listů byla ve středech zpevněna nebo spojena pomocí proužků makulturního papíru. Ostatní rozpojené nebo samostatné listy (většinou vnější listy složky) byly pouze přilepeny v šířce přibližně 5–10 mm ke hřbetnímu okraji vedlejšího listu složky.

Zpevňující proužky papíru

Na vyspravení bloku bylo použito několik typů makulturního papíru z různých tisků, které byly rozřezány na požadované proužky. V největší míře byly použity tři hlavní díla. Jsou jimi „*Hlavní pravidla dobropísemnosti České*“ zřejmě vytištěné v Litomyšli v 19. století (viz Fotografická příloha, obr. 51), dále seznam „*Wýročních trhů v království českém*“, kde jsou v abecedním pořádku seřazena všechna „*nejznamenitější obchodní města*“, s údaji o tom, kdy jsou ve kterých městech pořádány jaké trhy. (viz Fotografická příloha, obr. 52) Další použitý tisk obsahuje číselné tabulky týkající se pravděpodobně srovnání mincí po zavedení konvenční měny v polovině 18. století v zemích rakouské monarchie a Bavorska.² (viz Fotografická příloha, obr. 53) Dále bylo užito několik druhů ručního nepotištěného papíru různé tloušťky. (viz Fotografická příloha, obr. 54) Další nezařaditelné proužky zahrnují dva typy tištěného textu, jeden fragment obsahuje rukopisný text. (viz Fotografická příloha, obr. 54)

² URL: http://www.zlate-mince.cz/CRM_Tolar_konvencni_meny.htm [online]. [cit. 4. 8. 2014].

Proužky mají různé velikosti a tvary. Použity jsou buď proužky odpovídající výšce bloku či menší proužky, které zpevňují jen část složky nebo celou složku tak, že jsou použity dva až tři kratší proužky lepené s mírným přesahem přes sebe.

Složky

Tisk obsahoval původně celkem 103 složek, v současnosti chybí celá jedna složka a tři listy z dalších dvou složek na konci bloku. V bloku nebyly nalezeny žádné listy nebo fragmenty, které by s tímto tiskem nesouvisely.

Velikost jednotlivých složek se v průběhu knižního bloku mění. U některých složek neodpovídá velikost dvoulistů ani v rámci složky. Největší rozdíly u jednotlivých dvoulistů pozorujeme na začátku bloku u několika prvních složek.

Počet dvoulistů ve složce

Složky se skládají převážně ze tří dvojlistů, objevuje se však několik výjimek. Čtyři složky umístěné různě v bloku jsou tvořeny pouze dvěma dvoulisty. Dále se zde vyskytuje několik složek, které obsahují dva dvoulisty a jeden až dva samostatné listy bez protějšího listu. Jedná se o složky s archovou signaturou H, Y (dva dvoulisty a za nimi dva samostatné listy), složky Zz, Rrr a Fffff (dva dvoulisty a za nimi jeden samostatný list) a o první složku tvořenou samostatným titulním listem a za ním jedním dvoulistem. (viz Grafická příloha, obr. 1–4) U těchto složek nedošlo ke ztrátě protějšího listu, nikdy totiž dvoulist netvořily. Tento závěr byl vyvozen z faktu, že zde plynule navazuje paginace a text a nic tudíž nechybí.

Při zjišťování, jakým způsobem byly tyto listy původně spojeny se složkou, došlo k porovnávání se dvěma exempláři z fondu Vědecké knihovny v Olomouci.³ U jednoho z exemplářů nebylo možné dostatečně rozevřít blok a nahlédnout do středu z důvodu pevného šití a stažení bloku ve hřbetu. U druhého exempláře byl přístup do hřbetní části o něco snazší avšak také ne dokonalý. Přesto se podařilo vyhledat několik listů bez protějšího listu (rozuměj z výsledného dvoulistu). Vysledované listy byly ke složce přichyceny odlišným způsobem. Jeden z nich byl jednoduše přilepen k předešlému listu těsně u ohybu složky, druhý obsahoval krátké křídélko, takže byl prošit společně se složkou.

³ Signatura II 32.073

Při průzkumu knih bylo tedy potvrzeno, že se nejedná o ojedinělý případ, kdy se v bloku vyskytují jednotlivé listy. Došlo však také k velice zvláštnímu a překvapivému zjištění. Ve zkoumaném exempláři se nacházely samostatné listy na jiném místě, než u restaurovaného exempláře. Zde vyvstává otázka, jakým způsobem byly jednotlivé exempláře tištěny vzhledem k těmto odchylkám. V Knihopisu se navíc nachází poznámka k tisku, že se u některých exemplářů rozdílně objevují omyly ve stránkování.⁴ Bylo by zajímavé se tím hlouběji zabývat a prozkoumat v tomto ohledu více dochovaných exemplářů. V rámci této práce tomu však nebyla věnována větší pozornost.

Ořízka

Kniha je po všech třech stranách nepravidelně ořezána. K tomu došlo zřejmě až při převazbě, kdy nebyl ořezán celý blok najednou, ale došlo k postupnému ořezávání po menších úsecích (pravděpodobně po jednotlivých složkách nebo dokonce dvojlistech) a proto došlo i ke vzniku odchylek u složek jak ve velikosti, tak i ve tvaru.

Knižní blok má po všech třech stranách ořízku opatřenou žlutou barvou. U okrajů listů nalézáme na více místech jasné známky žluté barvy, barevná úprava je navíc místy dobře patrná i při pohledu na ořízku. Po okrajích listů se však kromě žluté barvy vyskytují i náznaky tmavé modrozelené barvy, která je většinou špatně rozeznatelná od ztmavnutí ořízky. Nelze jednoznačně určit, zda byla barevná úprava ořízky provedena v nějaké pravidelnosti oběma barvami najednou, nebo byla každá z barev použita v jiné době.

Šití

Kniha je šitá systémem ob složku. (viz Grafická příloha, obr. 5) To znamená, že jsou šity vždy dvě složky najednou a nedochází k prošívání celé složky, ale stehy jsou vedeny střídavě. Pouze několik složek na začátku a konci bloku je prošitých celých. Na konci bloku byly zvlášť prošity čtyři složky, poté byl blok šit ob složku. V přední části knihy nebylo možné vysledovat, kolik složek bylo prošito celých, jelikož zde byly listy již uvolněné. Logicky však předpokládáme, že se také jednalo o čtyři složky. Šití je provedeno na tři pravé jednoduché motouzové vazy a dva

⁴ URL: <http://db.knihopis.org/l.dll?cll~P=1052> [online]. [cit. 4. 8. 2014].

zapošivací stehy. Přibližné rozmístění vazů je zachyceno v nákresu v grafické příloze. (viz Grafická příloha, obr. 6) Ze zapošivacích stehů lze vypožorovat, že kniha byla ušita od začátku bloku a nikoliv od konce, jak bývá běžné.

Na několika místech v bloku bylo šití u hlavy nebo paty knihy v úrovni zapošivacího stehu zpevněno prošitím několika složek najednou k sobě. Steh byl veden cca 5 mm od ohybu složky kolmo skrz několik listů, byl vypíchnut ven a podvlečen pod zapošívákem, čímž došlo ke stažení složek k sobě. (viz Fotografická příloha, obr. č.33)

Kromě použité nitě, kterou byla kniha ušita, bylo ve středech složek nalezeno i několik fragmentů jiného typu slabší nitě.

Záložky

Kniha byla na několika místech založena třemi typy záložek, několika papírovými záložkami s poznámkami psanými tužkou, malým proužkem plátna a fragmentem pergamenu s rukopisným textem. Všechny záložky jsou přiložené mezi fragmenty.

Fragmenty papíru ze hřbetu

Na hřbetu knihy se nachází fragmenty světle růžového papíru, na několika místech je pevně přichycen ke hřbetu. Nelze s jistotou říct, zda se fragmenty původně nacházely jen v mezivazních polích nebo i na vazech. Může se tedy jednat o fragmenty mezivazních přelepů, nemůžeme však ani vyloučit, že byl hřbet přelepen celoplošně nebo že se jednalo o variantu jakéhosi papírového pokryvu.

Předsádky

Kniha se dochovala bez předsádek. Dva zkoumané exempláře z Vědecké knihovny v Olomouci obsahovaly stejný typ předsádky. Jednalo se o samostatně prošitý dvoulist, jehož vnější list byl vylepen na přídeští desek.

Kapitálky

Kapitálek se nezachoval u hlavy ani paty knihy.

3.3 Typografický popis

Celá kniha je tištěna pouze černou barvou, kombinaci černé a červené nenalézáme ani u titulního listu. Text je tištěn v českém jazyce a je sázen novogotickým typem písma, s největší pravděpodobností se jedná o švabach.⁵

Bible je rozdělena do šesti dílů, prvních pět dílů zahrnuje Starý zákon, poslední šestý díl obsahuje Nový zákon. Před samotným textem Bible se nachází tři listy (šest nečíslovaných stran), na prvním z nich je titulní list, po něm následuje předmluva a obsah. Samotný text Bible obsahuje 1200 stran. Na konci jsou uvedeny dva rejstříky a výklad cizích jmen, na dvou posledních nečíslovaných stranách pak dodatek k rejstříku.

Titulní list není upraven typograficky, je pojednaný celostránkovou grafickou dekorativní výzdobou obsahující uprostřed kartušový ovál, v němž je umístěn titul knihy a rok vydání provedený bílým písmem na černém pozadí.

Na začátku každého dílu se v horní třetině strany nachází stejný zdobený obdélníkový rámeček s oválem s označením dílu a výčtem biblických knih, které obsahuje, po něm hned začíná text. Pouze šestý díl má samostatný titulní list se stejným motivem použitým u hlavního titulního listu. Uvnitř oválu se stejně jako u ostatních dílů vyskytuje označení dílu a výčet knih. Každý díl je zakončen slovy „*prvního - šestého dílu biblí konec*“ a zdobnou maureskou či vinětou.

Sazba textu

Zrcadlo sazby je obdélníkové. Předmluva knihy má text komponován do jednoho sloupce. Zbytek textu je řazen do dvou sloupců většinou o 48 řádcích. Setkáváme se s několika velikostmi písma. Názvy knih a záhlaví jsou sázena větším písmem, velikost písma základního textu ve sloupcích je 2–4 mm. Jednotlivé kapitoly jsou odlišeny menší velikostí písma počátečního sumáře⁶ a často i mezerou jednoho řádku, poslední řádek kapitoly je vždy zarovnaný na střed sloupce. Marginálie jsou také tištěny menším písmem.

⁵ VOIT, Petr. Tiskové písmo Čech a Moravy první poloviny 16. století. In *Bibliotheca Strahoviensis*. 10/2011. str. 144 (obr. 33)

Dostupné z URL: http://eprints.rclis.org/17922/1/VOIT_Typografie_article.pdf [online]. [cit. 4. 8. 2014].

⁶ Sumáře stručně popisují obsah následující kapitoly.

V textu jsou použity různé zvýrazňující značky a ukazovací ručičky. Po obou stranách textu jsou tištěné marginálie, na konci každé strany se nachází stránkové kustody.

Zdobné iniciály

V textu se nachází zdobné iniciálky tří velikostí. Velikost použitých iniciál je odstupňována podle důležitosti. Úvodní iniciály na začátku jednotlivých dílů jsou největší, mají výšku devíti řádků. Jednotlivé knihy začínají pětiřádkovými iniciálami a na začátku každé kapitoly jsou použity nejmenší dvouřádkové iniciálky.

Záhlaví

Nad textem jsou umístěna tzv. živá záhlaví, to znamená, že nejsou stejná v celém bloku, ale průběžně se mění. Záhlaví jsou rozčleněna do čtyř částí. Obsahují paginaci arabskými číslicemi na vnějším okraji strany, označení kapitoly římskou číslicí nad oběma sloupci textu a název aktuální knihy umístěný ve středu záhlaví rozdělený na dvě části do protilehlých stran.

Paginace

Celá kniha je paginována vždy v horním rohu u přední ořízky. Vyskytuje se zde několik chyb v číslování. Na straně 23 je chybně uvedeno „32“, po str. 472 pokračuje opět 472, takže je od této strany číslování posunuto. Po str. 570 opět následuje str. 570, pak 571 a poté je přeskočeno na 573, takže k dalšímu posunu nedochází. Paginace strany 1095 se nenachází na straně u přední ořízky, ale u hřbetu. Paginace na poslední straně je též chybná, je zde místo 1199 str. 1200, což však odpovídá skutečnému množství číslovaných stran.

Archová signatura

Jednotlivé složky jsou označeny archovou signaturou při spodním okraji listu pod pravým sloupcem textu, zarovnanou na střed. Má podobu velkého písmena s římským číslováním (A j., Aij., Aiiij., Aiiij., Av.), po vyčerpání celé abecedy je vždy přidáno další malé písmeno (A – Z -> Aa - Zz -> Aaa - Zzz -> Aaaa - Zzzz-> Aaaaa - Fffff). Ve většině případů jsou signovány první čtyři listy, objevují se však i výjimky, kdy jsou označeny jen tři nebo i pět listů. U poslední složky signované

Fffff je první list označen chybně Eeeee j. (tedy stejně jako 1. list předchozí složky), poté navazuje správná signatura (Fffff ij. – iiij.).

3.4 Grafická výzdoba

Tisky Jednoty bratrské se obvykle vyznačují bohatou grafickou výzdobou, u tohoto vydání Bible je však výzdoba ve srovnání s předchozími vydáními kralických Biblí velice prostá. Ze všech vydání obsahuje nejméně zdobných prvků.

Výzdoba spočívá pouze v grafické úpravě titulního listu a záhlaví titulních stran jednotlivých dílů. Každý díl je pak zakončen zdobenou maureskou. Tisk neobsahuje žádné doprovodné ilustrace. V textu se nachází tři typy zdobných iniciálek. Zvláštní odlišný typ iniciály je použit na začátku knihy v předmluvě.

Titulní list

Titulní list tvoří celostránková grafická výzdoba komponovaná do obdélníkového tvaru ohraničeného dvěma tenkými linkami. (viz Obrazová příloha 18.1)

„Hlavním motivem titulní strany [...] je vavřínový věnec ozdobený zavíjenými ornamenty a dvěma hlavičkami andělů. Z věnce se dále rozrůstají další rostlinné prvky. Do oválu uvnitř věnce byl natištěn titul a rok vydání, respektive v případě titulního listu Nového zákona jeho obsah“.⁷

Vlisy na začátcích dílů

Knihy je rozčleněna na šest dílů. Každý díl začíná zdobným vlysem s názvem dílu a výčtem knih, které díl obsahuje. U prvních pěti dílů je použit stejný vlys (pouze s drobnými odchylkami u prvního a pátého dílu). *„Jde o ornamentální vlys s oválnou kartuší lemovanou pobíjeným ornamentem. Z vnější strany rámce je v rozích ornament změněn na Rollwerk“.⁸* V pravém dolním rohu vlysu je umístěn monogram řezbáře WE – Václava Elama.⁹ (viz Obrazová příloha 18.2)

⁷ KOLEKTIV AUTORŮ. *Za Kralickou do Kralic, aneb, 400. výročí Bible kralické*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, str. 65

⁸ Ibidem

⁹ Ibidem

Odlišný od titulních stran ostatních dílů je pouze začátek šestého dílu, který obsahuje samostatný titulní list. Je zde použit stejný dekorativní rámec jako na začátku knihy u titulního listu, tvořený kartušovým oválem zdobeným po stranách rostlinnými motivy. Rozdíl je pouze v tom, že uvnitř oválu se nachází název dílu spolu s obsahem Nového zákona tištěný černou barvou na bílém pozadí. Není navíc orámován dvojitou linkou. Pod zdobeným rámem se nachází úryvek z Lukášova evangelia. (viz Obrazová příloha 18.3)

Mauresky na koncích dílů

Na konci každého dílu se vždy nachází zdobená ornamentální maureska nebo viněta. (viz Obrazová příloha 18.4) Některé z nich jsou převzaty z jiných bratrských tisků.

Mauresková rozeta na konci druhého dílu je přejatá z konce Nového Zákona z roku 1601. Na konci druhého dílu je použita maureska hvězdicovitého tvaru užitá původně v druhém vydání 6. dílu šestidílné Bible kralické z roku 1601. Na konci třetího dílu se vyskytuje kruhová maureska pocházející z konce Nového zákona z roku 1594. Do mauresky je nenápadně zakomponován rok 1594. Všechny zdobené ornamenty na konci dílů jsou tvořené stylizovanými rostlinnými nebo geometrickými motivy, pouze viněta na konci čtvrtého dílu navíc obsahuje i figurální motiv v podobě hlavičky uprostřed ornamentu a v mauresce z konce druhého dílu je zakomponováno šest malých hlaviček.¹⁰

Iniciály

Výtvarně řešené jsou pak už jen iniciály. Vyskytují se zde tři velikosti dekorativních iniciál – dvouřádkové, pětiřádkové a devítiřádkové. Velikost použité iniciály vychází z jejího umístění v textu, nachází na začátku jednotlivých dílů, knih a kapitol. (viz Obrazová příloha 18.5)

„Větší iniciály uvozující jednotlivé díly jsou páskové bílé na pozadí z arabesek. Na výzdobu ochuzeny zůstaly jednotlivé biblické knihy, které jsou zvýrazněny pouze názvem provedeným ve fraktuře a v první kapitole kaligraficky

¹⁰DAŇKOVÁ, Mirjam. *Bratrské tisky ivančické a kralické*. Sborník Národního muzea v Praze, sv. V – A Historický, č. 1. Praha, 1951, str. 27-28
KOLEKTIV AUTORŮ. *Za Kralickou do Kralic, aneb, 400. výročí Bible kralické*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, str. 65

*provedenou iniciálou střední velikosti. Další kapitoly pak začínají drobnou černou iniciálou ozdobenou jako v předchozích dvou případech arabeskami ovšem mnohem skromněji“.*¹¹

Počáteční iniciála v předmluvě pochází z Blahoslavova *Nového zákona* z roku 1568. Jedná se o iniciálu „K“ zdobenou rostlinným dekorativním motivem v dvojitém rámu čtvercového tvaru.¹²

¹¹ KOLEKTIV AUTORŮ. *Za Kralickou do Kralic, aneb, 400. výročí Bible kralické*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, str. 65

¹² DAŇKOVÁ, Mirjam. *Bratrské tisky ivančické a kralické*. Sborník Národního muzea v Praze, sv. V – A Historický, č. 1. Praha, 1951, str. 28

4 Popis poškození

Kniha již jednou v minulosti prošla opravným procesem, při němž došlo k vyspravení knižního bloku, který byl nejspíš již tehdy dochován z velké části v podobě jednotlivých listů. Vyspravované dvoulisty nebo oddělené listy byly ve středech zpevněny nebo slepeny pomocí papírových proužků. Některé odtržené listy byly jen přilepeny k vedlejším listům ve složce těsně u hrany hřbetu.

Největší poškození knihy souvisí se absencí knižní vazby a nedostatečnou ochranou knižního bloku. Blok byl dlouhodobě vystaven mechanickému opotřebení a utrpěl značné ztráty papírového nosiče. Knižní blok je nesoudržný a rozpadá se na mnoha místech na jednotlivé listy, středy složek jsou často u stehů natržené. V důsledku toho je organika šití rozvolněná. K tomu zřejmě přispělo i rozmístění zapošivacích stehů poměrně daleko od hlavy a paty a samotný systém šití, který není příliš pevný.

Jak již bylo řečeno, značná část bloku tedy již netvoří dvojlisty, ale dochovala se v podobě folií, které byly v minulosti při opravě spojeny v dvoulisty a jednotlivé složky. Lepidlo, kterým byly prováděny tyto opravy je již hodně zdegradované a zpráškovatělé a proto u sebe listy často nedrží nebo je lze snadno mechanicky oddělit. Některé papírové pásy jsou ve středech také protržené.

Poškození a ztráty papírové podložky

Došlo k rozsáhlému mechanickému poškození knižního bloku a ztrátám papírové podložky. Papírová podložka je velmi chatrná, u nejvíce poškozených potrhaných částí až hadrovitá. Má otevřený povrch a snadno se trhá. Nachází se zde i stopy po působení červotoče, ne však ve velké míře.

Nejvýrazněji poškozené jsou listy na začátku a konci bloku. Úplné ztráty listů se nachází pouze v zadní části knihy. Zcela chybí dva listy poslední složky, celá předcházející složka a poslední list předešlé složky. Z celého bloku se tedy nedochovalo pouze 9 listů v zadní části bloku. Velké ztráty utrpěl titulní list a po něm následující další dva listy. Nejmenším dochovaným fragmentem listu je třetí list bloku o velikosti přibližně 70 x 150 mm. Vůbec se nedochovaly předsádky knihy.

Znečištění

Celý knižní blok je silně znečištěn prachovými depozity a dalšími nečistotami různého původu. Nejvíce ztmavlé jsou listy na začátku a konci bloku a okraje listů, které dlouhodobě přecházely přes okraj bloku, mnohdy jsou až zčernalé. Silná vrstva zatřené špíny se také často objevuje u pravých spodních rohů, u kterých docházelo k otáčení stran. V bloku se nachází výrazné zatekliny přes celé strany. Vyskytují se nejvíce na začátku bloku zhruba do str. 155 ale i později na dalších místech.

Uvnitř bloku byly nalezeny zbytky slámy, různých částí rostlin, kousky uhlí a několik druhů drobného hmyzu (mravenci, mouchy, pavouci a další).

5 Restaurátorský záměr

- Fotodokumentace objektu před a během restaurování
- Průzkum stavu objektu, stěry pro mikrobiologické analýzy, zkoušky rozpíjivosti barevných vrstev, měření pH papírové podložky, odebrání vzorků pro chemicko-technologický průzkum materiálů
- Dezinfekce v parách butanolu v případě zjištění aktivního mikrobiologického napadení
- Mechanické čištění suchou cestou pomocí štětců a gum různých tvrdostí
- Seřazení všech listů do správného pořadí, očíslování stran bloku, rozebrání knižního bloku
- Demontáž dobových oprav - zpevňujících proužků makulaturního papíru
- Mokrě čištění ve vodní lázni s přídavkem tenzidu, zařazení neutralizačního procesu v případě nízkých hodnot pH papíru, případná dočasná fixace vodorozpustných barevných vrstev
- Doklizení listů, doplnění chybějících částí dolitím papírovou suspenzí vhodného odstínu
- Naznačení chybějících listů a složek pomocí křidélek nebo doplněním celých listů
- Dodatečné opravy trhlin a zpevňování oslabených částí a středů dvojlistů pomocí tónovaného japonského papíru
- Kompletace složek, zarovnání doplňků
- Výběr vhodné vazby konzervačního charakteru (pravděpodobně měkká pergamenová vazba podle Ch. Clarksona)
- Zhotovení předsádek, ušití knižního bloku
- Zaklížení, mírné zkulacení a zpevnění hřbetu (závisí na typu vybrané vazby)
- Výroba vazby
- Výroba ochranného obalu, zajištění a přiložení fragmentů
- Závěrečná fotodokumentace zrestaurovaného objektu, vypracování restaurátorské dokumentace

Pozn.: Restaurátorský záměr se může v průběhu restaurátorských prací změnit vlivem nově zjištěných skutečností.

6 Postup restaurátorských prací

Průzkum stavu před restaurováním, fotodokumentace

Nejprve byl proveden podrobný průzkum objektu před restaurováním. Kniha byla opticky pozorována a byl zkoumán stav a míra poškození objektu. Byly provedeny základní analýzy (mikrobiologické zkoušky, měření pH papírové podložky) nutné pro vyhodnocení průzkumu. Na základě všech zjištěných informací byl vypracován restaurátorský záměr.

Dále byl objekt důkladně fotograficky zdokumentován před započatím restaurátorských prací. V průběhu restaurování byly dokumentovány jednotlivé kroky a postupy.

Mikrobiologické zkoušky

Objekt na první pohled nevykazoval známky aktivního mikrobiologického napadení, byly však pro jistotu provedeny stěry sterilními vatovými tampony a byly poslány na rozbor do Národního archivu paní PhMr. Bronislavě Bacílkové. Výsledky mikrobiologických analýz potvrdily, že se na objektu nenachází živé zárodky plísni. (viz Textová příloha 17.1) Nebylo tedy nutné provádět desinfekci.

Měření pH papíru, zkoušky rozpíjivosti

Na předem mechanicky očištěných místech byly provedeny zkoušky rozpíjivosti barevných vrstev a bylo změřeno pH papírové podložky. (viz. Textová příloha 17.3, 17.4)

Zkoušky rozpíjivosti byly provedeny pouze na vodu a etanol z důvodu následného měření pH papírové podložky a navazujícím mokrým procesům čištění. Jelikož se v bloku nenacházely žádné barevné vrstvy nebo přípisky reagující na vodu, mohlo být bez obav přistoupeno k měření pH a čištění vodnými systémy, aniž by bylo nutné provádět dočasnou fixaci.

Měření pH papírové podložky bylo provedeno pomocí pH metru s dotykovou elektrodou na několika místech bloku. Všechny naměřené hodnoty se pohybovaly nad stupněm 6, průměrná hodnota byla 6,4. Vzhledem ke zkušenostem z praxe jsme

předpokládali navýšení hodnoty pH papírové podložky po mokrých procesech. O procesu neutralizace jsme proto neuvažovali.

Chemicko-technologický průzkum materiálů

Ve spolupráci s paní Ing. Alenou Hurtovou z Katedry chemické technologie Fakulty restaurování byly odebrány vzorky pro odborné analýzy. Bylo určováno vlákninové složení papíru, vazů a použité nitě a byl proveden test na důkaz sacharidů a bílkovin pro určení druhu použitého lepidla. (viz. Textová příloha 17.2) Výsledky rozborů vlákninového složení odpovídají běžně používaným materiálům, nebyly zjištěny žádné zvláštní či neočekávané výsledky. Dále bylo zhodnoceno, že na vyspravování středů dvojlistů a na lepení listů ve hřbetu byla použita pravděpodobně směs klihu a škrobu.

Mechanické čištění

Celý knižní blok byl mechanicky očištěn pomocí gum wishab, wallmaster a vlasových štětců, zvláštní opatrnost byla věnována čištění potrhaných částí a chatrných okrajů listů. Většina listů byla vyčištěna přímo v bloku, mimo blok byly čištěny jen hodně poničené a potrhané listy ze začátku a konce bloku.

Zařazení nejvíce poškozených listů

Listy s velkými ztrátami papírového nosiče a bez dochované paginace, archové signatury i kustod, podle kterých by se dalo dohledat jejich umístění v bloku, byly zařazeny na své místo v bloku až s pomocí dvou dochovaných exemplářů z Vědecké knihovny v Olomouci. Ani jeden z těchto exemplářů není kompletní, ale dohromady zahrnují všechny listy bloku. Celkový rozsah knihy byl zjištěn z digitální databáze „Knihopis digital database“ (číslo knihopisu K01110).¹³ Až po porovnání s danými exempláři došlo k identifikaci a zařazení těchto listů a bylo určeno množství nedochovaných stran. Bylo zjištěno, že z celé knihy se nedochovalo pouze 9 listů na konci bloku.

¹³ Rozsah: [6°]. [IV] - 1200 - [II] str.; 2°

Dostupné z URL: <http://db.knihopis.org/l.dll?cll~P=1052> [online]. [cit. 4. 8. 2014].

Očíslování a rozebírání bloku

Celý knižní blok byl rozebrán na jednotlivé listy a dvoulisty. K rozebírání docházelo postupně po jednotlivých složkách prostřihnutím nití uprostřed složky nebo pouhým vyjmutím oddělených uvolněných listů. Velká část bloku se totiž dochovala v podobě listů. Před rozebráním byl celý blok očíslován tužkou uprostřed spodního okraje každé stránky.

Mokré procesy

Nejprve byla řešena otázka, jaký zvolit způsob doplňování chybějících částí bloku, zda doplňovat ztráty pomocí záplat z japonského papíru nebo dolitím papírovinou.

Vzhledem k míře poškození knižního bloku bylo přistoupeno k doplňování ztrát dolitím pomocí tónované papírové suspenze. Mokré čištění a dolévání bylo zařazeno do jednoho procesu, aby nedocházelo k dvojímu namáčení a namáhání papírové podložky.

Zkoušky před zahájením procesů

Před zahájením mokrých procesů byly z celého bloku vybrány tři zástupci papírové podložky (různé tloušťky a barevnosti), které byly podrobeny mokrému čištění a bylo u nich sledováno několik aspektů: míra roztažení listů vlivem mokrých procesů, vhodná koncentrace Tylose MH 300 pro dokližování, úspěšnost vymytí zateklin a barevnost listů po mokrému čištění pro následný výběr vhodného odstínu papíroviny.

U zkoumaných listů nedošlo k výraznému roztažení, jednalo se přibližně o 1–2 mm, což však souviselo spíše s vyrovnáním listů a narovnáním všech záhybů.

Účinnost mokrého čištění byla zřejmá nejen díky téměř úplnému vymytí zateklin ale i díky posunu barevnosti papíru vlivem vymytí nečistot a kyselin z podložky a jeho poměrně výraznému zesvětlení. Podle těchto listů, které představovaly tři nejčastější barevné odstíny vyskytující se v bloku, byl namíchán jeden vhodný odstín papíroviny pro celý knižní blok, došlo tedy k určitému kompromisu.

Pro volbu vhodné koncentrace klíždla byla záměrně vybrána složka se slabším a chatrnějším papírem a složka se silnějším méně poškozeným papírem. Byly porovnávány dvě koncentrace Tylose MH 300 – 0,5 % a 1 %. I u více poškozených listů bylo zaklížení nejslabší koncentrací, která se používá běžně při doklízování listů, dostatečná, použití vyšších koncentrací bylo shledáno jako nepotřebné.

Papírová křídélka

U papírových přelepů použitých na vyspravení bloku bylo zvažováno, zda je zachovat na původním místě v bloku nebo je zpět nevracet.

Jelikož se nejedná o nijak neobvyklý zásah, ale o způsob opravy, se kterým se běžně setkáváme a žádné okolnosti nevyžadují navrácení zpevňujících pásků zpět (např. nutnost našítí bloku, zachování přípisů, kreseb nebo dalších zajímavých informací), bylo ustoupeno od jejich navrácení zpět do bloku. Jednotlivé proužky mnohdy nevyhovují jednak tvarem, ale ani tloušťkou použitého materiálu. Při jejich opětovném použití by navíc mohlo dojít k nerovnoměrnému nabytí hřbetu.

Čištění ve vodní lázni

V jedné etapě bylo vždy postupně vykoupáno jen pár složek, zpravidla 2–4 složky (podle míry poškození a ztrát), které byly ihned po mírném zavadnutí doklíženy a následně dolity.

Před mokrým čištěním byly ze středů dvojlistů odstraněny zpevňující papírové přelepy. Vzhledem k degradaci použitého lepidla bylo možné odstranit přelepy za sucha pouze mechanickou cestou za použití tupého skalpelu.

Celá kniha byla po jednotlivých dvojlistech čištěna v teplé vodní lázni (30–40 °C) s přídavkem 0,1 % roztoku tenzidu Spolapon AOS 146. Důkladnější dočišťování probíhalo na hladké podložce mezi HollyTaxy pomocí jemného štětce a roztoku tenzidu. Během mokrého čištění bylo u jednotlivých dvojlistů odstraňováno pomocí tupého skalpelu nebo špachtličky co největší možné množství nánosu kličového lepidla ze hřbetních částí složek a dalších míst, kde se nacházely zbytky lepidla s ohledem na míru poškození těchto partií. V místech, kde byla papírová podložka příliš chatrná a docházelo při čištění k trhání nebo žmolkovatění,

bylo od důkladnějšího čištění zbytků lepidla raději ustoupeno. Na závěr procesu čištění byly narovnány všechny zohýbané části a byly dosazeny nalezené fragmenty.

Poté byly listy mezi HollyTexy ponechány na sušáku na filtračním papíru do zavadnutí a ihned poté bylo přistoupeno k dolévání na odsávacím stole.

Papírové proužky ze středů složek

Papírové přelepy byly též podrobeny mokrému čištění, přičemž došlo ke snaze o odstranění co největšího množství nánosů lepidla stejně jako u jednotlivých dvojlistů. Poté byly ponechány mezi lepenkami pod zátěží do úplného vyschnutí. Přelepy nebyly vyspraveny, pouze roztríděny podle obsahu, vloženy do melinexových obálek a zařazeny mezi fragmenty.

Příprava papíroviny

Na dolévání ztrát byla použita sušina obsahující 40 % lnu a 60 % bavlny. Požadovaný barevný tón papíroviny byl míchán ze čtyř základních předem připravených barevných sušin – žluté, hnědé, šedé a základní bílé. Návod na přípravu barevných papírovin byl převzat z bakalářské práce Barbory Kopsové.¹⁴

Nejprve bylo připraveno dostatečné množství těchto základních barevných papírovin, ze kterých bylo během procesu dolévání v přesném poměru později přiděláváno potřebné množství papíroviny zvoleného odstínu. Na celý knižní blok byl zvolen jeden odstín papíroviny. Zvláštní odstín byl nakonec použit pouze u titulního listu a několika prvních a posledních složek.

Papírová suspenze na dolévání byla připravena smícháním papíroviny s demineralizovanou vodou v poměru 12 gramů papíroviny na 1 litr vody. Předem namočená nabotnalá papírovina byla rozvlákněna v mixéru se ztupenými noži. Takto připravená papírovina byla ředěna s klíždlem až těsně před použitím v poměru 1:2 (papírovina:klíždlo). Jako klíždlo byla použita 1,5 % Tylose MH 300.

¹⁴ KOPSOVÁ, Barbora *Technologie barvení dolévací papíroviny: bakalářská práce*. Litomyšl: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, 2009. Vedoucí práce: Ing. Alena Hurtová, [online]. Dostupné z URL: <http://hdl.handle.net/10195/34682> [cit. 4. 8. 2014].

Klížení, dolévání

Po zavadnutí byl dvojlist nebo rozdělené listy položeny na HollyTexu na odsávací stůl, oddělené listy byly k sobě dosazeny v patřičném rozestupu, došlo k zaklížení pomocí 0,5 % Tylose MH 300. Ztráty byly dolity pomocí papíroviny v několika vrstvách podle tloušťky papíru. Po každé vrstvě došlo k odsátí přebytečné vody. Listy byly dolity z vnitřních stran dvojlistů, takže první polovina složky je vždy dolita z „rubu“ a druhá polovina z „líce“. Po dolití ztrát byl dvojlist mezi HollyTxy, plstěmi a hladkými destičkami na několik minut zalisovány, poté byly ponechány mezi lepenkami pod mírnou zátěží do úplného vyschnutí.

Při dosazování rozdělených listů k sobě jsem vycházela buď z formátu vnitřního dvojlistu (pokud se dochoval vcelku) nebo ze vzdálenosti protilehlých zrcadel sazby. U některých dvojlistů se však nedalo orientovat podle tisku, jelikož při převazbě došlo k určitému posunu a následnému ořezání, takže dvojlisty získaly jiný tvar. V takových případech byly listy korigovány tak, aby po přehnutí seděly okraje všech ořízek nebo přinejmenším jedné z nich a alespoň přibližně odpovídaly v rámci složky.

Dolit byl celý knižní blok včetně méně poškozených listů. Byl tak zachován jednotný postup v celém bloku.

Doplňování chybějících listů

Při řešení otázky doplňování či nedoplňování chybějících listů byla po dohodě se zadavatelem zvolena varianta, při které nebudou chybějící listy doplňovány celé, ale budou pouze naznačeny krátkými křídélky. (viz Grafická příloha, obr. 1–4) Jelikož se celá nedochovala jen jedna složka, byla též doplněna pomocí krátkých křidélek odstupňovaně zakrácených do různé délky. Při větším množství nedochovaných složek bychom už museli řešit, zda složky doplňovat, případně jakým způsobem, aby nedocházelo k přílišnému nabývání bloku jen v jedné části.

Uchycení samostatných listů ve složce

V bloku se nachází několik zvláštních případů, kdy složka obsahuje kromě dvoulistů i jeden až dva samostatné listy, které nikdy netvořily dvoulist. Zde jsme

řešili, jakým způsobem připojit listy ke složce. U zkoumaných dalších exemplářů se podařilo vysledovat, že byly listy buď lepeny okrajem listu k vedlejšímu listu složky, nebo obsahoval krátké křídélko, takže byl prošíť spolu se složkou. Rozhodli jsme se zvolit variantu prodloužení listu o krátké křídélko, aby i tyto listy bylo možné otevírat až k ohybu složky. (viz Grafická příloha, obr. 1–4) Tato křídélka byla více zakráčena a přilepena ke složce, aby došlo k jejich odlišení od křidélek, která naznačují chybějící listy.

Měření pH papíru po mokrých procesech

Průměrná hodnota pH naměřená po ukončení mokrých procesů byla 7,11. Hodnoty se tedy vlivem restaurátorského zákroku zvýšily v průměru o pět desetinných míst a jsou dostatečně vysoké.

Vyspravování japonským papírem

Po dolití knižního bloku došlo k vyspravení trhlin a chatrných částí listů navíc ještě z opačné strany, než byly dolity pomocí japonského papíru. U každé složky byl zpevněn i střed krajního dvojlistu z vnější strany proužkem japonského papíru, aby nedocházelo k vytrhávání dolitých částí při šití. Na vyspravování byl použit v celém bloku tónovaný japonský papír Tengujo kashmir (8,6 g/m²). Pouze na titulní list a několik krajních listů z konce bloku byl navíc použit japonský papír Kouzo (3,5 g/m²).

Sesložkování, zařezání doplňků

Po dolití ztrát papírovou suspenzí a vyspravení jednotlivých listů japonským papírem došlo k sesložkování a ořezání doplňků do formátu.

Při ořezávání byl respektován dochovaný tvar listů bloku po dobové opravě. Jednotlivé listy byly zařezávány vždy podle zřetelně dochované hrany listů. U listů s většími ztrátami u okrajů byly listy zařezány podle nejširších částí listů, u kterých bylo patrné, že tvoří původní okraj listu. V případě větších ztrát, kde nebyl patrný okraj, jsem vycházela z velikosti sousedních listů složky nebo listů vedlejších složek.

Vyspravený sesložkovaný knižní blok byl ponechán několik dní v lisu mezi lepenkami a dřevěnými destičkami.

Výběr vhodné vazby konzervačního charakteru

U bloků s nedochovanou knižní vazbou vždy řešíme otázku, jak nejlépe ochránit knižní blok do budoucna a zajistit tak jeho životnost na co nejdelší dobu.

Na výběr máme z několika možností. Při jejich výběru je nutné brát v potaz jedinečnost konkrétního restaurovaného objektu a přistupovat k němu individuálně, zhodnotit jeho stav a provést podrobný průzkum, na jehož základě bude zvolena varianta, která bude ve všech ohledech nejvhodnější pro daný objekt.

Pouhé uložení knižního bloku do ochranného obalu sebou nese riziko a velkou pravděpodobnost dalšího poškození i při šetrné manipulaci. Právě proto byla tato varianta ihned vyloučena. „*Další možností je zhotovení neutrální dobové vazby zachovávající typologické prvky daného období...*“¹⁵ (např. podle jiného dochovaného exempláře), tato varianta je však poněkud zavádějící a nevyhne se určitému vlastnímu pojetí vazby. Jako nejvhodnější způsob ochrany knižního bloku se proto jeví vytvoření vazby konzervačního typu. I zde se však nabízí více možností. Dvěma nejpoužívanějšími typy jsou Čtvrtinová vazba podle J. A. Szirmaie¹⁶ a pergamenová konzervační vazba podle Ch. Clarksona,¹⁷ tzv. limp vellum binding. Karel Křenek ve své diplomové práci¹⁸ popisuje i další typy vazeb konzervačního charakteru, které dělí na vazby s pevnými deskami a na měkké vazby. Podrobně se zabývá především variantami měkkých vazeb s vyztuženými hřbety, které jsou však pro tento objekt nevhodné.

Po prostudování všech typů vazeb a zhodnocení všech výhod a nevýhod jednotlivých typů byly pro tento objekt zhodnoceny jako vhodné pouze varianty měkkých vazeb, jedná se o dva typy – měkká pergamenová vazba podle Ch. Clarksona a upravená varianta této vazby podle R. Espinozy. Jako nejvhodnější byla shledána měkká pergamenová vazba podle Ch. Clarksona, která je v Ateliéru

¹⁵ ĐUROVIČ, Michal a kolektiv – *Restaurování a konzervování archiválií a knih*, Praha – Litomyšl: Paseka, 2002, str. 433

¹⁶ viz. SZIRMAI, J. A. Konservierungseinbände (Teil 2. Der Viertelfalzeinband). In *Restaura*, 1999, č. 2, str. 98-103

¹⁷ viz. CLARKSON, Ch. *Limp vellum binding and its potential...* Oxford, 2005

¹⁸ KŘENEK, Karel. *Vazební struktury konzervačního typu: měkká vazba se hřbetní výztuhou a možnosti jejího využití pro konzervační účely: diplomová práce*. Litomyšl: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, 2012. Vedoucí práce: Mgr. et BcA. Radomír Slovák, [online]. Dostupné z URL: <http://hdl.handle.net/10195/48556>

restaurování a konzervace papíru, knižní vazby a dokumentů již několik let využívána a jsou s ní dobré zkušenosti.

Ve prospěch této vazby hrála především její snadná dekonzervovatelnost (pergamenová obálka je propojena s knižním blokem jen prostřednictvím vazů bez použití lepidla) a pouze minimální zásah do původní podoby objektu v podobě obšívání kapitálových vazů, které se u tohoto objektu nevyskytovaly a jsou tedy poněkud zavádějící. Je to však jeden z funkčních prvků vazby, který nelze vynechat. Výhodou této vazby je mimo jiné i možnost zachování původního rozmístění vazů a systému šití, pouze s rozdílem v použití jiného materiálu na vazy (proužky jirchy místo původních motouzových vazů), navíc je použitelná pro knižní bloky, u kterých došlo při šití k mírnému nabytí hřbetu, což bylo u této vazby předpokládáno.

Zhotovení měkké pergamenové konzervační vazby podle Ch. Clarksona

Nejprve byly vytvořeny předsádky odpovídající zvolenému typu konzervační vazby, které jsou tvořeny dvojlistem alkalického kartonu, k němuž je přilepen proužek japonského papíru, který obtáčí první a poslední složku bloku. (viz Grafická příloha, obr. 7) Předsádky byly přiloženy ke knižnímu bloku a zalisovány společně s blokem. Poté následovalo šití bloku.

Šití knižního bloku, zhotovení makety

Jelikož tento typ konzervační vazby vyžaduje použití jirchy na vazy, nebyla kniha ušita na motouzové vazy, jak tomu bylo původně, ale na tři usňové tordované vazy o šířce 10 mm. Jelikož jsme neměli k dispozici vhodnou jirchu (dostupná jircha byla příliš tenká a tvrdá), byla použita bílá glutaraldehydem činěná teletina. Jedná se o měkký, ale zároveň dostatečně pevný materiál vhodný pro použití na tuto vazbu. Stejný materiál byl použit i na kapitálové vazy a řemínky na zavazování. Při šití bylo zachováno přibližné původní rozmístění vazů (přibližné z toho důvodu, že nebylo možné určit přesné rozmístění vzhledem k míře poškození).

Původní plán zachování stejného způsobu šití bylo nakonec přehodnoceno. U této konzervační vazby je vhodnější prošívat každou složku a navíc se doporučuje provádět pakování vazů. Pakování při šití ob složku je velice obtížné, v tomto případě takřka nemožné. Bylo proto přistoupeno k ušití makety knižního bloku podobných rozměrů, u které bylo vyzkoušeno na jedné polovině bloku šití původním

způsobem a na druhé polovině prošívání každé složky společně s pakováním a na základě toho bylo zhodnoceno, který způsob šití bude vhodnější.

U makety se potvrdilo, co jsme již dopředu předpokládali. Šití ob složku je mnohem volnější a pohyblivější, navíc k sobě zapošivací steh utahuje vždy čtyři složky najednou, takže dvě složky mezi nejsou fixované šitím. Při šití je těžké dostatečně a stejnoměrně utahovat nit a dochází proto k zapadávání složek. (viz Fotografická příloha, obr. 44) Druhá varianta byla tedy zhodnocena jako vhodnější jelikož lze každou složku dobře utáhnout, navíc je blok lépe fixován u hlavy a paty v místech zapošivacích stehů a šití je ještě zpevněno pakováním v místech vazů.

Knižní blok byl tedy ušit nepůvodním způsobem skrze každou složku. Vzhledem k malé síle složek nebylo pakování prováděno v určité pravidelnosti ale jen minimálně, vždy podle potřeby.

Klížení, zkulacení a přelepení hřbetu

Poté byl hřbet zaklížen pomocí 6 % Tylose MH 6000 a ponechán do zaschnutí pod zátěží, následně byl hřbet mírně zkulacen a upevněn do oklepávacího lisu. Nejprve byly mezivazní prostory přelepeny v šíři hřbetu japonským papírem Kawashahi (35 g/m²) pomocí 4 % Tylose MH 6000, následně byl hřbet v celé ploše (pouze s výřezy na vazy) přelepen leteckým plátnem, (viz. Grafická příloha, obr. 8, 10) po zaschnutí byly přesahy plátna vylepeny na předsádku z alkalického kartonu. Plátno bylo lepeno pomocí ryžového škrobu.¹⁹

Kapitálky

Kapitálky byly šity podle nákresu v bakalářské práci Evy Stříbrské.²⁰ Jedná se o jednoduchý obtáčený kapitálek. (viz Grafická příloha, obr. 9) Kapitálek se šije zprava doleva, začíná se vpichem v první složce směrem od hřbetu dovnitř složky, nit dále prochází středem usňového jádra kapitálku, pokračuje do poslední složky, kde je vypíchnuta zevnitř ven. Poté se začíná obšívát jádro. Nit prochází každou

¹⁹ Ryžový škrob je velmi kvalitní přírodní lepidlo, které vykazuje lepší lepidivé vlastnosti než škrob pšeničný

²⁰ STŘÍBRSKÁ, Eva. Komplexní restaurování knihy "Kräuterbuch" ze sbírek Vědecké knihovny v Olomouci: restaurátorská dokumentace: bakalářská práce. Litomyšl: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, 2011. Vedoucí práce: BcA. Radomír Slovák, [online]. Dostupné z URL: <http://hdl.handle.net/10195/39284> [cit. 4. 8. 2014].

druhou složkou, jádro je fixováno k hlavicím obtáčením nitě kolem jádra, přičemž dochází k pakování. Vždy je prováděna jedna až dvě otáčky navíc podle potřeby (podle síly složek).

Pergamenová obálka

Na obálku knihy byl použit kvalitní kozí pergamen.²¹ Jako vzor při zhotovení obálky mi sloužila bakalářská práce Terezy Cermanové s podrobným popisem a zakresy jednotlivých kroků při výrobě.²² Navíc jsem měla k dispozici maketu konzervační vazby vyrobenou v rámci této bakalářské práce, která je uložena v Ateliéru restaurování a konzervace papíru, knižní vazby a dokumentů. Obálka byla postupně skládána a řezána podle návodu. Vazy prochází otvory v pergamentu a vnějším listu předsádky vytvořenými pomocí průbojníku. Kniha se u přední ořízky zavazuje na usňové řemínky provlečené třemi otvory u přední hrany skrz obálku a vnější list předsádky. (viz Grafická příloha, obr. 10) Zákres pergamenové obálky je připojen v grafické příloze. (viz Grafická příloha, obr. 11) Zhotovením a nasazením obálky na knižní blok byly zakončeny veškeré restaurátorské práce na objektu.

Závěrečná fotodokumentace, restaurátorská dokumentace

Po dokončení všech zásahů byl fotograficky zdokumentován stav objektu po restaurování a byla vypracována restaurátorská dokumentace.

Výroba ochranného obalu

Na závěr byla zhotovena ochranná krabice, tzv. phase-box s krčkem, z alkalických lepenek AlphaCell a BoxBoard. Krabice je lepená pomocí lepidla Akrylep 545 určeného pro restaurátorské účely.

V ochranném obalu je navíc uložena další menší krabice obsahující přířezy lepenek s připojenými fragmenty, stručným výtahem z restaurátorské zprávy a s fotografiemi objektu před a po restaurování.

Součástí fragmentů je organika šití, fragmenty papírové podložky knižního bloku, papírové proužky zpevňující středy dvojlistů rozdělených do několika obálek

²¹ Pergamen je vyráběn v koželužně v Otrokovicích, není dočiňovaný formaldehydem.

²² CERMANOVÁ, Tereza. *Komplexní restaurování Benátské bible z roku 1506: bakalářská práce*. Litomyšl: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, 2008. Vedoucí práce: BcA. Radomír Slovík, [online]. Dostupné z URL: <http://hdl.handle.net/10195/29900> [cit. 4. 8. 2014].

podle obsahu tisku, fragmenty papíru ze hřbetu knihy, různé druhy záložek, fragmenty nití a nalezené části rostlin a drobného hmyzu. Fragmenty jsou uloženy v obálkách z melinexu upevněných na přířezech lepenek pomocí samolepících suchých zipů. Systém šití je přišit k jednomu z přířezů pomocí lněné nitě.

7 Seznam použitých materiálů a chemikálií

Použité materiály:

Papírovina (60 % bavlna, 40 % len)

Japonský papír Kawashahi – 35 g/m², Tengujo Kashmir – 8,6 g/m²,

Kouzo – 3,5 g/m²

100 % lněná nit, tex 42x3

Bílá teletina činěná glutaraldehydem, výrobce koželužna Strnad Solnice

Kozí pergamen, výrobce koželužna GARA Otrokovice

Letecké plátno, 100 % bavlna

Alkalická lepenka AlphaCell Antique – pH 8.0, bez obsahu kyselých složek a ligninu, s alkalickou rezervou, s. 0,5 mm (350 g/m²)

Použité chemikálie:

Demineralizovaná voda

Etanol (C₂H₆O)

Tylose MH 6000 (MHEC - metylhydroxyetylcelulosa)

Tylose MH 300 (methylhydroxyetylcelulosa)

Rýžový škrob (polysacharid)

Azobarviva (saturnové a rybacelové barvy) - Rybacelová žlut' D3S, Saturnová hněd' L2G, Saturnová šed' LRN, výr. Synthesia Pardubice

Spolapon AOS 146 (ionogenní anionaktivní tenzid, Alfa-olefin (C14–16) sulfonát sodný)

Pomocné materiály:

Sterilní vatové tampony na stěry

Vatové tyčinky (100 % bavlna)

Čistící houby Wishab, Wallmaster (100 % čistá měkká latexová guma bez obsahu chemikálií, pH neutrální)

HollyTex 33 g/m² (hladká netkaná textilie, 100 % polyester bez obsahu kyselin)

HollyTex 81 g/m² (hladká netkaná textilie, 100 % polyester bez obsahu kyselin)

Filtrační papír (pH neutrální, bělená buničina)

Bílá dřevitá lepenka s vysokým obsahem ligninu (určená pro lisování)

Filc – 100 % vlna

Včelí vosk

Materiály použité na výrobu ochranného obalu:

Alkalická lepenka AlphaCell Antique – pH 8.0, bez obsahu kyselých složek a ligninu, s alkalickou rezervou, s. 2,0 mm (1505 g/m²)

Archivní alkalická lepenka BoxBoard – pH 7,5 – 9,5, min. 2 % alk. rezerva, s. 1 mm

Melinex 401 – 100 % polyesterová folie

Akrylep 545 – disperzní vodné lepidlo na bázi akrylátové disperze, s obsahem aditiv a konzervačního prostředku

Samolepící suché zipy Velcro

8 Doporučené podmínky uložení

Knihu doporučuji ukládat v těchto podmínkách:

- Relativní vlhkost: $45 - 50 \% \pm 5\%$
- Teplota: $16 - 18 ^\circ\text{C} \pm 2^\circ\text{C}$
- Intenzita: osvětlení max. 50 lx

Objekt je třeba chránit před přímým slunečním světlem, prachem a adměrnou vlhkostí. Současně je nutné zabránit výkyvům teploty a relativní vlhkosti. Při změnách teploty a relativní vlhkosti je důležité, aby k nim docházelo velice pozvolně. Zápůjčky navrhujeme omezeně, pouze při vhodných podmínkách a bezpečné manipulaci. Knihu doporučujeme uchovávat ve vodorovné poloze ve vyhotoveném ochranném obalu z alkalických lepenek. Při manipulaci s knihou je vhodné používat ochranné rukavice a podkládací klíny, aby nedocházelo k namáhání vazby.

9 Bible kralická

Bible kralická se řadí mezi české tištěné bible a představuje jedno z vrcholných děl Jednoty bratrské a zároveň významný mezník v dějinách české knižní kultury. Jedná se o vůbec první překlad bible z originálních biblických jazyků do češtiny. Vznikla v tiskárně Jednoty Bratrské v Kralicích nad Oslavou.²³

Mluvíme-li o Bibli kralické, je třeba upřesnit, že se může jednat o tři různá vydání. První edice Bible kralické vycházela postupně v letech 1579–1594 (1601)²⁴ v šesti samostatných svazcích a proto se také označuje jako tzv. Šestidílka. Po šestidílné Bibli byla vydána upravená zkrácená verze v rozsahu jednoho svazku – tzv. Jednodílka (jinak také tzv. Biblička) poprvé roku 1596 a podruhé s dalšími úpravami v roce 1613. Přívlastek „kralická“ je odvozen od moravského města Kralice ležícího nedaleko Brna, kde v době vydání Bible sídlila tiskárna Jednoty bratrské.²⁵

9.1 Význam Bible kralické

Jedinečnost Bible kralické spočívá ve třech hlavních bodech: je přínosem nejen v oblasti překladatelské, ale i jazykové, navíc se rozšířila i do zahraničí, kde měla nemalý vliv.

Na poli překladatelském je třeba zdůraznit nový inovativní způsob překládání v duchu reformace. Bible kralická je prvním nezávislým českým překladem, který nepodléhal církevní cenzuře a nevycházel z oficiálně schváleného latinského překladu, tzv. Vulgáty, ale navracel se zpět k původním pramenům, tedy vycházel z originálního řeckého a hebrejského textu. Text navíc obsahuje rozsáhlé komentáře.

²³ KYAS, Vladimír. *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Praha: Vyšehrad, 1997, str. 182

²⁴ V roce 1601 vyšlo 2. vydání šestého dílu s novými úpravami. (bratrské tisky str. 17,26)

DAŇKOVÁ, Mirjam. *Bratrské tisky ivančické a kralické*. Sborník Národního muzea v Praze, sv. V – A Historický, č. 1. Praha, 1951, str. 17, 26

²⁵ FABIÁNOVÁ, Jiřina. *Příběh české tištěné bible: sepsaný a vytištěný podle starých tisků uložených v Muzeu regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí a ve Vsetíně*. Valašské Meziříčí: Muzeum regionu Valašsko, 2007, str. 49–53

Kralický překlad dosahuje úrovně Lutherova německého překladu bible a dalších soudobých biblických textů.²⁶

Důležitost překladu však představuje i jeho vysoká jazyková úroveň. Toto dílo totiž „na celá staletí kodifikovalo pravidla českého spisovného jazyka“²⁷ a pomohlo „zachovat český jazyk před germanizací v době rekatolizace“.²⁸

Dalším významným aspektem je způsob, jakým Bible kralická ovlivnila zahraničí. Kvality jazyka Bible kralické posloužily (stejně jako Lutherův překlad v Německu) nejen jako vzor spisovné češtiny, navíc ale i po 400 let ovlivňovaly vývoj spisovné slovenštiny, „v 19. století se na Slovensku staly základem spisovného jazyka evangelíků zvaného bibličina“.²⁹ Na Slovensku používali Bibli kralickou více než 400 let, nahrazena byla ve spisovné slovenštině až Biblí z roku 1978.³⁰

Druhé vydání Jednodílky z roku 1613 sloužilo později jako předloha pro exilové reedice v Německu a na Slovensku. Asi nejznámější z nich je tzv. Bible hallská, která vyšla poprvé v roce 1722 (poté v roce 1745 a naposledy v roce 1766) v Halle nad Sálou u Magdeburku. Tištěny byly samostatně i Nové zákony. Dvakrát vyšla bible navazující na Bibli kralickou také v Prešpurku, první vydání z roku 1787 vychází z edice Bible hallské z roku 1766, další prešpurské vydání vyšlo v roce 1808. K dalším evangelickým exulantským vydáním došlo na Slovensku v Bratislavě v roce 1787 a 1808.³¹

²⁶ MITÁČEK, Jiří Dílo tiskařů jednoty bratrské: katalog expozice v památníku Bible kralické v Kralicích nad Oslavou. Brno: Moravské zemské muzeum, 2000, str. 27

FABIÁNOVÁ, Jiřina. *Příběh české tištěné bible: sepsaný a vytištěný podle starých tisků uložených v Muzeu regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí a ve Vsetíně*. Valašské Meziříčí: Muzeum regionu Valašsko, 2007, str. 51

²⁷ MITÁČEK, Jiří Dílo tiskařů jednoty bratrské: katalog expozice v památníku Bible kralické v Kralicích nad Oslavou. Brno: Moravské zemské muzeum, 2000, str.

²⁸ KOLEKTIV AUTORŮ. *Za Kralickou do Kralic, aneb, 400. výročí Bible kralické*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, str. 8

²⁹ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: Libri, 2006, str. 107

³⁰ KOLEKTIV AUTORŮ. *Za Kralickou do Kralic, aneb, 400. výročí Bible kralické*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, str 160-161

³¹ KYAS, Vladimír. *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Praha: Vyšehrad, 1997, str. 192
FABIÁNOVÁ, Jiřina. *Příběh české tištěné bible: sepsaný a vytištěný podle starých tisků uložených v Muzeu regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí a ve Vsetíně*. Valašské Meziříčí: Muzeum regionu Valašsko, 2007, str. 63

BOHATCOVÁ, Mirjam. *Exulantská vydání Kralické bible*, sb. Česká bible v dějinách evropské kultury. Brno, 1994, str. 37

10 Tiskárna Jednoty bratrské

10.1 Historické souvislosti

Druhá polovina 16. století představovala v českých zemích mocenský boj mezi vládnoucími vrstvami a krizí společnosti. V této době se v Evropě rozpoutala reformace jako reakce na zkorumpované poměry v církvi a vznikly protestantské církve. Jednou z reformačně orientovaných církví byla Jednota bratrská. Protestantské církve se setkávali s nelibostí katolíků. Již v roce 1508 byl vydán svatojakubský mandát „o uzavření všech bratrských kostelů a sborů, spálení knih a zákazu jejich tisku a prodeje“.³² Habsburští panovníci vládoucí v českých zemích zastávali také pouze katolickou víru a panovala zde tak náboženská nesvoboda. Stoupenci Jednoty pro ně byli trnem v oku. Byli pronásledováni a museli pracovat v utajení. Většina obyvatelstva v té době vyznávala jinou víru, než prosazovala vládnoucí dynastie v čele s Rudolfem II. a situace začala být stále více vyhrocená. Stavby začali vytvářet opozici proti absolutistické vládě a náboženské nesvobodě. Nátlak stavovské opozice přiměl v roce 1609 Rudolfa II. vydat Majestát zajišťující volnost vyznání, který však netrval dlouho. Pokračující spory stavů s panovníkem vedly roku 1618 ke stavovskému povstání, které vyvrcholilo bitvou na Bílé hoře a rozpoutalo třicetiletou válku.³³

10.2 Jednota bratrská

Jednota bratrská je reformačně zaměřený náboženský spolek založený v roce 1457. Jejich nauka čerpá z učení Jana Husa a navazuje na myšlenky Petra Chelčického. „Kladla důraz především na čtení bible a život podle Písma svatého“.³⁴ Své učení a víru bratří šířili prostřednictvím vlastních věroučných textů, které

³² MITÁČEK, Jiří. Dílo tiskařů jednoty bratrské: katalog expozice v památníku Bible kralické v Kralicích nad Oslavou. Brno: Moravské zemské muzeum, 2000, str. 7

³³ CHALOUPKA, Jan. Historický význam kralické tiskárny: *Expozice Moravského muzea v Brně*. Praha, 1982, str. 11-15

³⁴ FABIÁNOVÁ, Jiřina. *Příběh české tištěné bible: sepsaný a vytištěný podle starých tisků uložených v Muzeu regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí a ve Vsetíně*. Valašské Meziříčí: Muzeum regionu Valašsko, 2007, str. 49

neustále zdokonalovali. Zásadním cílem pro ně bylo vytvoření vlastního překladu bible.³⁵

*„Od druhé pol. 16. století tato církev podporovala zejména humanistickou vzdělanost a s tím souvisel i velký rozvoj bratrského školství a písemnictví“.*³⁶ Nejnadanější studenti bratrských škol byli posíláni do ciziny, kde se dále vzdělávali.³⁷

Od počátku 16. století byla Jednota zakázána a pracovala v ilegalitě. V druhé polovině 16. století mnoho členů muselo opustit Čechy a přesunout se do vyhnanství do zahraničí a na Moravu, kde pracovali díky podpoře tamějších spřízněných majitelů panství (Pernštejnové, páni z Lipé, Žerotínové a další).³⁸

10.3 Vznik a osud tiskárny

Význam tiskárny „... tkví hlavně ve vysoce odpovědném chápání tiskárenské práce jako kulturní činnosti, jejímž výsledkem má být kniha krásná typograficky i jazykově a zároveň též kniha vysoké obsahové úrovně“.³⁹

Zpočátku nechávali bratři tisknout svá díla u spřízněných tiskařů. Byli jimi například Pavel Olivetský z Litomyšle, Alexandr Oujezdecký v Šamotulech a Pavel Severín z Kapí Hory. Postupně si ale stále více uvědomovali potřebu založení vlastní tiskárny. Iniciátorem zřízení tiskárny byl Jan Blahoslav.⁴⁰

Tiskárna byla vybudována v roce 1562 v Ivančicích. Část vybavení zahrnující tiskařský lis a několik druhů písma získali bratři od tiskaře Alexandra Oujezdeckého.

³⁵ MITÁČEK, Jiří. Dílo tiskařů jednoty bratrské: katalog expozice v památníku Bible kralické v Kralicích nad Oslavou. Brno: Moravské zemské muzeum, 2000, od str. 7

FABIÁNOVÁ, Jiřina. *Příběh české tištěné bible: sepsaný a vytištěný podle starých tisků uložených v Muzeu regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí a ve Vsetíně*. Valašské Meziříčí: Muzeum regionu Valašsko, 2007, str. 49

³⁶ FABIÁNOVÁ, Jiřina. *Příběh české tištěné bible: sepsaný a vytištěný podle starých tisků uložených v Muzeu regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí a ve Vsetíně*. Valašské Meziříčí: Muzeum regionu Valašsko, 2007, str. 49

³⁷ MITÁČEK, Jiří. Dílo tiskařů jednoty bratrské: katalog expozice v památníku Bible kralické v Kralicích nad Oslavou. Brno: Moravské zemské muzeum, 2000, str. 7

³⁸ Ibidem

³⁹ CHALOUPKA, Jan. *Historický význam kralické tiskárny: Expozice Moravského muzea v Brně*. Praha, 1982, str. 4

⁴⁰ KOLEKTIV AUTORŮ. *Za Kralickou do Kralic, aneb, 400. výročí Bible kralické*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, str. 39

Tiskárna byla tajná, v impresích se objevuje označení „In insula hortensi“,⁴¹ jelikož se tiskárna nacházela v zahradách. Tiskárna zde působila pouze do roku 1578, kdy hrozilo prozrazení její činnosti a byla přesunuta na tvrz v Kralicích patřící jejich podporovateli Janu ze Žerotína. Zde působila nejdelší dobu, činná byla do roku 1622, kdy byla tvrz napadena vojskem a tiskárna byla na krátký čas přesunuta do úkrytu náměšťského zámku, kde sídlil Jan ze Žerotína. Roku 1629 byla naposledy přestěhována, tentokrát mimo území Čech, do polského Lešna, kde fungovala do roku 1656, kdy byla zničena požárem.⁴²

V rámci výuky na bratrských školách se vyučovalo kromě tiskařství i vazačství, bratrská tiskárna totiž v době působení v Ivančicích a Kralicích zahrnovala i knihvazačskou dílnu.⁴³ *„Zhotovovaly se v ní především účelové vazby na knihy z vlastní tiskárny, ale také unikátní vazby na objednávku některých příznivců jednoty bratrské. Tyto vazby vynikají nápaditostí i bohatstvím výzdoby stejně jako kvalitou vlastní řemeslné práce“.*⁴⁴

⁴¹ Na ostrově zahrad, další obdoby: *In insula* (na ostrově), *In horto* (v zahradě), *In hortula* (v zahrádce)

⁴² MITÁČEK, Jiří. Dílo tiskařů jednoty bratrské: katalog expozice v památníku Bible kralické v Kralicích nad Oslavou. Brno: Moravské zemské muzeum, 2000, od str. 11

KYAS, Vladimír. *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Praha: Vyšehrad, 1997, str. 183–184

⁴³ Ibidem, str. 183,

CHALOUPKA, Jan. *Historický význam kralické tiskárny: Expozice Moravského muzea v Brně*. Praha, 1982, str. 29

⁴⁴ Ibidem

11 Významní představitelé bratrské tiskárny

V tiskárně působilo a podílelo se na práci více osob. Kromě faktora, který vedl chod tiskárny, zde pracovali také grafici, sazeči a další pomocníci, například pracovníci obsluhující tiskařský lis. „*Pomocné práce vykonávali žáci bratrské školy*“.⁴⁵ Dále na přípravě tisků spolupracovalo množství vysoce vzdělaných členů řádu, kteří zastávali funkce překladatelů a editorů.

11.1 Překladatelé, editoři

11.1.1 Jan Blahoslav

Jednou z nejdůležitějších osobností Jednoty bratrské byl biskup Jan Blahoslav, který žil v letech 1523–1571. Byl to člověk velice vzdělaný a zcestovalý, studoval na významných zahraničních univerzitách a byl tak ovlivněn novými humanistickými proudy. Byl všestranně založený, byl hybatelem mnohého dění, budoval odbornou knihovnu, byl iniciátorem založení tiskárny a věnoval se mnoha dalším činnostem spojených s chodem tiskárny.⁴⁶

Blahoslav se jako první v Čechách zabýval překladem bible z originálních jazyků. Tomu předcházely důkladné přípravy, během kterých „*formuloval jazykové a stylistické zásady správného překladu*“.⁴⁷ V roce 1564 vychází v Ivančicích jeden z prvních tisků, Nový zákon přeložený Blahoslavem z jazyka řeckého. O čtyři roky později, roku 1568, vychází Nový zákon znovu s určitými úpravami textu a poznámkami po okrajích. „*V r. 1571 vydal Jan Blahoslav „Gramatiku českou“, která se stala jakousi jazykovou normou češtiny platnou po celá staletí, z níž vycházeli i bratrští překladatelé Starého zákona*“.⁴⁸ Blahoslav měl v plánu přeložit z původních jazyků i Starý zákon, ale již se toho nedožil.⁴⁹

⁴⁵ FIALOVÁ, Vlasta a kolektiv. *Kralice*. Brno: Krajské nakladatelství, 1959, str. 75

⁴⁶ KYAS, Vladimír. *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Praha: Vyšehrad, 1997, str. 184
Příběh str. 49

⁴⁷ KYAS, Vladimír. *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Praha: Vyšehrad, 1997, str. 184

⁴⁸ FABIÁNOVÁ, Jiřina. *Příběh české tištěné bible: sepsaný a vytištěný podle starých tisků uložených v Muzeu regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí a ve Vsetíně*. Valašské Meziříčí: Muzeum regionu Valašsko, 2007, str. 49

⁴⁹ KYAS, Vladimír. *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Praha: Vyšehrad, 1997, str. 184 – 185,

11.1.2 Další osobnosti

V Ivančicích se začal shromažďovat kolektiv bratrské inteligence, který započal práci na překladu Starého zákona. Vůdčí osobností byl pokračovatel Jana Blahoslava, biskup Ondřej Štefan. Spolu s ním spolupracoval kolektiv velmi vzdělaných členů řádu, který se v průběhu let obměňoval. Nejčastěji se objevují jména Mikuláš Albert (Albrecht) z Kaménka, Lukáš Helic, Jan Eneáš, Izaiáš Cibulka (Caepola), Jiří Strejc (Vetter), Jan Efrajm (Efraim), Pavel Jesen (Jessen), Jan Kapito (Hlaváč), Jan Němčanský, Zachariáš Ariston a další. Bratři vykonávali v tiskárně různé funkce, často zastávali i více úloh najednou nebo se jejich činnosti prolínaly. Mnohdy proto nelze jednoznačně určit, jakými pracemi se konkrétní osoby zabývaly. Je známo, že mnozí z tiskařů byli například současně editory nebo se zabývali i překladem.⁵⁰

11.2 Tiskaři

První tiskařskou osobou spojenou s tiskárnou Jednoty bratrské byl Václav Solín. V době, kdy Jednota ještě neměla vlastní tiskárnu, pomáhal při tisku Šamotulského kancionálu Alexandru Oujezdeckému (1560–1561), poté pracoval v Ivančicích s Janem Blahoslavem na jednom z prvních tisků bratrské tiskárny. V roce 1564 odchází po sporech s Blahoslavem z Ivančic a faktorem tiskárny se stává jeho učeň Zachariáš Solín (Slavkovský),⁵¹ který vedl tiskárnu mezi lety 1564–1596. Během jeho působení došlo k přesunu tiskárny do Kralic. Zde vznikla celá šestidílná Bible kralická, dále se zasloužil o tisk kancionálu z roku 1564 s názvem Písně duchovní a prvního vydání jednodílné Bible kralické.⁵²

Po smrti Solína roku 1596 nastoupil na místo vedoucího tiskaře zdejší pomocník Samuel Sylvestr. Pracoval například na druhém vydání 6. dílu Bible

FABIÁNOVÁ, Jiřina. Příběh české tištěné bible: sepsaný a vytištěný podle starých tisků uložených v Muzeu regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí a ve Vsetíně. Valašské Meziříčí: Muzeum regionu Valašsko, 2007, str. 49

⁵⁰KYAS, Vladimír. Česká bible v dějinách národního písemnictví. Praha: Vyšehrad, 1997, str. 185

KOLEKTIV AUTORŮ. Za Kralickou do Kralic, aneb, 400. výročí Bible kralické. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, str. 21

DANKOVÁ, Mirjam. Bratrské tisky ivančické a kralické. Sborník Národního muzea v Praze, sv. V – A Historický, č. 1. Praha, 1951, str. 41-43

⁵¹Jméno Solín převzal od svého učitele Václava Solína.

⁵²KOLEKTIV AUTORŮ. Za Kralickou do Kralic, aneb, 400. výročí Bible kralické. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, str. 40-41

z roku 1601. Od roku 1602 již spolupracuje s Václavem Elamem, který se stává roku 1605 dalším správcem tiskárny. Zabýval se nejen samotným tiskem knih, ale i výzdobou tisků. V tiskárně pracoval od roku 1592 jako tiskařský pomocník a grafik. Pracoval v tiskárně do jejího zániku roku 1622, ve stejném roce umírá v Náměšti nad Oslavou. Zasloužil se mimo jiné o tisk druhého vydání jednodílné Bible kralické z roku 1613.⁵³

11.3 Grafici

S výzdobou bratrských tisků jsou spojena pouze tři jména. Prvním z nich je Matěj Sabin Drahotušský, řezbář figur a liter a kreslíř, který pracoval v tiskárně v Ivančicích v době, kdy činnost tiskárny řídil Václav Solín a Zachariáš Solín. Je autorem dřevořezů v Písních duchovních evangelistických (1562–1564), například titulního listu z roku 1564, na němž jsou zpodobněni členové řádu. Roku 1572 opouští tiskárnu a jeho nástupcem se stává Martin Dadán, kaligraf a řezbář, který vytvořil dřevořezy prvních třech dílů Šestidílký, poté zemřel. Posledním výtvarníkem bratrské tiskárny, který ve své osobě spojoval funkci tiskaře a grafika, byl Václav Elam. Byl velice nadaný kreslíř a řezbář a vysoce pozvedl výtvarnou úroveň tisků. Jeho dřevořezy můžeme nalézt již na titulním listu šestého dílu Bible kralické. Zmíněn je již v předchozí podkapitole týkající se tiskařů.⁵⁴

⁵³ KOLEKTIV AUTORŮ. Za Kralickou do Kralic, aneb, 400. výročí Bible kralické. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, str. 41 - 47

⁵⁴ Ibidem, str. 40–42

12 Tisky Jednoty bratrské

Bratrská tiskárna se ve svém edičním programu zaměřovala především na tisk náboženských a vzdělávacích textů. Byla první tiskárnou na Moravě, která vydávala knihy v češtině. Knihy sloužily nejen pro potřeby sboru, ale byly určeny i vzdělaným laikům.⁵⁵

Hlavní zřetel byl brán na text, na jeho obsahovou i jazykovou úroveň, proto docházelo, vzhledem k neustálým úpravám textů a doplňování informací, k novému vydávání stejných titulů. „*Jednota vydávala v ivančicko-kralické tiskárně bible a její části, kancionály, perikopy, postily, modlitby, agendy, katechismy, vzdělávatelné spisy, konfese a spisy obranné*“.⁵⁶ Nejčastěji publikované však byly Bible a kancionály.⁵⁷

Z tiskárny Jednoty bratrské vyšlo za celou dobu jejího působení přes 200 tisků, z toho 17 v Ivančicích, přibližně 70 v Kralicích a cca 115 v Lešně.⁵⁸

Z doby, kdy tiskárna sídlila v Ivančicích, pochází dvě vydání Blahoslavova překladu Nového zákona, nová edice spisu Musica a tři vydání Písní duchovních, tzv. Ivančických kancionálů. Pro kralické období byla kromě tisků potřebných pro bratrský sbor nejvýznamnější především vydání všech dílů Šestidílkky, obě vydání Jednodílkky a šestá redakce písní duchovních.⁵⁹

12.1 Překlad Bible

Vzniku kompletního překladu bible zahrnujícího Starý i Nový zákon předcházely dlouholeté přípravy, které započal již Jan Blahoslav. Mezi tyto přípravy patřila studia členů Jednoty na předních zahraničních univerzitách a dokonale zvládnutí jazyků – latiny, řečtiny a hebrejštiny. Dále pak vytváření odborné knihovny obsahující všechny potřebné knihy, příručky a pomůcky sloužící nejen k práci na

⁵⁵ CHALOUPKA, Jan. Historický význam kralické tiskárny: Expozice Moravského muzea v Brně. Praha, 1982, str. 21

⁵⁶ KOLEKTIV AUTORŮ. Za Kralickou do Kralic, aneb, 400. výročí Bible kralické. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, str. 53

⁵⁷ Ibidem, str. 67–68

⁵⁸ CHALOUPKA, Jan. Historický význam kralické tiskárny: Expozice Moravského muzea v Brně. Praha, 1982, str. 25

⁵⁹ MITÁČEK, Jiří. Dílo tiskařů jednoty bratrské: katalog expozice v památníku Bible kralické v Kralicích nad Oslavou. Brno: Moravské zemské muzeum, 2000, str. 11, 15

překladu, ale i obecně pro bratrský sbor. Důležitým bodem pak bylo založení vlastní tiskárny. Blahoslav přeložil Nový zákon, který byl vydán v roce 1564 a podruhé ještě v roce 1568, plánovaný překlad Starého zákona však již ani nezapočal, jelikož zemřel.⁶⁰

Úplný překlad Bible vyšel nakonec v tiskárně Jednoty bratrské třikrát, nejprve v šesti svazcích a poté dvakrát ve zkrácené podobě jednoho svazku. Tzv. Šestidílka byla určena pro potřeby členů sboru Jednoty bratrské, nebyl proto kladen tak velký důraz na její výzdobu, zato obsahovala rozsáhlé komentáře a odkazy. Jednodílka naproti tomu měla sloužit spíše laikům. U prvního vydání z roku 1596 je výzdoba mnohem bohatší a výpravnější než u Šestidílk. Druhé vydání z roku 1613 je ze všech edic biblí výtvarně nejjednodušší a nejskromnější.⁶¹ „*Bibli Kralickou vyvrcholilo mnohaleté úsilí Jednoty o vytvoření vlastních věroučných textů*“.⁶²

12.1.1 Bible kralická šestidílná

Práce na překladu Starého zákona započaly roku 1577 v Ivančicích. Vycházet však Bible začala až rok po přesunutí tiskárny do Kralic, od roku 1579 do roku 1594 v celkovém počtu šesti svazků. Jednotlivé díly byly postupně vydány v letech 1579, 1580, 1582, 1587, 1588 a 1594. Zkráceně tak bývá toto vydání bible označováno jako tzv. Šestidílka. Prvních pět dílů zahrnuje Starý zákon, poslední šestý díl obsahuje Nový zákon. Nový zákon vychází z překladu Jana Blahoslava, je pouze mírně upravený. Jeho součástí je obsáhlý poznámkový aparát obsahující odkazy na významově blízké biblické texty, komentáře a výklady, které jsou od samotného textu oddělené linkou. Tiskařem všech dílů byl Zachariáš Solín, výzdobou prvních dílů se zabýval Martin Dadán a za překladem prvních tří dílů stojí hebraista Izaiáš Cibulka. Pro velký zájem a brzký nedostatek tisků vyšel Šestý díl ještě jednou v roce 1601 v redakci Zachariáše Aristona.⁶³

⁶⁰ KYAS, Vladimír. Česká bible v dějinách národního písemnictví. Praha: Vyšehrad, 1997, str. 182–185

⁶¹ KOLEKTIV AUTORŮ. Za Kralickou do Kralic, aneb, 400. výročí Bible kralické. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, str 53-68

FABIÁNOVÁ, Jiřina. *Příběh české tištěné bible: sepsaný a vytištěný podle starých tisků uložených v Muzeu regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí a ve Vsetíně*. Valašské Meziříčí: Muzeum regionu Valašsko, 2007, str. 51

⁶² KYAS, Vladimír. Česká bible v dějinách národního písemnictví. Praha: Vyšehrad, 1997, str. 182

⁶³ KOLEKTIV AUTORŮ. Za Kralickou do Kralic, aneb, 400. výročí Bible kralické. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, str 53

12.1.2 Bible kralická jednodílná

12.1.2.1 První vydání (1596)

V roce 1596 vyšla Bible kralická ve zkrácené podobě bez rozsáhlých komentářů v podobě jednoho svazku. Jednodílné vydání bývá označováno jako tzv. Jednodílka nebo také Biblička. Tato cenově dostupnější verze byla určená pro méně zámožné, kteří si nákladné šestidílné vydání nemohli dovolit. Tisk má osmerkový formát, obsahuje 1140 stran a rejstříky. Tiskařem byl Zachariáš Solín, výtvarníkem Václav Elam.⁶⁴

Vydání zachovává členění do šesti dílů. Text je řazen do dvou sloupců zdobených dvojitým orámováním. Titulní list představuje celostránková ilustrace s biblickými výjevy ze Starého i Nového zákona propojené v jednom obraze protknutým symbolikou. „*Jinak je celá kniha bez ilustrací, jak tomu bývá u edicí bratrských. Vše vynahrazuje bohatá knižní ornamentika...*“.⁶⁵ Na začátku všech dílů se objevuje v horní třetině dekorativní vlys s označením dílu, ozdobné rámcové vlysy se vyskytují i před jednotlivými biblickými knihami. Dále je text zdoben iniciálami s figurálními, zvířecími i rostlinnými motivy a vyskytuje se zde několik koncových mauresek.⁶⁶

12.1.2.2 Druhé vydání (1613)

Podruhé vyšla jednodílná Bible kralická roku 1613 s určitými úpravami textu. Tisk je kvartového formátu a jsou použity větší typy písma, neboť zde bratří zde

CHALOUPKA, Jan. Historický význam kralické tiskárny: Expozice Moravského muzea v Brně. Praha, 1982, str. 5–6,

FABIÁNOVÁ, Jiřina. *Příběh české tištěné bible: sepsaný a vytištěný podle starých tisků uložených v Muzeu regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí a ve Vsetíně*. Valašské Meziříčí: Muzeum regionu Valašsko, 2007, str. 49–51

KYAS, Vladimír. Česká bible v dějinách národního písemnictví. Praha: Vyšehrad, 1997, str. 185–186

MITÁČEK, Jiří. Dílo tiskařů jednoty bratrské: katalog expozice v památníku Bible kralické v Kralicích nad Oslavou. Brno: Moravské zemské muzeum, 2000, str. 15

⁶⁴ KYAS, Vladimír. Česká bible v dějinách národního písemnictví. Praha: Vyšehrad, 1997, str. 188, FABIÁNOVÁ, Jiřina. *Příběh české tištěné bible: sepsaný a vytištěný podle starých tisků uložených v Muzeu regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí a ve Vsetíně*. Valašské Meziříčí: Muzeum regionu Valašsko, 2007, str. 53–55

⁶⁵ FABIÁNOVÁ, Jiřina. *Příběh české tištěné bible: sepsaný a vytištěný podle starých tisků uložených v Muzeu regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí a ve Vsetíně*. Valašské Meziříčí: Muzeum regionu Valašsko, 2007, str. 53

⁶⁶ Ibidem

KOLEKTIV AUTORŮ. Za Kralickou do Kralic, aneb, 400. výročí Bible kralické. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, str. 62–65

mysleli především na starší čtenáře. Tištěna byla zejména pro laickou veřejnost. Tiskařem tohoto vydání byl Václav Elam.⁶⁷

Tato poslední edice Kralické bible má nejméně bohatou grafickou výzdobu, v porovnání s ostatními vydáními je mnohem je prostší. Výzdoba se zde nachází se pouze v podobě titulního listu, vlysů na začátcích dílů, mauresek a vinět na koncích dílů a tří typů iniciál. Text je opět řazen do dvou sloupců, obsahuje krátké sumáře před jednotlivými kapitolami a tři rejstříky. Kniha má 1200 stran.⁶⁸

Z druhého vydání Jednodílky v pozdější době vycházely exilové reedice, např. tzv. Bible hallská z roku 1722.⁶⁹

⁶⁷KYAS, Vladimír. Česká bible v dějinách národního písemnictví. Praha: Vyšehrad, 1997, str. 190
CHALOUPKA, Jan. Historický význam kralické tiskárny: Expozice Moravského muzea v Brně. Praha, 1982, str. 17

⁶⁸FABIÁNOVÁ, Jiřina. *Příběh české tištěné bible: sepsaný a vytištěný podle starých tisků uložených v Muzeu regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí a ve Vsetíně*. Valašské Meziříčí: Muzeum regionu Valašsko, 2007, str. 55

KOLEKTIV AUTORŮ. *Za Kralickou do Kralic, aneb, 400. výročí Bible kralické*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, str. 65

⁶⁹FABIÁNOVÁ, Jiřina. *Příběh české tištěné bible: sepsaný a vytištěný podle starých tisků uložených v Muzeu regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí a ve Vsetíně*. Valašské Meziříčí: Muzeum regionu Valašsko, 2007, str. 55

13 Výtvarná stránka tisků

Tisky jednoty bratrské dosahují evropské úrovně nejen svými vysokými jazykovými a obsahovými kvalitami, ale i vynikající úrovní výtvarného a typografického zpracování.

*„Typografové a výtvarníci ivančicko-kralické tiskárny patřili ve své době mezi špičku ve svém řemesle a umění v českých zemích, přičemž jejich práce obstojí také ve srovnání se soudobou evropskou knižní produkcí, z níž sami čerpali inspiraci“.*⁷⁰ Bible kralická je proto považována za vrcholné dílo tehdejší české knižní tvorby.⁷¹

Bratrskou tiskárnu ovlivnila i Blahoslavova zkušenost ze studií v Basileji, kde bydlel u korektora slavné Frobeniovy tiskárny, *„měl tak možnost se seznámit s vynikající grafickou podobou humanistických děl“*.⁷² U děl Jednoty bratrské tedy nemůžeme popřít určitou návaznost na tradici této tiskárny.⁷³

Jak již bylo zmíněno, bratři věnovali velkou pozornost výtvarné stránce svých tisků, která se projevovala nejen bohatou grafickou výzdobou, ale i výtvarnou podobou knižních vazeb, které zhotovovali ve vlastní knihvazačské dílně. Nejvíce zdobené pak bývaly kancionály. Právě z důvodu nadměrné výzdoby se bratři často setkávali s kritikou.⁷⁴

„Bratři zajisté nemohli popřít, že vynakládají na kancionály valnou část svého editorského úsilí i umění. [...] Nemohli také popřít, že edice předstihovala edici úpravami nejen obsahovými, nýbrž i výtvarnými“.⁷⁵ Důvodem velké zdobnosti byl názor, který zastávali bratři, *„že dokonalému Slovu náleží schránka královská“*.⁷⁶

⁷⁰ KOLEKTIV AUTORŮ. Za Kralickou do Kralic, aneb, 400. výročí Bible kralické. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, str. 53

⁷¹ Ibidem, str. 32

⁷² KYAS, Vladimír. Česká bible v dějinách národního písemnictví. Praha: Vyšehrad, 1997, str. 184

⁷³ KOLEKTIV AUTORŮ. Za Kralickou do Kralic, aneb, 400. výročí Bible kralické. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, str. 32

⁷⁴ Ibidem, str. 33,

DAŇKOVÁ, Mirjam. Bratrské tisky ivančické a kralické. Sborník Národního muzea v Praze, sv. V – A Historický, č. 1. Praha, 1951, str. 12

⁷⁵ Ibidem

⁷⁶ Ibidem, str. 14

13.1 Výtvarné prvky

Výzdobu bratrských tisků lze rozdělit do několika základních částí. Graficky pojednané jsou vždy titulní listy. Dále jsou používány nejrůznější typy rámců, vlysů, mauresek, vinět a zdobných iniciál. Autoři a tiskaři používají často své monogramy a značky.⁷⁷

*„Pro ilustrace v knihách vydávaných Jednotou bratrskou byla typická jistá střídmost námětů. [...] Proto je typickým prvkem v knižní ilustraci Jednoty bratrské dekor. [...] Celkově se typ tohoto dekoru odvolával na běžné renesanční prvky. Tyto dekorativní ilustrace měly jednu důležitou vlastnost: neodváděly čtenáře od textu“.*⁷⁸

Ve výzdobě jsou použity motivy a ornamenty rostlinné, zvířecí, figurální i antropomorfní. Nalézáme v nich různé květiny, ovoce, andělíčky nebo (okřídlené) andělské hlavy, množství zvířat, hojně např. ptáčky, ale i exotická a fantaskní zvířata a postavy, maskarony a spoustu dalších motivů. Mimo jiné zakomponovávali bratři do výzdoby i erby šlechtických rodů, portréty objednavatelů, mecenášů, ale i vlastní podobizny. Kromě dekorativní výzdoby používali i výpravné zobrazení zásadních scén z Bible. Různé použité motivy mají často hlubší symbolický význam.⁷⁹

U titulních listů se setkáváme s bohatě zdobenými celostránkovými ilustracemi nejčastěji v podobě dekorativních rámců uvnitř s textovým polem a biblickými motivy. Mezi často používané výtvarné prvky u titulních listů a vlysů patří pobíjený nebo probíjený ornament, tzv. Beschlagwerk, zavíjený okraj rámu do tzv. zavilin, oválná kartuš a zavnutý pás. Titulní listy navíc většinou obsahují různá vyobrazení týkající se scén z Bible, mnohdy výjevy ze života Krista. Mimo jiné se objevují i symboly evangelistů a další prvky nebo motivy.⁸⁰

Na začátcích knih jsou použity dekorativní vlysy, které jsou tvořeny nejčastěji rámci z rostlinných ornamentů doplněných zvířecími motivy a andělskými hlavičkami nebo jsou použity rollwerkové kartuše a pobíjený ornament, jak již bylo

⁷⁷ KOLEKTIV AUTORŮ. Za Kralickou do Kralic, aneb, 400. výročí Bible kralické. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, str. 53

⁷⁸ Ibidem, str. 32

⁷⁹ Ibidem, str. 29–69

⁸⁰ Ibidem

zmíněno. Ve vlysech se často nacházejí i narativní scény z Bible a nejrůznější symboly.⁸¹

Konce knih bývají zakončeny ornamentálními maureskami a vinětami. Mauresky mívají kruhové, hvězdicovité ale i jiné tvary. Jsou tvořeny většinou rostlinným nebo geometrickým ornamentem. Často v sobě skrývají informace o tiskařích, provenienci díla nebo letopočty.⁸²

Tiskaři používali v tiscích své monogramy, znaky a signety, které většinou vkomponovávali do vlysů, mauresek nebo dalších částí výzdoby. Často se jedná o různé symboly. *„Bratří si vybrali za svůj symbol, stojícího beránka uprostřed trnové koruny. Symbol odkazuje na Krista Spasitele, který za nás vědomě zemřel na kříži. Trnová koruna pak bývá považována za symbol Kristova utrpení nebo také symbol Kristova triumfu a jeho panování“*.⁸³ Zachariáš Solín používal signet v podobě karafiátu s iniciálami ZS nebo ZSS, znakem Samuela Sylvestra byla váza se třemi květy a iniciály SS, SSH nebo SH.⁸⁴ Václav Elam pak *„Jako osobní symbol užíval Merkurovu hůl se dvěma květy a iniciálami WE“*.⁸⁵

Iniciály jsou většinou pouze lineární, ornamentální nebo páskové v různých velikostech. U větších iniciál se vyskytují na pozadí i bohatší a zdobenější motivy rostlinné se zvířecími nebo lidskými postavami a různými symboly.⁸⁶

⁸¹ KOLEKTIV AUTORŮ. Za Kralickou do Kralic, aneb, 400. výročí Bible kralické. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, str. 29–69

⁸² Ibidem

⁸³ Ibidem, str. 47

⁸⁴ Ibidem, str. 41, 48

⁸⁵ Ibidem, str. 47

⁸⁶ Ibidem, str. 56, 58

14 Závěr

Hlavním úkolem bakalářské práce bylo zrestaurování zadaného historického objektu, který se dochoval ve velmi špatném stavu bez knižní vazby. Jednalo se o jednoduché vydání Bible kralické, které již v minulosti prošlo opravným zásahem. Součástí práce bylo vypracovat podrobnou restaurátorskou dokumentaci.

Restaurování objektu probíhalo od dubna do srpna 2014. Během procesu restaurování došlo k vyspravení rozsáhle poškozeného knižního bloku a navrácení jeho funkčnosti, takže je nyní možné s knihou manipulovat, aniž by hrozilo další poškození. Absence vazby byla vyřešena výběrem vhodné vazby konzervačního typu. Byla zhotovena pergamenová konzervační vazba, která bloku zajišťuje dostatečnou ochranu, zároveň zásadně neovlivňuje dochovanou podobu objektu. Pergamenovou obálku, která je ke knižnímu bloku fixována pouze prostřednictvím provlečených vazů, je možné kdykoliv snadno demontovat. Na zrestaurovaný objekt byla vyrobena ochranná krabice, ve které by měla být kniha uložena po celou dobu, kdy nebude využívána. Jsou zde přiloženy všechny nalezené fragmenty, výpis z restaurátorské dokumentace a fotografie objektu před a po restaurování.

Dále byla vypracována podrobná restaurátorská dokumentace. Dokumentace zahrnuje kromě popisu jednotlivých kroků provedených v rámci restaurování také zevrubný typologický popis objektu, popis poškození, prvotní návrh restaurátorských prací, seznam použitých materiálů a chemikálií a doporučené podmínky uložení. V závěru práce jsou uvedena historická fakta a informace o objektu a o tiskárně Jednoty bratrské, ve které byla kniha vytištěna a další souvislosti spojené se vznikem tisku poukazující na význam a jedinečnost tohoto díla, které v době svého vzniku dosahovalo evropské úrovně. Součástí práce je obsáhlá textová, grafická a obrazová příloha včetně fotodokumentace objektu před, v průběhu a po restaurování.

15 Seznam použité literatury a pramenů

BOHATCOVÁ, Mirjam. *Exulantská vydání Kralické bible*, sb. Česká bible v dějinách evropské kultury. Brno, 1994 s. 27-40

CERMANOVÁ, Tereza. *Komplexní restaurování Benátské bible z roku 1506: bakalářská práce*. Litomyšl: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, 2008. Vedoucí práce: BcA. Radomír Slovík, [online]. Dostupné z URL: <http://hdl.handle.net/10195/29900> [cit. 4. 8. 2014].

CLARKSON, Ch. *Limp vellum binding and its potential...* Oxford, 2005

DAŇKOVÁ, Mirjam. *Bratrské tisky ivančické a kralické*. Sborník Národního muzea v Praze, sv. V – A Historický, č. 1. Praha, 1951

ĐUROVIČ, Michal a kolektiv – *Restaurování a konzervování archiválií a knih*, Praha – Litomyšl: Paseka, 2002

FABIÁNOVÁ, Jiřina. *Příběh české tištěné bible: sepsaný a vytištěný podle starých tisků uložených v Muzeu regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí a ve Vsetíně*. Valašské Meziříčí: Muzeum regionu Valašsko, 2007

FIALOVÁ, Vlasta a kolektiv. *Kralice*. Brno: Krajské nakladatelství, 1959

CHALOUPKA, Jan. *Historický význam kralické tiskárny: Expozice Moravského muzea v Brně*. Praha, 1982

KOLEKTIV AUTORŮ. *Česká bible v dějinách evropské kultury*. Brno, 1994

KOLEKTIV AUTORŮ. *Za Kralickou do Kralic, aneb, 400. výročí Bible kralické*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013

KOPSOVÁ, Barbora *Technologie barvení dolévací papíroviny: bakalářská práce*. Litomyšl: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, 2009. Vedoucí práce: Ing. Alena Hurtová, [online]. Dostupné z URL: <http://hdl.handle.net/10195/34682> [cit. 4. 8. 2014].

KŘENEK, Karel. *Vazební struktury konzervačního typu: měkká vazba se hřbetní výztuhou a možnosti jejího využití pro konzervační účely: diplomová práce*. Litomyšl: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, 2012. Vedoucí práce: Mgr. et BcA. Radomír Slovík, [online]. Dostupné z URL: <http://hdl.handle.net/10195/48556>

KYAS, Vladimír. *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Praha: Vyšehrad, 1997

MITÁČEK, Jiří *Dílo tiskařů jednoty bratrské: katalog expozice v památníku Bible kralické v Kralicích nad Oslavou*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2000

STŘÍBRSKÁ, Eva. *Komplexní restaurování knihy "Kräuterbuch" ze sbírek Vědecké knihovny v Olomouci: restaurátorská dokumentace: bakalářská práce*. Litomyšl: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, 2011. Vedoucí práce: BcA. Radomír Slovík, [online]. Dostupné z URL: <http://hdl.handle.net/10195/39284> [cit. 4. 8. 2014].

SZIRMAI, J. A. Konservierungseinbände (Teil 2. Der Viertelfalzeinband). In *Restauro*, 1999, č. 2, str. 98-103

VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: Libri, 2006

VOIT, Petr. Tiskové písmo Čech a Moravy první poloviny 16. století. In *Bibliotheca Strahoviensis*. 10/2011. str. 144 (obr. 33)

Dostupné na adrese URL:

http://eprints.rclis.org/17922/1/VOIT_Typografie_article.pdf [online]. [cit. 4. 8. 2014].

Konvenční měna, Dostupné na adrese URL:

http://www.zlate-mince.cz/CRM_Tolar_konvenčni_meny.htm

[online]. [cit. 4. 8. 2014].

Katalog starých tisků na Knihopis Digital Database, Dostupné na adrese URL:

<http://db.knihopis.org/l.dll?cll~P=1052> [online]. [cit. 4. 8. 2014].

16 Seznam použitých symbolů a zkratk

atd.	a tak dále
apod.	a podobně
ca, cca	cirka - přibližně
č.	číslo
např.	například
obr.	obrázek
pol.	polovina
r.	rok
s., str.	strana
stol.	století
tzv.	takzvaně
viz	odkazuje na přílohy

17 Textové přílohy

Seznam textových příloh

- 1) Mikrobiologické zkoušky
- 2) Chemicko-technologický průzkum materiálů
- 3) Měření pH papíru
- 4) Zkoušky rozpíjivosti

17.1 Mikrobiologické zkoušky

NÁRODNÍ ARCHIV
ODDĚLENÍ PÉČE O FYZICKÝ STAV ARCHIVÁLIÍ
BIOLOGICKÁ LABORATOŘ
ARCHIVNÍ 4/2257, 149 01 PRAHA 4

MIKROBIOLOGICKÉ ZKOUŠKY

MÍSTO ODBĚRU:
Fakulta restaurování

MATERIÁL:
Bible Kralická
stěry

DATUM PROVEDENÍ: 31. 1. 2014

PROVEDENÉ ZKOUŠKY:

Pomocí sterilních vatových tampónů byly provedeny stěry. Takto získané pevné částice byly přeneseny na povrch sladidového a Czapek-Doxova živného agarů. Inkubace probíhala při 24 ± 4 °C po dobu 7 a 14 dní.

VÝSLEDKY:

číslo vzorku	popis vzorku	počet živých zárodků plísní	identifikované druhy plísní
1	str. 697	0	

ZÁVĚR:

Nebyly nalezeny živé zárodky plísní - není tedy třeba provádět žádná zvláštní dezinfekční opatření.

DATUM: 28. 3. 2014

PODPIS: Mgr. Bronislava Bacílková

NÁRODNÍ ARCHIV
149 01 Praha 4, Archivní 4/2257
IČO: 70979821

17.2 Chemicko-technologický průzkum materiálů

Chemicko-technologický průzkum

Bible kralická jednoduchá

Zadavatel průzkumu:

- Ateliér restaurování papíru, knižní vazby a dokumentů – Irena Fortelná

Zadání průzkumu:

- *Identifikace vlákninového složení papíru a textilií*
- *Identifikace pojiva*

Metody průzkumu:

- *Optická mikroskopie v dopadajícím a procházejícím světle* – provedeno na optickém mikroskopu OPTIPHOT2-POL (Nikon, Japan) při zvětšení 50x, 100x a stereomikroskopu SMZ 800 (Nikon) při zvětšení 10x.
- *Mikrochemické zkoušky*

Popis metodiky:

- *Vlákninové složení papíroviny a textilií* – Herzbergova vybarvovací zkouška. Vzorky byly rozvlákněny v destilované vodě. Po vysušení byly vzorky zakápnuty Herzbergovým činidlem, zakryty krycím sklíčkem a pozorovány v mikroskopu v procházejícím světle
- *Určení druhu pojiva mikrochemickými zkouškami* – důkaz bílkovin přes pyrroly a pyrrolové deriváty, důkaz škrobu Lugolovým roztokem

Počet vzorků k analýze: 7

Vzorky byly odebrány zadavatelem

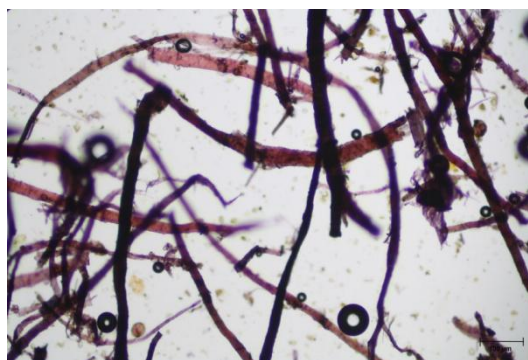
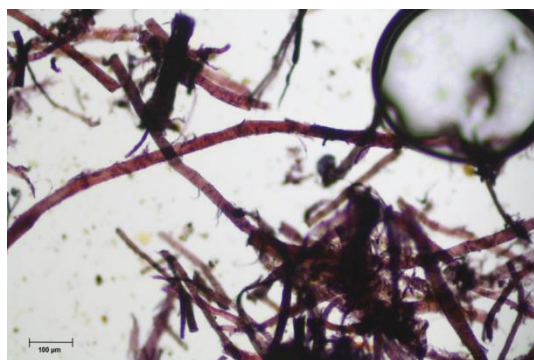
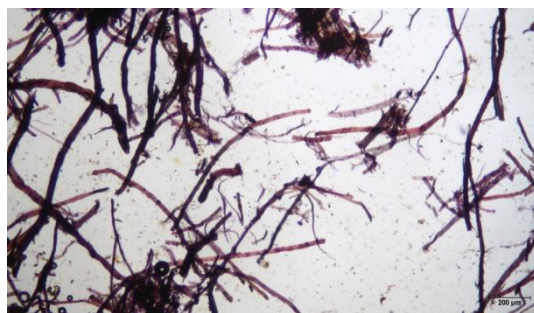
vzorek	Identifikační č.	popis
Vz. č. 1	7366	vlákninové složení strana 61
Vz. č. 2	7367	lepidlo 789
Vz. č. 3	7368	přelep ze hřbetu
Vz. č. 4	7369	titulní list
Vz. č. 5	7370	růžové papírové fragmenty ze hřbetu
Vz. č. 6	7371	motouz
Vz. č. 7	7372	šití

Výsledky chemicko-technologického průzkumu:

Stanovení vlákninového složení papíru a textilií:

- Vzorek č. 1 (7366)

Bílé procházející světlo

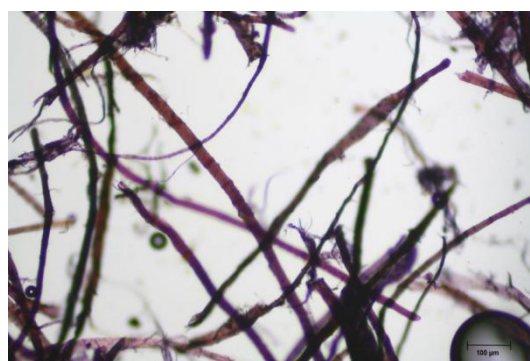

Vlákná vzorku se po styku s Herzbergovým činidlem zbarvila do vínově červená

Vínově červené zbarvení je typické pro vlákna hadroviny. Pozorovaná vlákna mají typické znaky lněných nebo konopných vláken (úzký lumen, kolénka).

- Vzorek č. 3 (7368)

Bílé procházející světlo

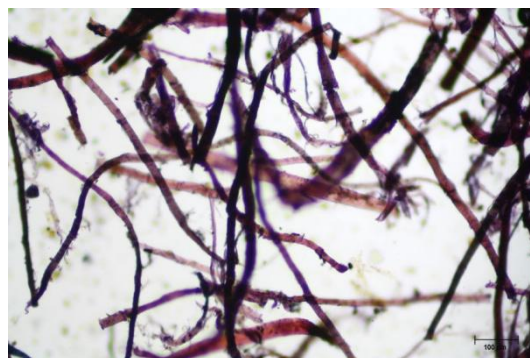
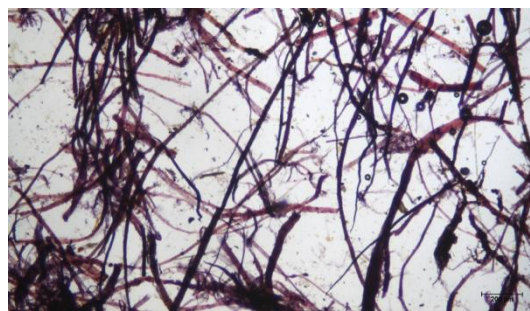

Vlákna vzorku se po styku s Herzbergovým činidlem zbarvila do vínově červená

Vínově červené zbarvení je typické pro vlákna hadroviny. Pozorovaná vlákna mají typické znaky lněných nebo konopných vláken (úzký lumen, kolénka).

- Vzorek č. 4 (7369)

Bílé procházející světlo

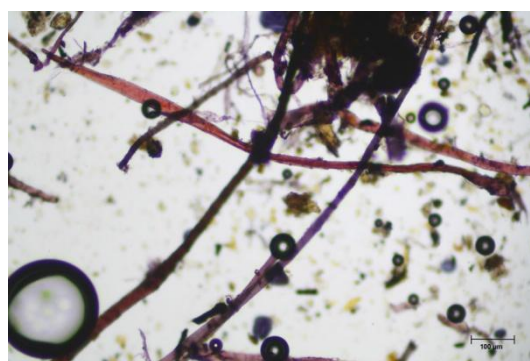
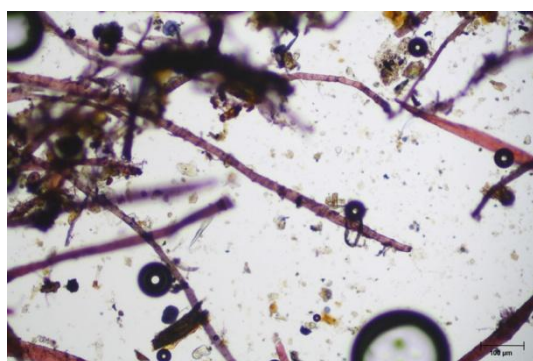
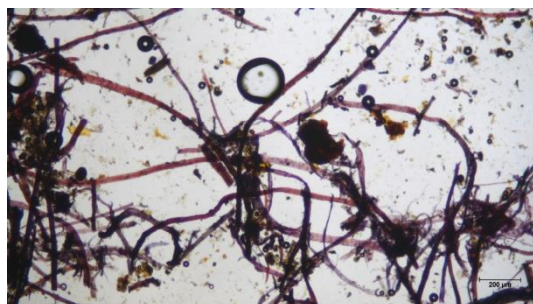

Vlákna vzorku se po styku s Herzbergovým činidlem zbarvila do vínově červena

Vínově červené zbarvení je typické pro vlákna hadroviny. Pozorovaná vlákna mají typické znaky lněných nebo konopných vláken (úzký lumen, kolénka).

- Vzorek č. 5 (7370)

Bílé procházející světlo

Vlákna vzorku se po styku s Herzbergovým činidlem zbarvila do vínově červena

Vínově červené zbarvení je typické pro vlákna hadroviny. Většina pozorovaných vláken měla typické znaky lněných nebo konopných vláken (úzký lumen, kolénka). V menší míře byla pozorovaná vlákna s typickými znaky bavlněných vláken (pentlicovité stočení).

- Vzorek č. 6 (7371)

Bílé procházející světlo

Vlákna vzorku se po styku s Herzbergovým činidlem zbarvila do vínově červená

Vínově červené zbarvení je typické pro vlákna hadroviny. Pozorovaná vlákna mají typické znaky lněných nebo konopných vláken (úzký lumen, kolénka).

- Vzorek č. 7 (7372)

Bílé procházející světlo

Vlákna vzorku se po styku s Herzbergovým činidlem zbarvila do vínově červená

Vínově červené zbarvení je typické pro vlákna hadroviny. Pozorovaná vlákna mají typické znaky lněných nebo konopných vláken (úzký lumen, kolénka).

Výsledky mikrochemických testů:

Vzorek	Důkaz na škroby	Důkaz na bílkoviny
Vz.č. 2 (7367)	+	++

Vzorek obsahuje velké množství ++, vzorek obsahuje malé množství +, vzorek neobsahuje -. Prázdné pole – nebyla provedena tato zkouška.

Závěr

Vzorky papíroviny (7366, 7368, 7369) jsou tvořeny hadrovinou nejspíše z konopných nebo lněných vláken. Vzorek 7370 je tvořen také hadrovinou ale nejspíše kromě konopných nebo lněných vláken obsahuje malé množství bavlny. Vzorky textilií (7371, 7372) jsou tvořeny nejspíše konopnými nebo lněnými vlákny. Vzorek lepidla (7367) obsahuje nejspíše bílkoviny i škrob.

Zpracovala:

- Ing. Alena Hurtová, Fakulta restaurování Univerzita Pardubice

V Litomyšli 28.05. 2014

Alena Hurtová

17.3 Měření pH papíru

Měřená strana	Měřené místo	Hodnota pH před restaurováním	Hodnota pH po mokrých procesech
Str. 17	Levý horní okraj	6,50	7,23
	Uprostřed v textu, zateklina	6,40	6,96
	Pravý dolní roh, text	6,35	7,21
Str. 264	Levý horní roh (přední ořízka)	6,41	7,11
	Hřbetní část listu, vrstva lepidla	6,31	7,42
	Spodní okraj uprostřed	6,39	7,25
Str. 556	Levý horní roh, mimo text	6,79	7,19
	Uprostřed v textu	6,68	7,27
	Pravý spodní roh, mimo text, zatřená špína	6,53	7,00
Str. 682	Zateklina, spodní okraj u hřbetu	6,37	7,01
Str. 898	Horní okraj uprostřed	6,72	7,14
	Uprostřed strany u hřbetu	7,28	7,14
	Levý spodní roh	7,11	7,17
Str. 1132	Horní okraj uprostřed	7,12	7,18
	Uprostřed v textu	6,54	7,07
	Pravý spodní okraj	7,33	7,31
Str. 1175	Rezavá skvrna	6,12	6,56
Str. 1196	Výrazně znečištěný a mechanicky poškozený okraj listu	6,01	6,82
Průměrná hodnota		6,60	7,11

17.4 Zkoušky rozpíjivosti barevných vrstev

Zkoušky rozpíjivosti barevných vrstev byly prováděny pouze na vodu a etanol kvůli následnému měření pH a mokrým procesům čištění.

	Demineralizovaná voda	Etanol
Tisk (tiskařská čern)	Ne	Ne
Přípisky	Ne	Ne

18 Obrazová příloha - Grafická výzdoba tisku

Seznam obrazových příloh

18.1 Titulní list exempláře z Vědecké knihovny v Olomouci

18.2 Vlysy na začátcích dílů

18.2.1 Vlys prvního dílu

18.2.2 Vlys druhého dílu

18.2.3 Vlys třetího dílu

18.2.4 Vlys čtvrtého dílu

18.2.5 Vlys pátého dílu

18.3 Titulní strana šestého dílu – Nového zákona

18.4 Mauresky a viněta na koncích dílů

18.4.1 Maureska na konci prvního dílu

18.4.2 Maureska na konci druhého dílu

18.4.3 Maureska na konci třetího dílu

18.4.4 Viněta na konci čtvrtého dílu

18.4.5 Maureska na konci pátého dílu

18.4.6 Maureska na konci šestého dílu

18.5 Katalog iniciál

18.5.1 Devítiřádkové iniciály

18.5.2 Dvouřádkové iniciály

18.5.3 Pětiřádkové iniciály

18.1 Titulní list exempláře z Vědecké knihovny v Olomouci

18.2 Vlysy na začátcích dílů

18.2.1 Vlys prvního dílu

18.2.2 Vlys druhého dílu

18.2.3 Vlys třetího dílu

18.2.4 Vlys čtvrtého dílu

18.2.5 Vlys pátého dílu

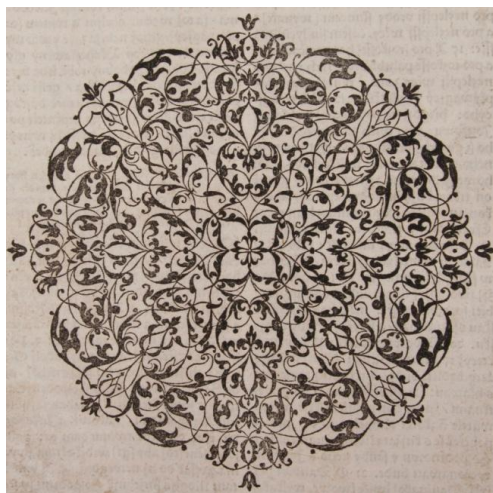

18.3 Titulní strana šestého dílu – Nového zákona

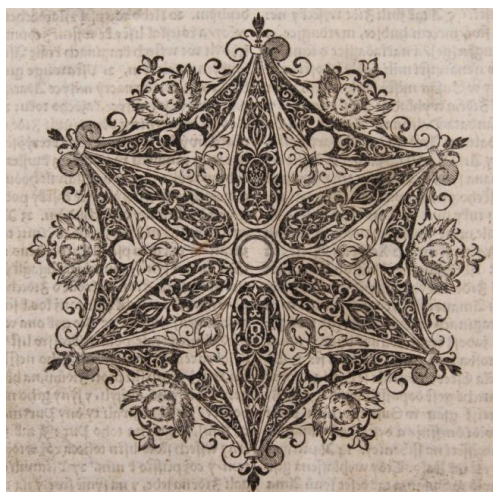

18.4 Mauresky a viněta na koncích dílů

18.4.1 Maureska na konci prvního dílu

18.4.2 Maureska na konci druhého dílu

18.4.3 Maureska na konci třetího dílu

18.4.4 Viněta na konci čtvrtého dílu

18.4.5 Maureska na konci pátého dílu

18.4.6 Maureska na konci šestého dílu

18.5 Katalog iniciál

18.5.1 Devíťádkové iniciály

18.5.2 Pětířádkové iniciály

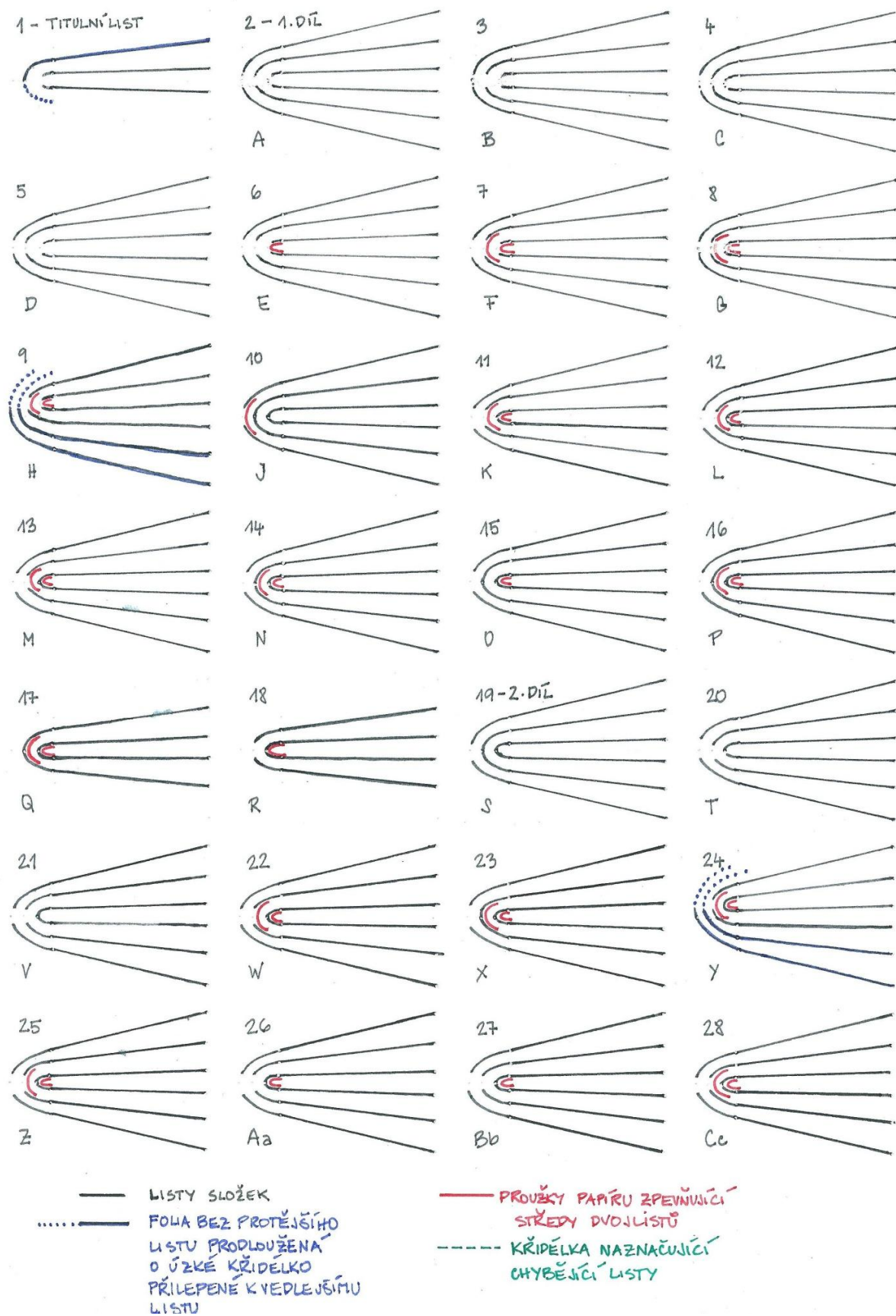
18.5.3 Dvouřádkové iniciály

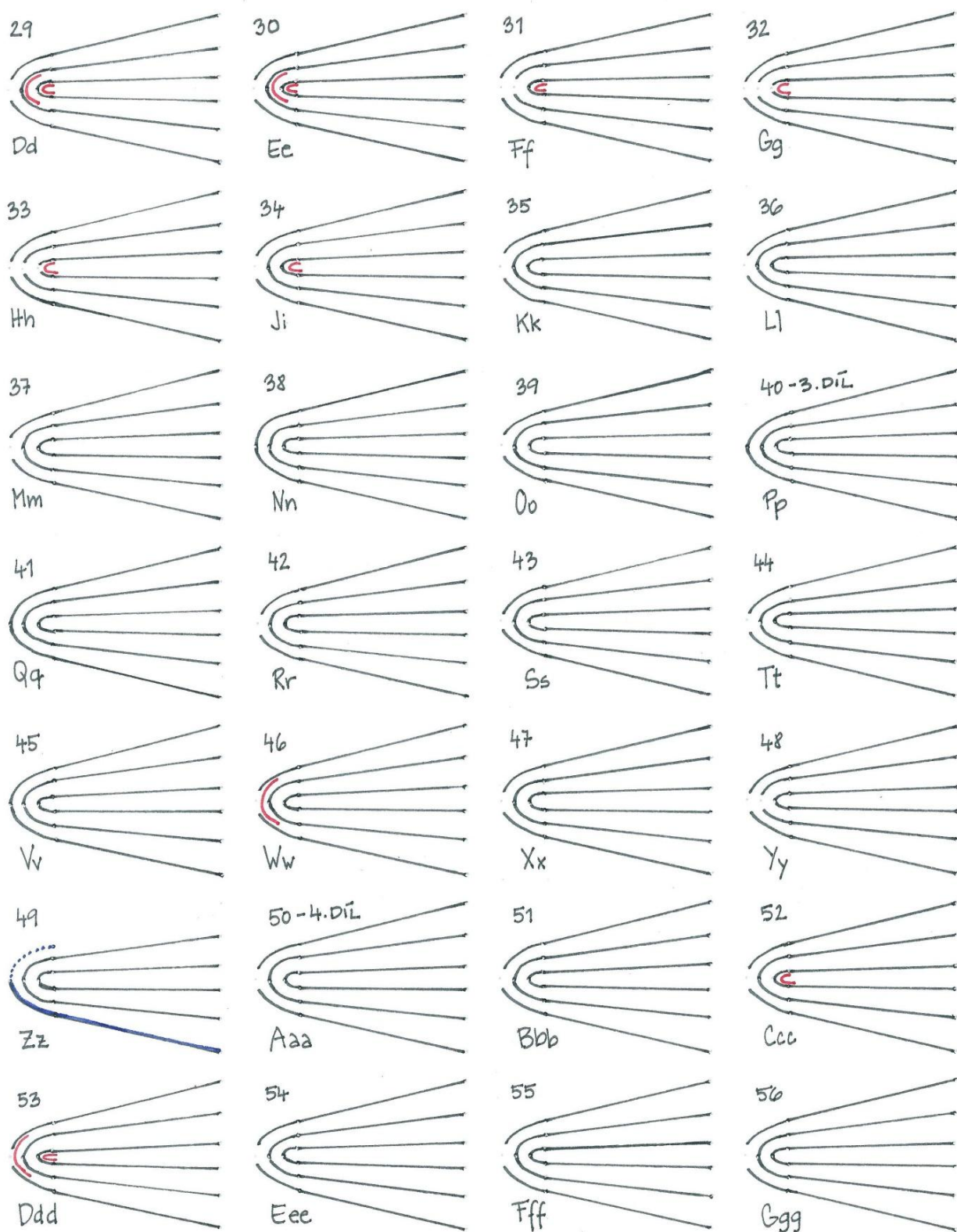
19 Grafická příloha

Seznam grafických příloh

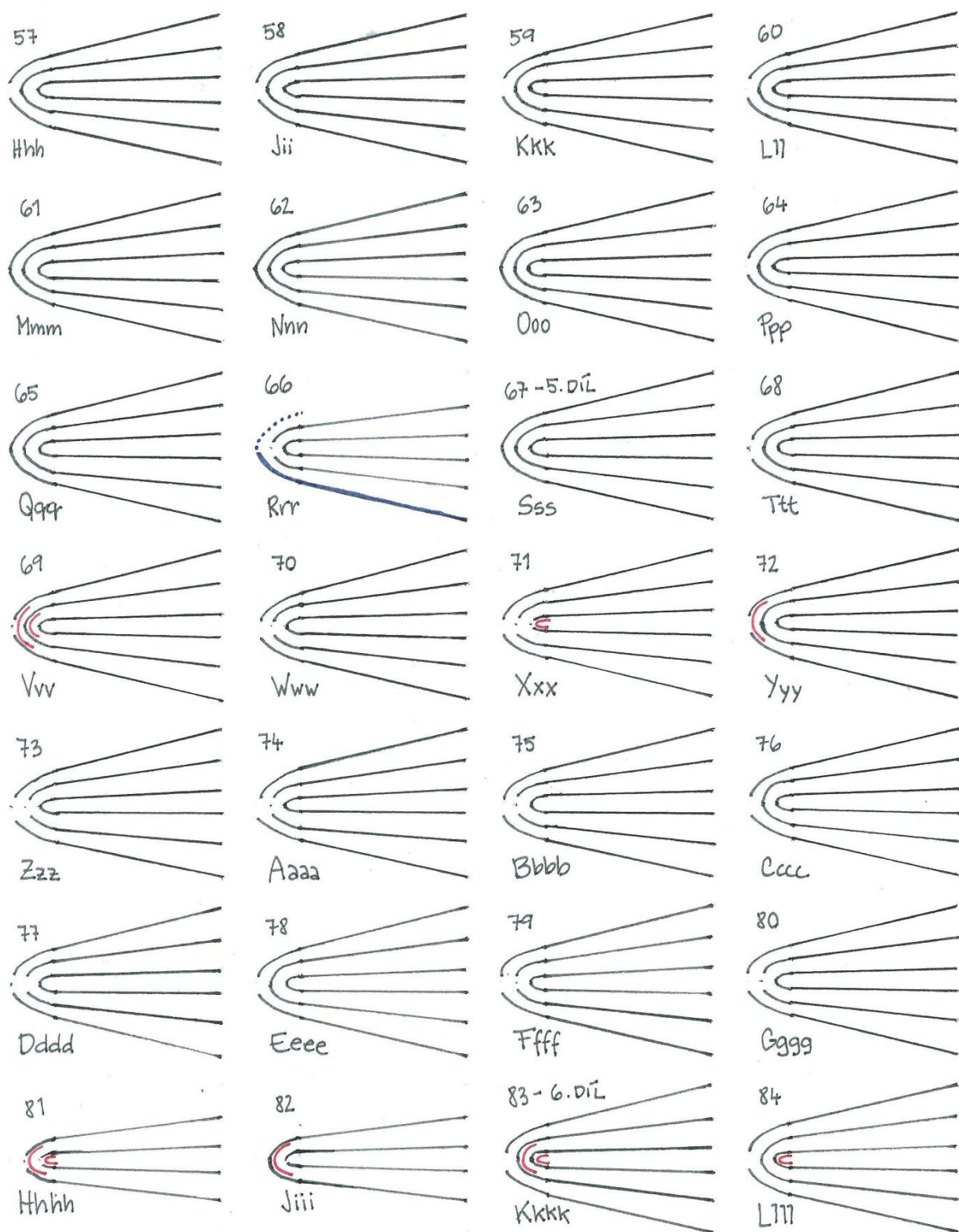
Obr. 1	Zákres dochovaného stavu jednotlivých složek, včetně proužků papíru zpevňujících středy dvojlistů, doplnění křidélek	86
Obr. 2	Zákres dochovaného stavu jednotlivých složek, včetně proužků papíru zpevňujících středy dvojlistů, doplnění křidélek	87
Obr. 3	Zákres dochovaného stavu jednotlivých složek, včetně proužků papíru zpevňujících středy dvojlistů, doplnění křidélek	88
Obr. 4	Zákres dochovaného stavu jednotlivých složek, včetně proužků papíru zpevňujících středy dvojlistů, doplnění křidélek	89
Obr. 5	Schéma původního šití	90
Obr. 6	Rozvržení vazů a zapošívacích stehů	90
Obr. 7	Schéma předsádky a propojení s krajní složkou	91
Obr. 8	Způsob přelepení hřbetu japonským papírem a leteckým plátnem	91
Obr. 9	Schéma šití kapitálků	92
Obr. 10	Schéma propojení knižního bloku s pergamenovou obálkou prostřednictvím vazů, způsob provlečení řemínků	92
Obr. 11	Podrobný zákres pergamenové obálky	93

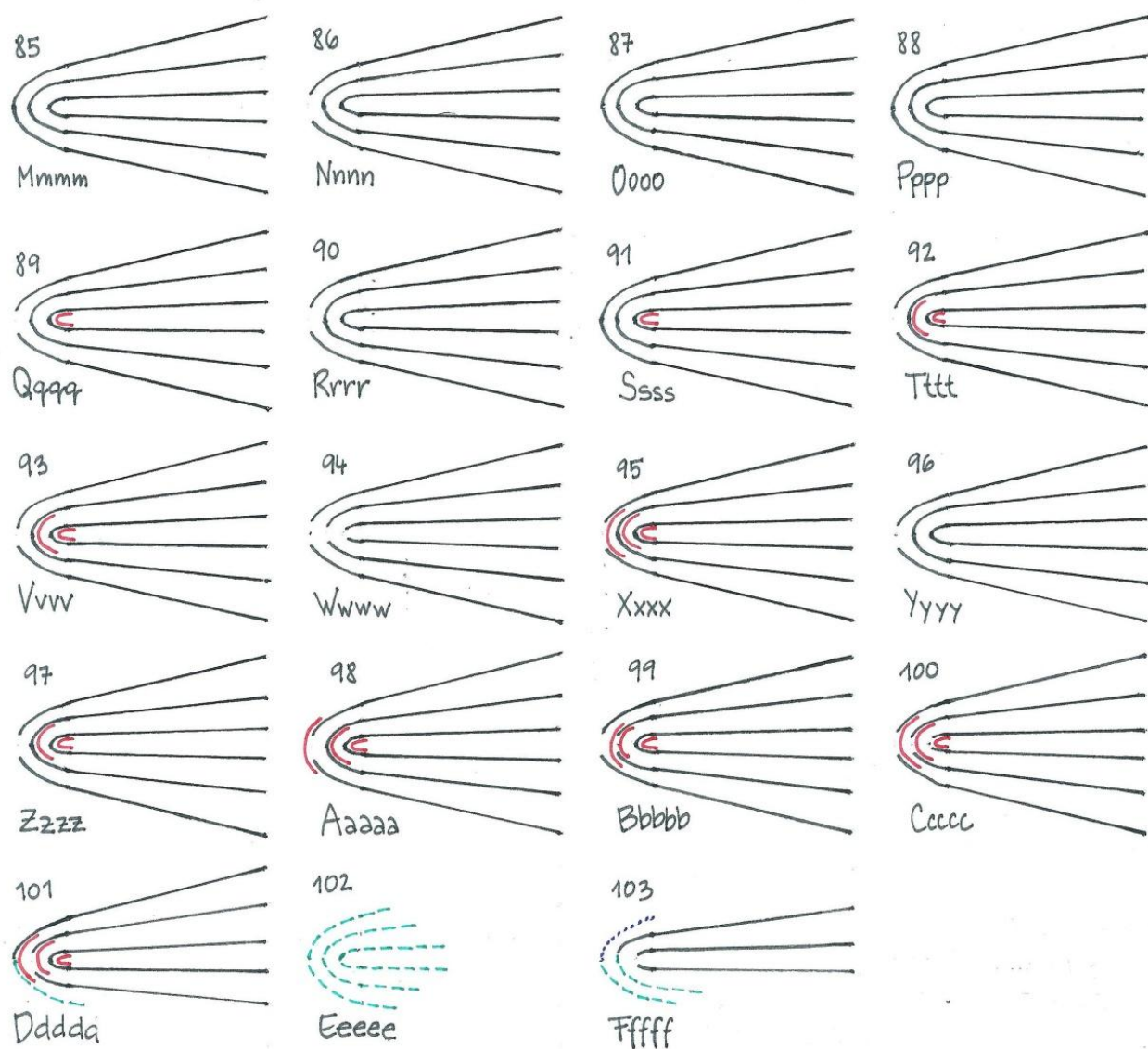
Obr. 1 Zákres dochovaného stavu jednotlivých složek, včetně proužků papíru zpevňujících středy dvojlistů, doplnění křidélek

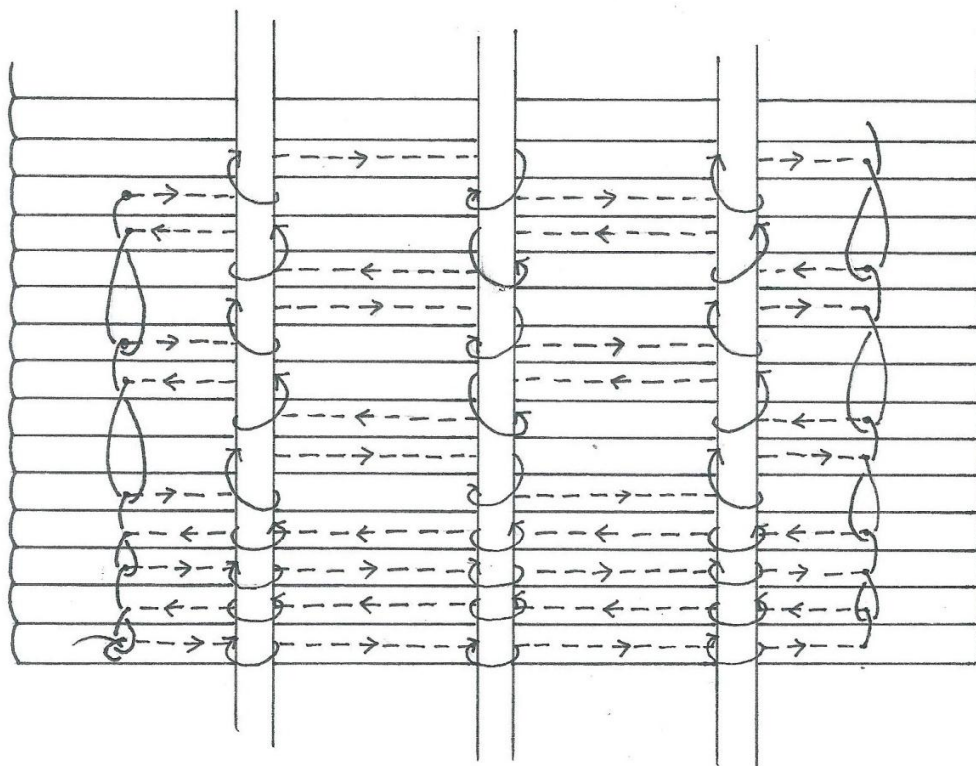
Obr. 2 Zákres dochovaného stavu jednotlivých složek, včetně proužků papíru zpevňujících středy dvojlistů, doplnění křidélek

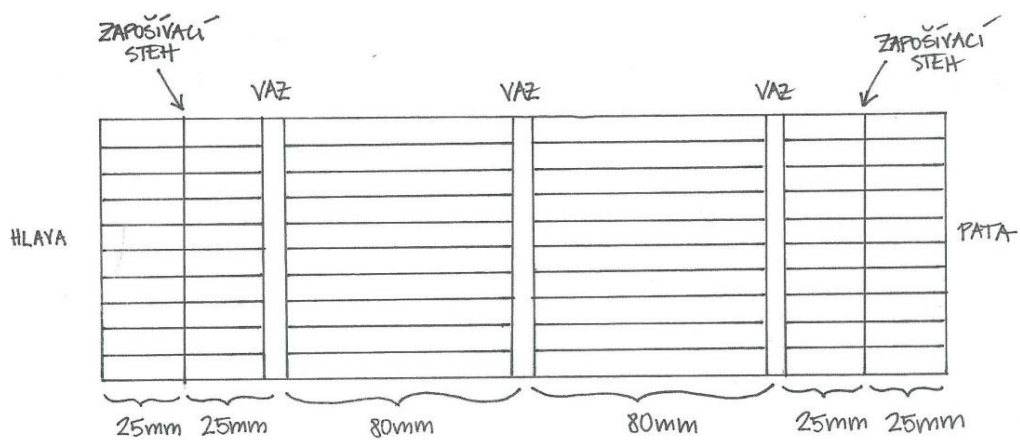
Obr. 3 Zákres dochovaného stavu jednotlivých složek, včetně proužků papíru zpevňujících středu dvojlistů, doplnění křidélek

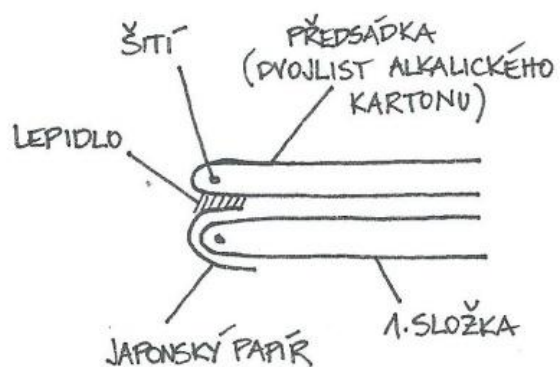
Obr. 4 Zákres dochovaného stavu jednotlivých složek, včetně proužků papíru zpevňujících středu dvojlistů, doplnění křidélek

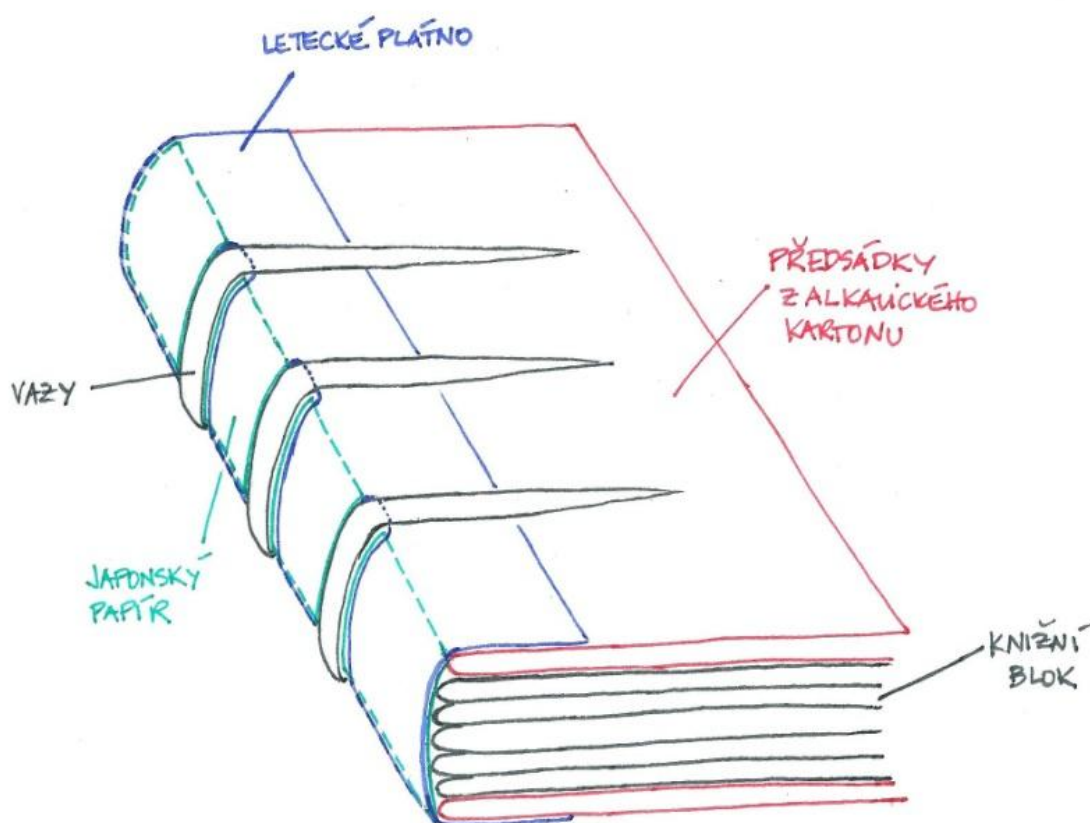
Obr. 5 Schéma původního šití

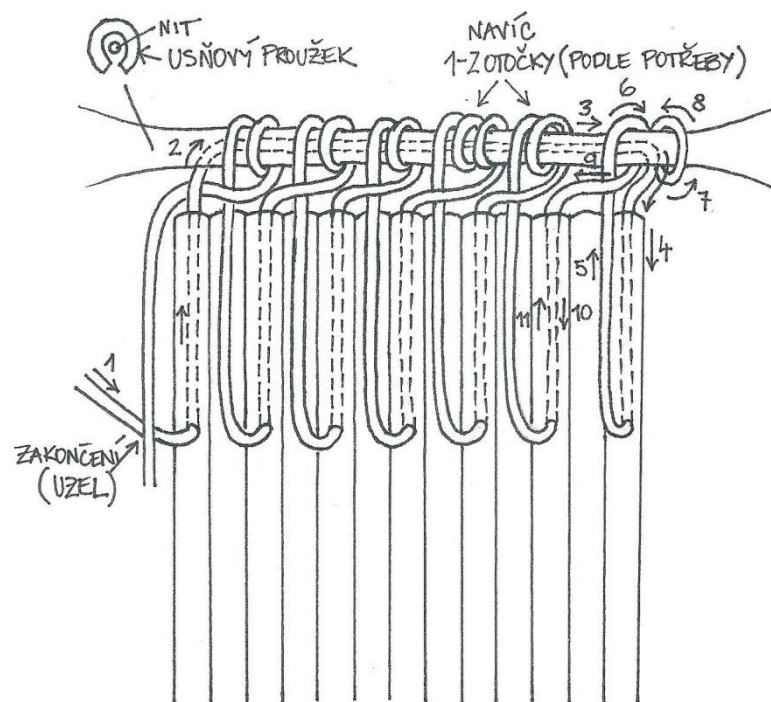
Obr. 6 Rozvržení vazů a zapošívacích stehů

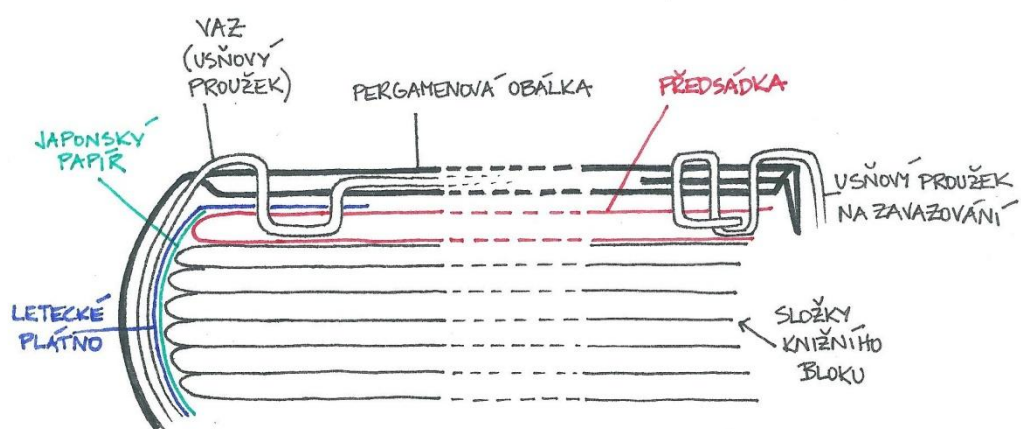
Obr. 7 Schéma předsádky a propojení s krajní složkou

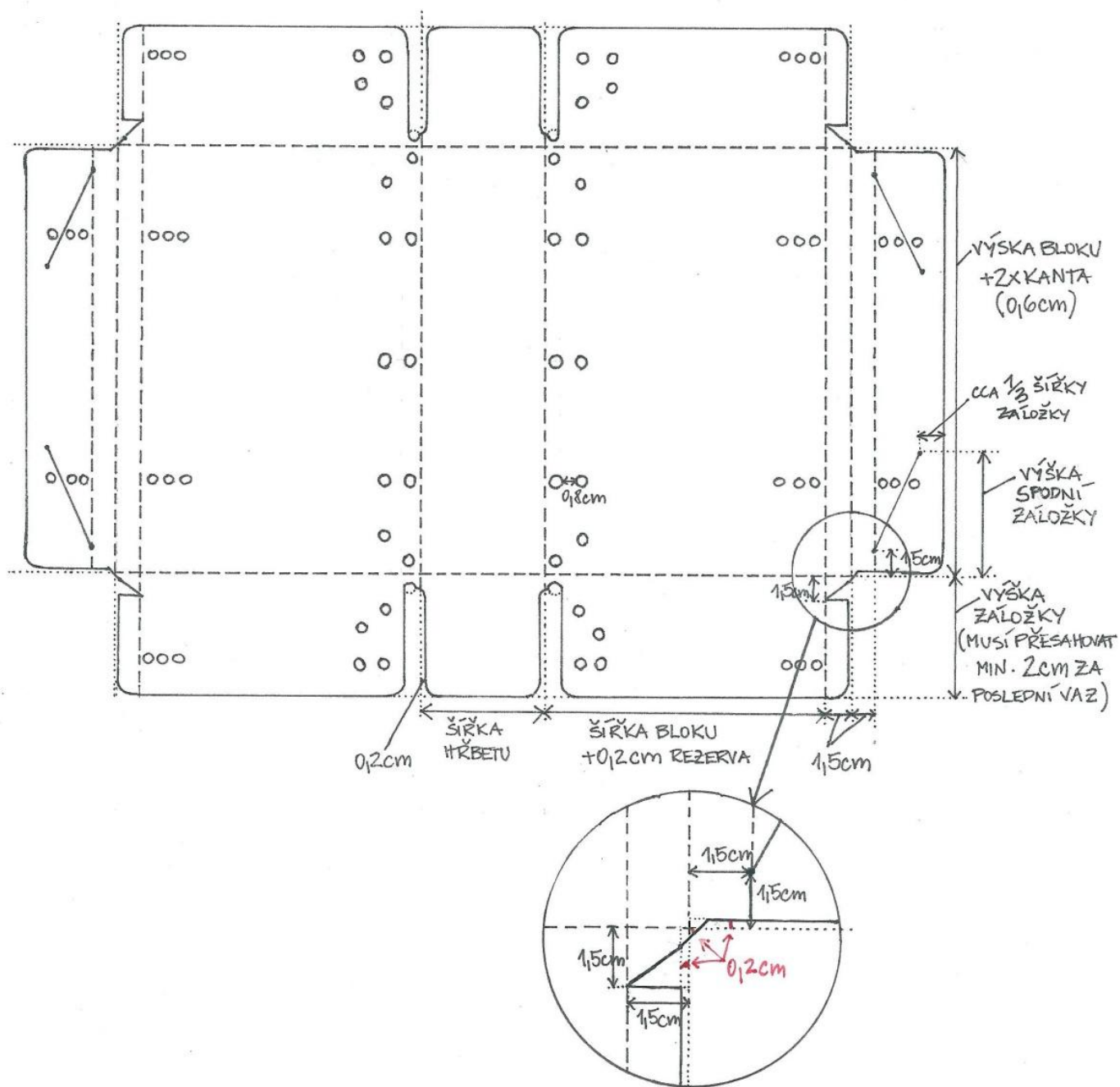
Obr. 8 Způsob přelepení hřbetu japonským papírem a leteckým plátnem

Obr. 9 Schéma šití kapitálků

Obr. 10 Schéma propojení knižního bloku s pergamenovou obálkou prostřednictvím vazů, způsob provlečení řemínků

Obr. 11 Podrobný zákres pergamenové obálky

20 Fotografická příloha

Seznam fotografií

Fotografie č. 1 Celkový pohled na přední část knihy, spodní a přední ořízku - stav před restaurováním.....	96
Fotografie č. 2 Celkový pohled na přední část knihy, spodní a přední ořízku - stav po restaurování.....	96
Fotografie č. 3 Celkový pohled na zadní část knihy, horní a přední ořízku - stav před restaurováním.....	97
Fotografie č. 4 Celkový pohled na zadní část knihy, horní a přední ořízku - stav po restaurování.....	97
Fotografie č. 5 Pohled na horní ořízku – stav před restaurováním	98
Fotografie č. 6 Pohled na horní ořízku – stav po restaurování.....	98
Fotografie č. 7 Pohled na spodní ořízku – stav před restaurováním	99
Fotografie č. 8 Pohled na spodní ořízku – stav po restaurování	99
Fotografie č. 9 Pohled na přední ořízku – stav před restaurováním.....	100
Fotografie č. 10 Pohled na přední ořízku – stav po restaurování.....	100
Fotografie č. 11 Pohled na hřbet – stav před restaurováním.....	101
Fotografie č. 12 Pohled na hřbet – stav po restaurování	101
Fotografie č. 13 První list bloku (titulní list) – stav před restaurováním	102
Fotografie č. 14 První list bloku (titulní list) – stav po restaurování	102
Fotografie č. 15 Poslední list bloku – stav před restaurováním	103
Fotografie č. 16 Poslední list bloku – stav po restaurování	103
Fotografie č. 17 Pohled na rozevřený knižní blok, stav před restaurováním“	104
Fotografie č. 18 Pohled na rozevřený knižní blok, stav po restaurování	104
Fotografie č. 19 Šikmý pohled na knihu, horní ořízku a hřbet, stav před restaurováním	105
Fotografie č. 20 Šikmý pohled na knihu, horní ořízku a hřbet, stav po restaurování	105
Fotografie č. 21 Detail poškození papírové podložky	106
Fotografie č. 22 Detailní pohled na roh knihy po vyspravení papírové podložky	106
Fotografie č. 23 Pohled do knižního bloku v části s výraznými zateklinami, stav před restaurováním.....	107
Fotografie č. 24 Pohled do knižního bloku, stav po restaurování	107
Fotografie č. 25 Pohled na dvojlist před restaurováním	108
Fotografie č. 26 Pohled na dvojlist po restaurování.....	108
Fotografie č. 27 Pohled na list s velkou ztrátou papírové podložky, stav před restaurováním	109
Fotografie č. 28 Pohled na list s velkou ztrátou papírové podložky, stav po restaurování ..	109
Fotografie č. 29 Pohled na dvojlist s největšími ztrátami, stav před restaurováním.....	110
Fotografie č. 30 Pohled na dvojlist s největšími ztrátami, stav po restaurování	110
Fotografie č. 31 Mechanické čištění (šipka ukazuje rozdíl před a po očištění pomocí gum)	111
Fotografie č. 32 Rozebírání knižního bloku.....	111
Fotografie č. 33 Detail zvláštního způsobu šití.....	112
Fotografie č. 34 Rozešitý knižní blok	112

Fotografie č. 35 Demontáž papírových přelepů ze středů dvojlistů, ukázka silné vrstvy použitého lepidla	113
Fotografie č. 36 Mokré čištění ve vodní lázni s přidavkem tenzidu, následné propláchnutí v čisté vodě	113
Fotografie č. 37 Důkladnější čištění na hladké podložce mezi HollyTexy	114
Fotografie č. 38 Průběh odstraňování nánosů lepidla ze středů dvojlistů	114
Fotografie č. 39 Detail listů před očištěním vrstvy lepidla	115
Fotografie č. 40 Detail listů po očištění vrstvy lepidla	115
Fotografie č. 41 Dolévání pomocí tónované papírové suspenze	116
Fotografie č. 42 Dolévání dvojlistu se ztrátami po celém obvodu a ve středu dvojlistu	116
Fotografie č. 43 Vyspravený knižní blok připravený na šití	117
Fotografie č. 44 Pohled na hlavici ušité makety (levá polovina bloku šitá původním způsobem ob složku, pravá polovina bloku šitá skrze každou složku s pakováním)	117
Fotografie č. 45 Šití knižního bloku na stávkou	118
Fotografie č. 46 Ušitý knižní blok, levá polovina hřbetu nezaklížená, pravá polovina zaklížená	118
Fotografie č. 47 Šití kapitálku	119
Fotografie č. 48 Ušitý knižní blok po zkulacení, přelepení hřbetu japonským papírem a leteckým plátnem a po vyšití kapitálků	119
Fotografie č. 49 Pergamenová obálka připravená k nasazení na knižní blok	120
Fotografie č. 50 Pohled na přední předsádku, způsob založení pergamenové obálky a protažení vazů a řemínků na zavazování	120
Fotografie č. 51 Papírové proužky použité na vyspravení středů dvojlistů (Česká gramatika)	121
Fotografie č. 52 Papírové proužky použité na vyspravení středů dvojlistů (Výroční trhy českých měst)	121
Fotografie č. 53 Papírové proužky použité na vyspravení středů dvojlistů (Konvenční měna)	122
Fotografie č. 54 (vlevo) Papírové proužky použité na vyspravení středů dvojlistů (bez tisku)	122
Fotografie č. 55 (vpravo) Papírové proužky použité na vyspravení středů dvojlistů (ostatní nezařazené proužky)	122
Fotografie č. 56 Ochranný obal se zrestaurovaným objektem a krabicí s přířezy lepenek s fragmenty	123

Fotografie č. 1 Celkový pohled na přední část knihy, spodní a přední ořízku - stav před restaurováním

Fotografie č. 2 Celkový pohled na přední část knihy, spodní a přední ořízku - stav po restaurování

Fotografie č. 3 Celkový pohled na zadní část knihy, horní a přední ořízku - stav před restaurováním

Fotografie č. 4 Celkový pohled na zadní část knihy, horní a přední ořízku - stav po restaurování

Fotografie č. 5 Pohled na horní ořízku – stav před restaurováním

Fotografie č. 6 Pohled na horní ořízku – stav po restaurování

Fotografie č. 7 Pohled na spodní ořízku – stav před restaurováním

Fotografie č. 8 Pohled na spodní ořízku – stav po restaurování

Fotografie č. 9 Pohled na přední ořízku – stav před restaurováním

Fotografie č. 10 Pohled na přední ořízku – stav po restaurování

Fotografie č. 11 Pohled na hřbet – stav před restaurováním

Fotografie č. 12 Pohled na hřbet – stav po restaurování

Fotografie č. 13 První list bloku (titulní list) – stav před restaurováním

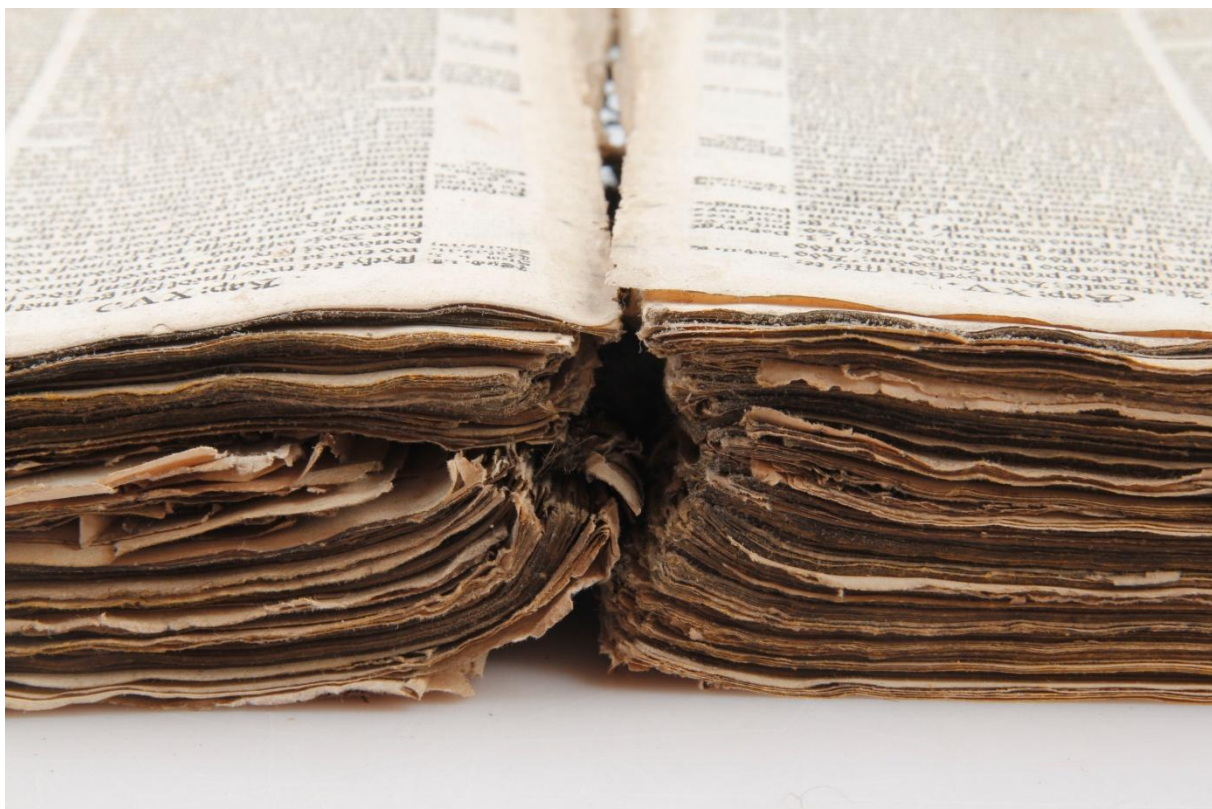
Fotografie č. 14 První list bloku (titulní list) – stav po restaurování

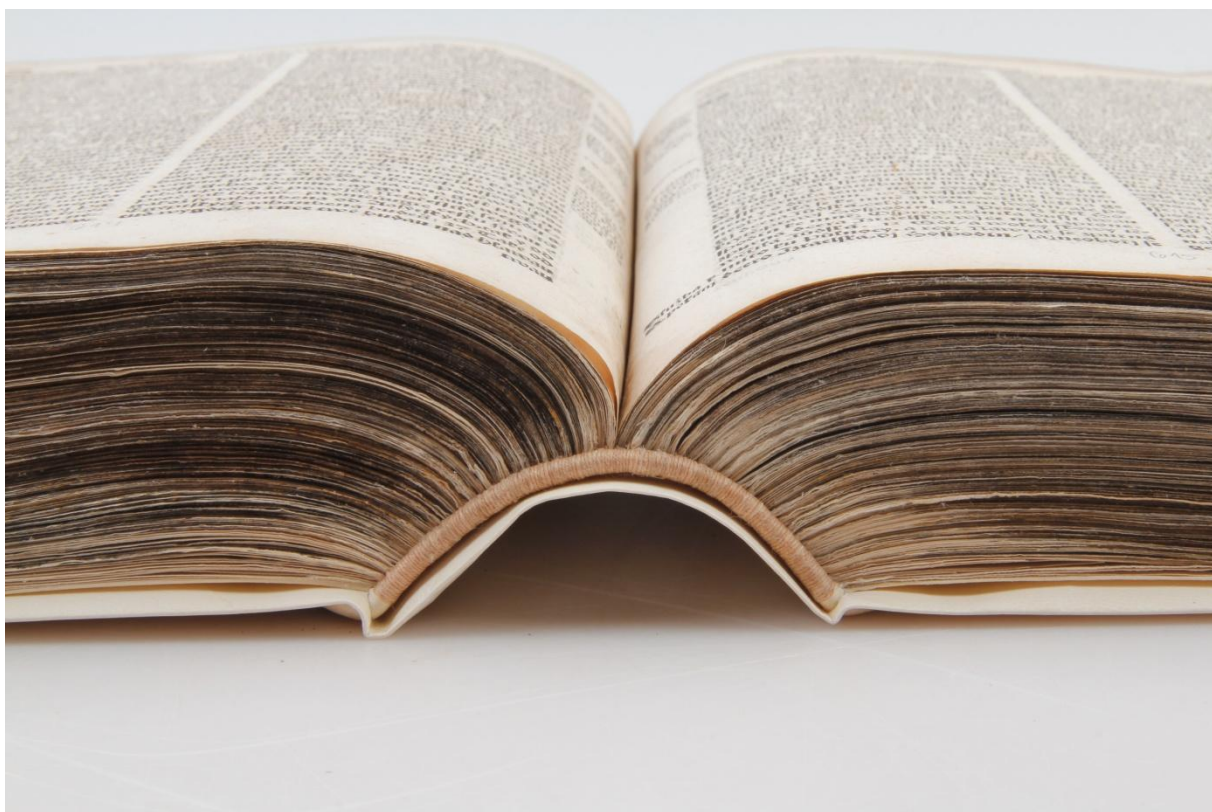
Fotografie č. 15 Poslední list bloku – stav před restaurováním

Fotografie č. 16 Poslední list bloku – stav po restaurování

Fotografie č. 17 Pohled na rozevřený knižní blok, stav před restaurováním

Fotografie č. 18 Pohled na rozevřený knižní blok, stav po restaurování

Fotografie č. 19 Šikmý pohled na knihu, horní ořízku a hřbet, stav před restaurováním

Fotografie č. 20 Šikmý pohled na knihu, horní ořízku a hřbet, stav po restaurování

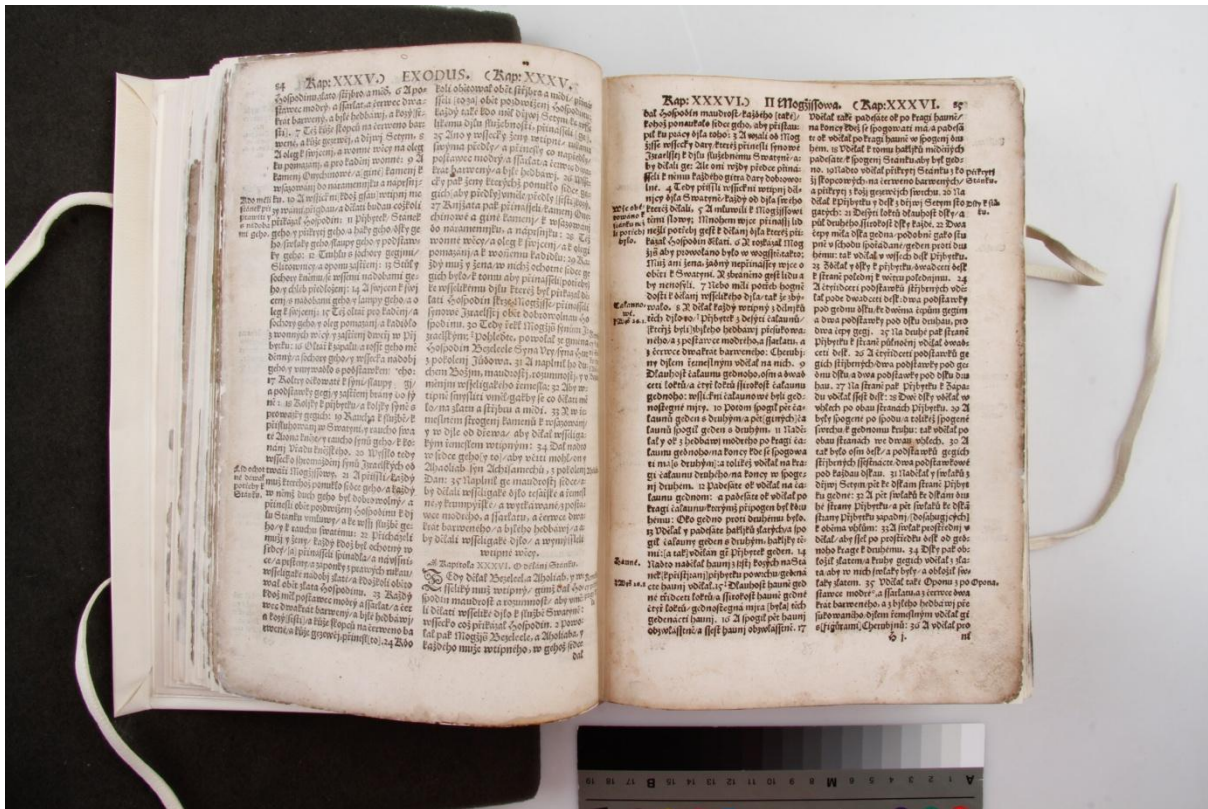
Fotografie č. 21 Detail poškození papírové podložky

Fotografie č. 22 Detailní pohled na roh knihy po vyspravení papírové podložky

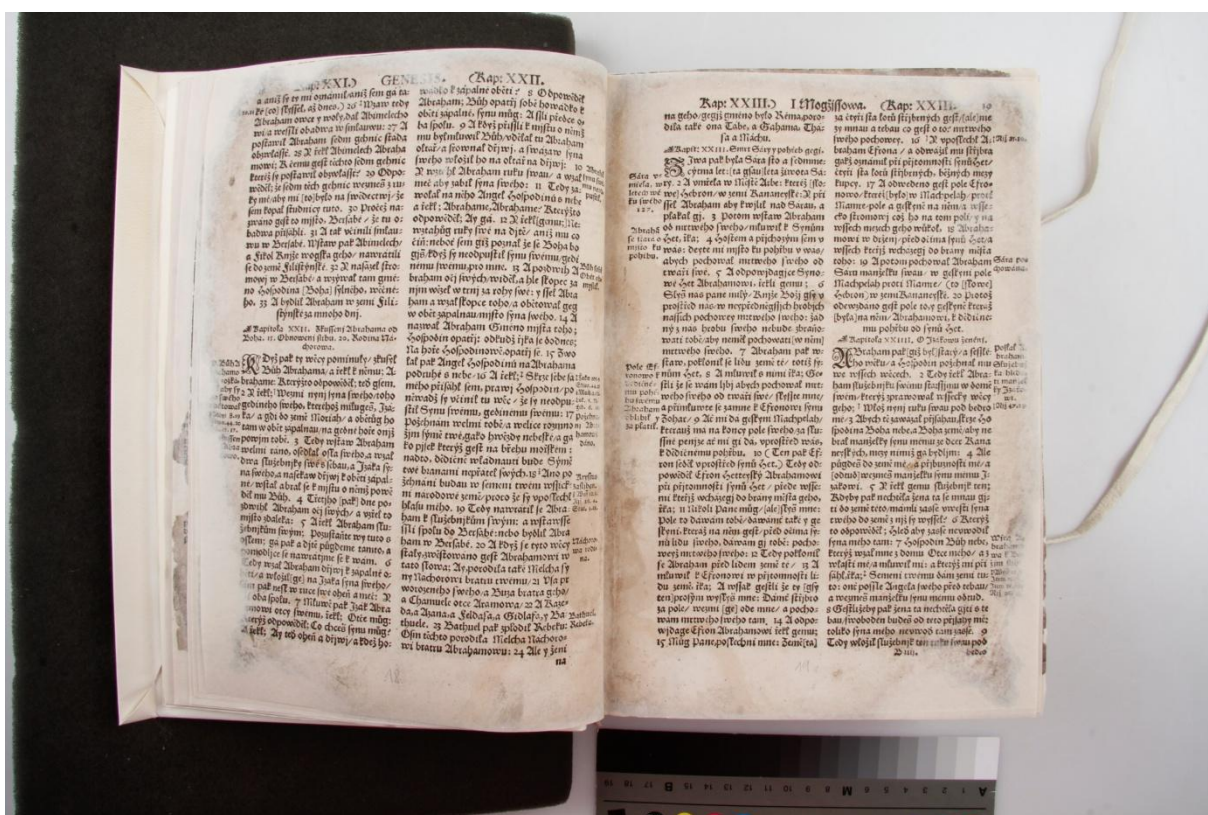
Fotografie č. 23 Pohled do knižního bloku v části s výraznými zateklinami, stav před restaurováním

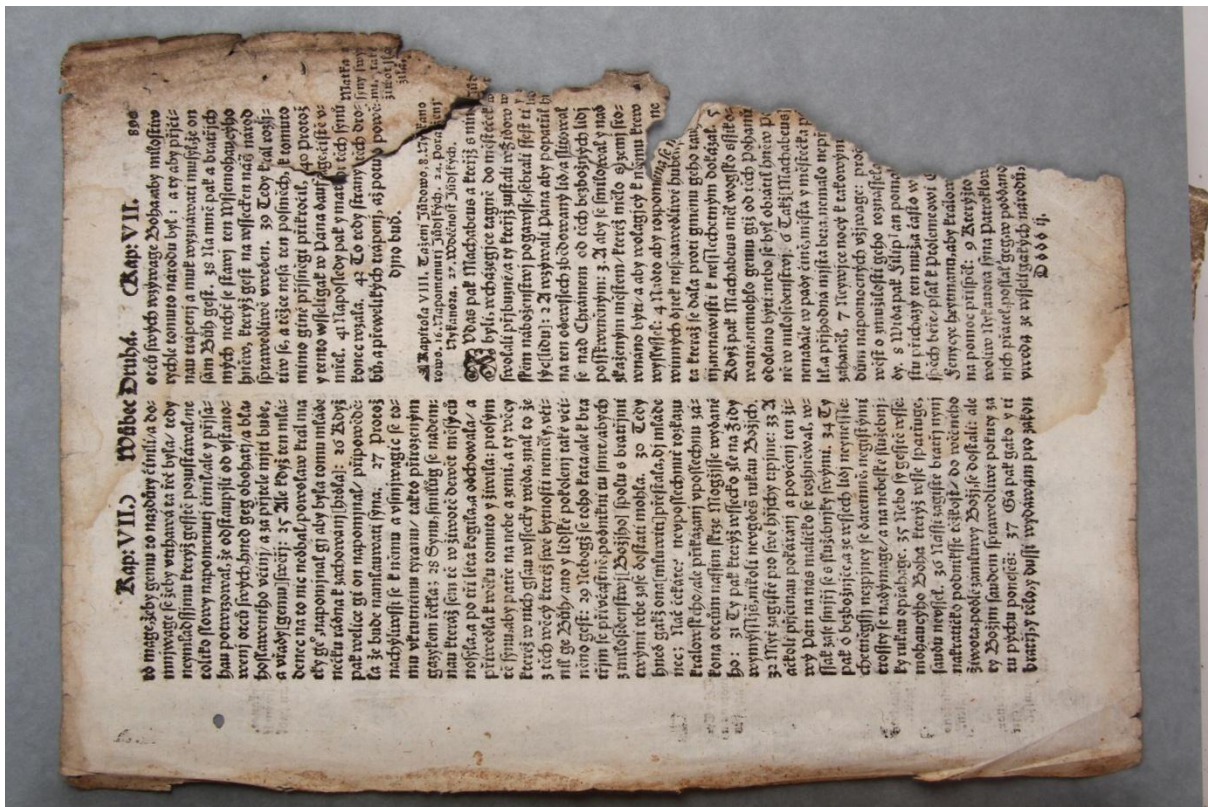
Fotografie č. 24 Pohled do knižního bloku, stav po restaurování

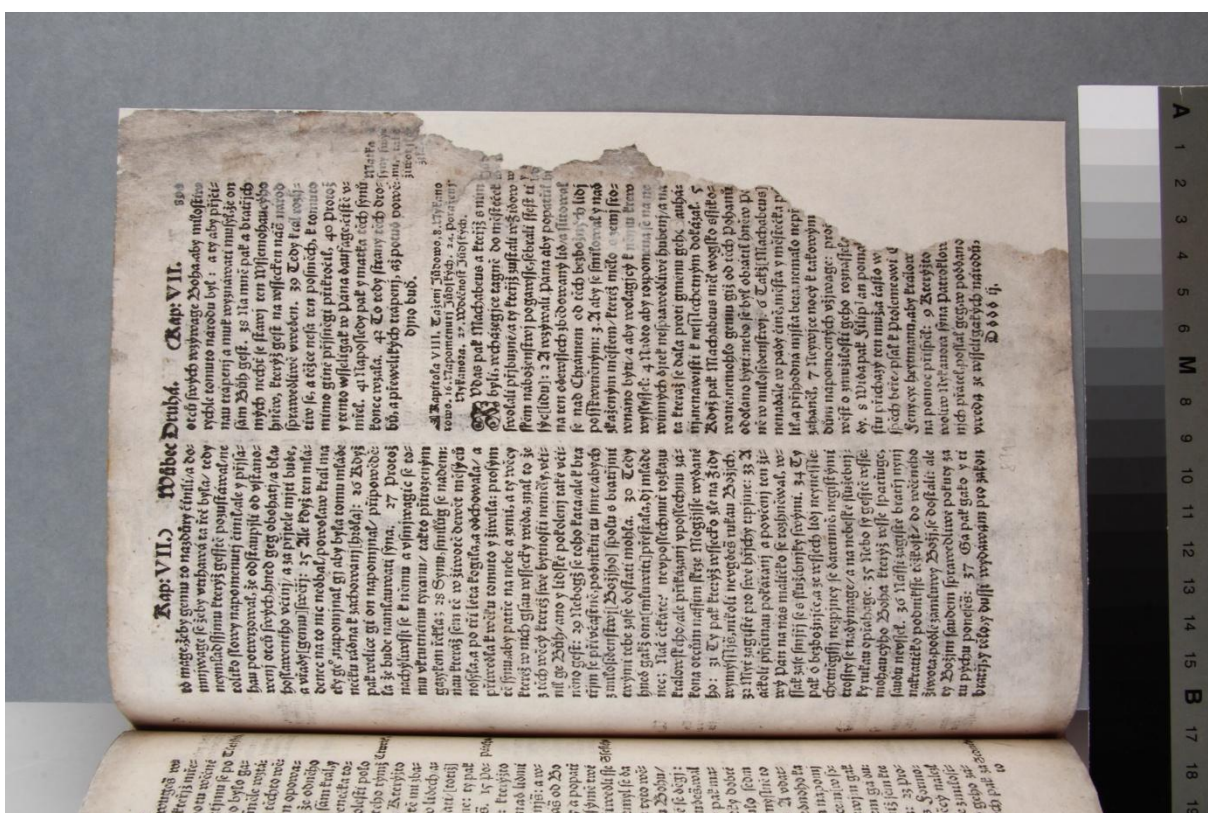
Fotografie č. 25 Pohled na dvojlist před restaurováním

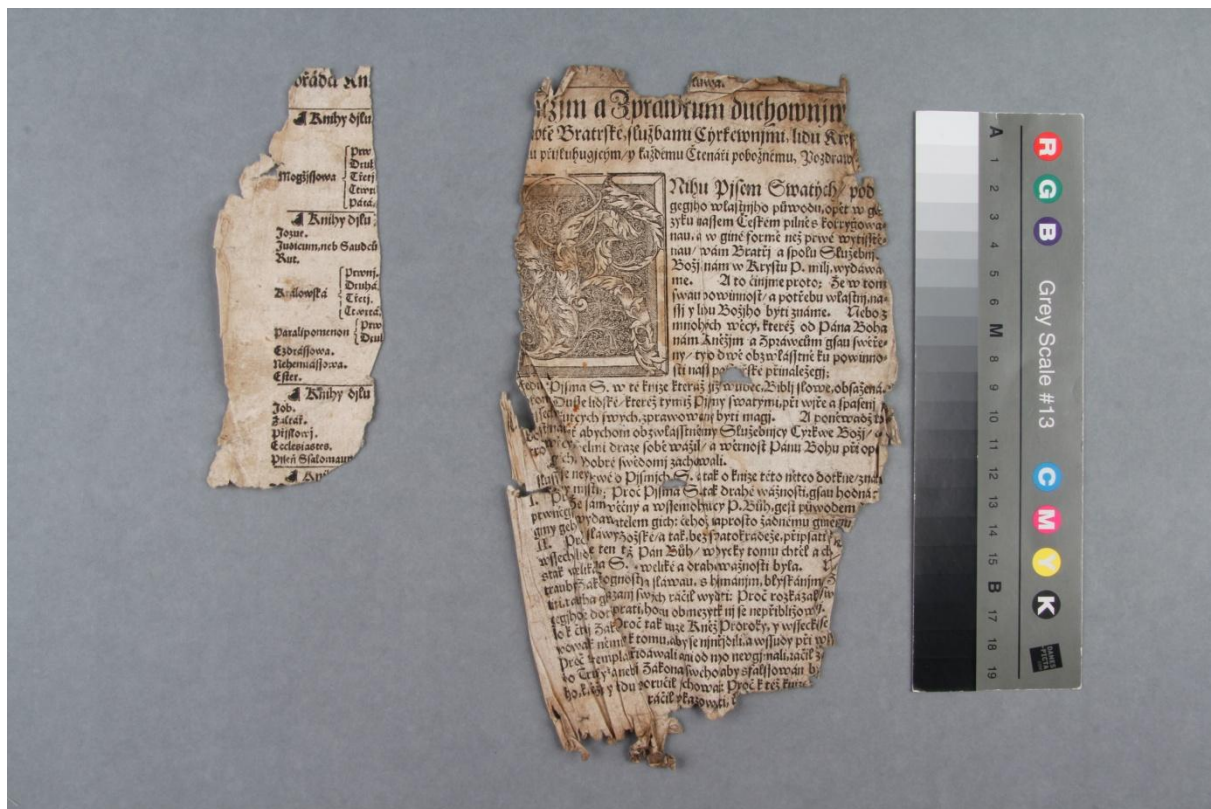
Fotografie č. 26 Pohled na dvojlist po restaurování

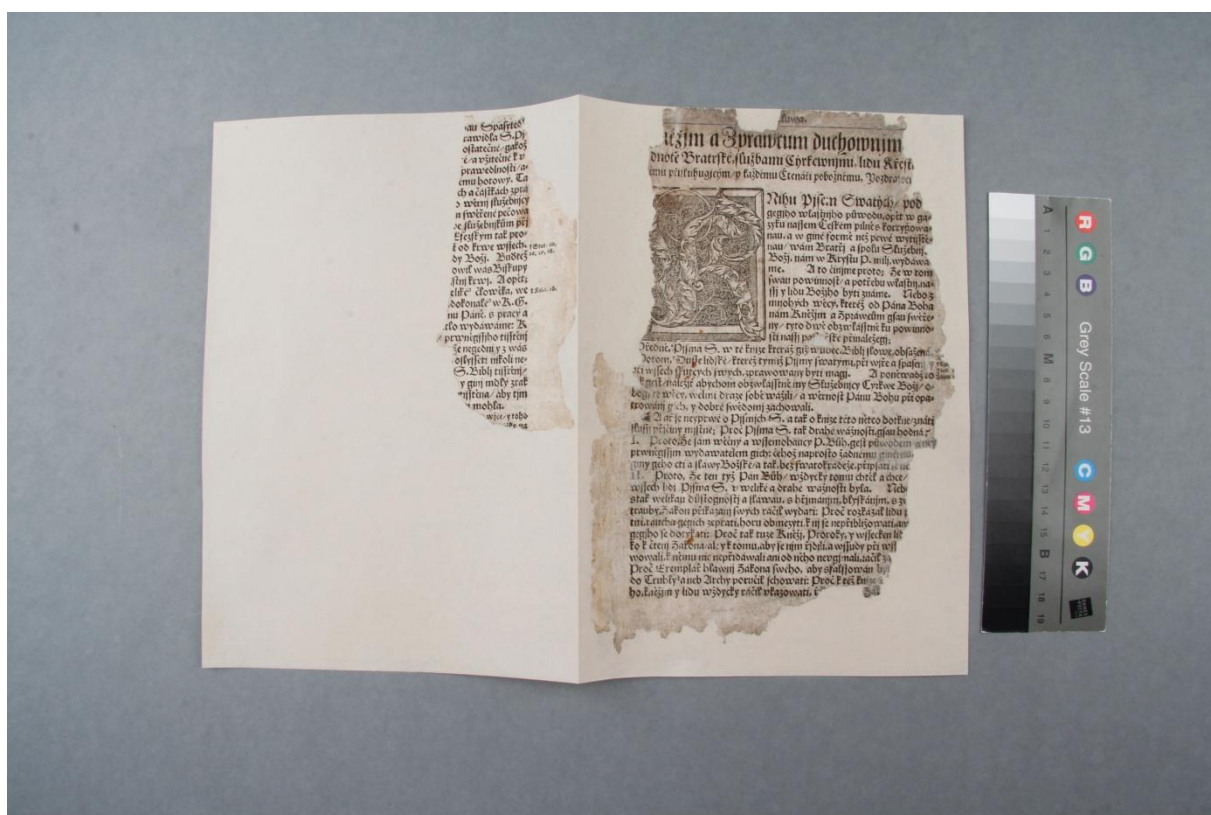
Fotografie č. 27 Pohled na list s velkou ztrátou papírové podložky, stav před restaurováním

Fotografie č. 28 Pohled na list s velkou ztrátou papírové podložky, stav po restaurování

Fotografie č. 29 Pohled na dvojlist s největšími ztrátami, stav před restaurováním

Fotografie č. 30 Pohled na dvojlist s největšími ztrátami, stav po restaurování

Fotografie č. 31 Mechanické čištění (šipka ukazuje rozdíl před a po očištění pomocí gum)

Fotografie č. 32 Rozebírání knižního bloku

Fotografie č. 33 Detail zvláštního způsobu šití

Fotografie č. 34 Rozešitý knižní blok

Fotografie č. 35 Demontáž papírových přelepů ze středů dvojlistů, ukázka silné vrstvy použitého lepidla

Fotografie č. 36 Mokré čištění ve vodní lázni s přísadkou tenzidu, následné propláchnutí v čisté vodě

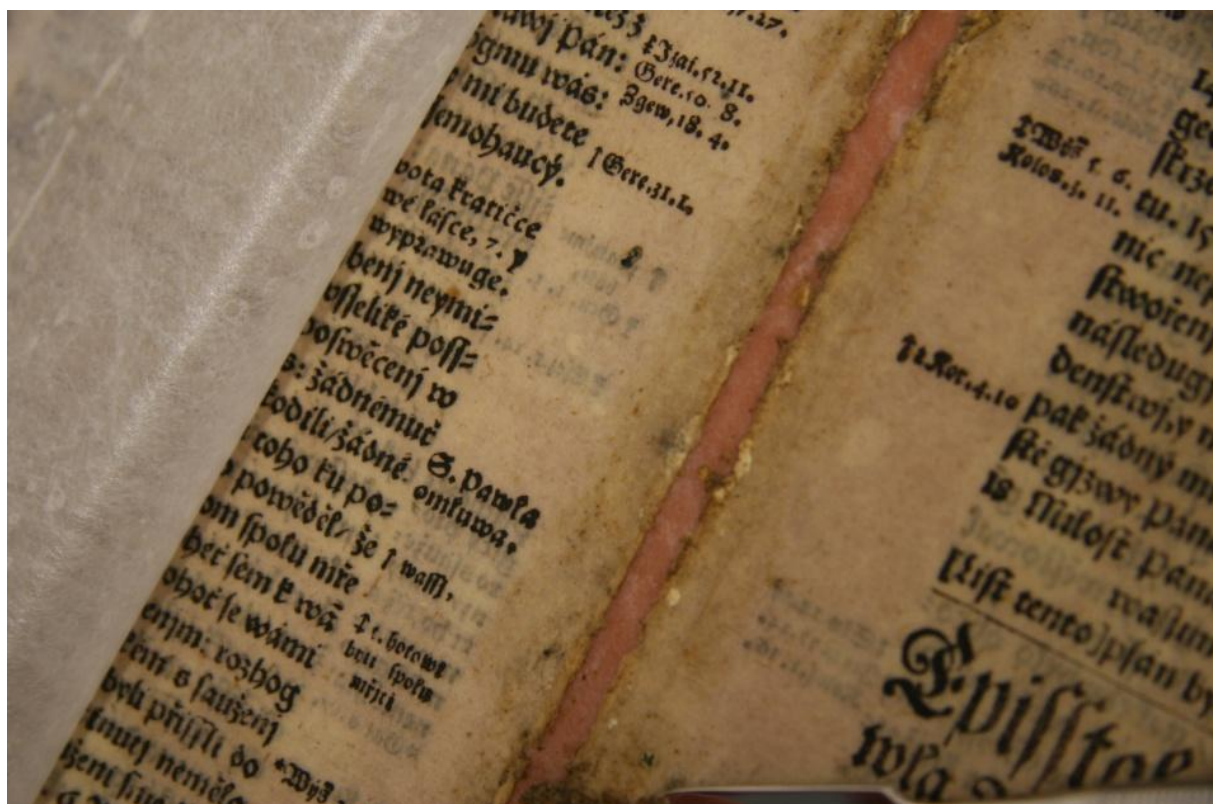
Fotografie č. 37 Důkladnější čištění na hladké podložce mezi HollyTexy

Fotografie č. 38 Průběh odstraňování nánosů lepidla ze středů dvojlistů

Fotografie č. 39 Detail listů před očištěním vrstvy lepidla

Fotografie č. 40 Detail listů po očištění vrstvy lepidla

Fotografie č. 41 Dolévání pomocí tónované papírové suspenze

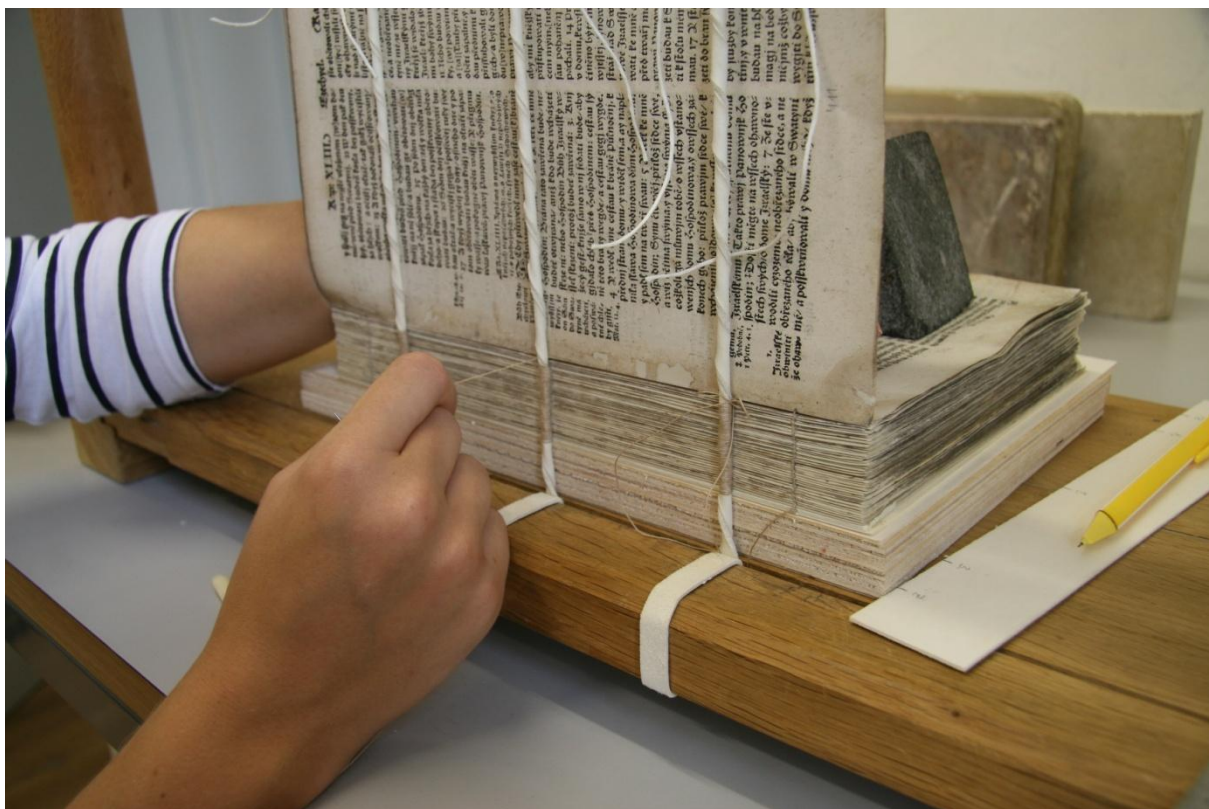
Fotografie č. 42 Dolévání dvojlistu se ztrátami po celém obvodu a ve středu dvojlistu

Fotografie č. 43 Vyspravený knižní blok připravený na šití

Fotografie č. 44 Pohled na hlavici ušité makety (levá polovina bloku šitá původním způsobem ob složku, pravá polovina bloku šitá skrze každou složku s pakováním)

Fotografie č. 45 Šití knižního bloku na stávku

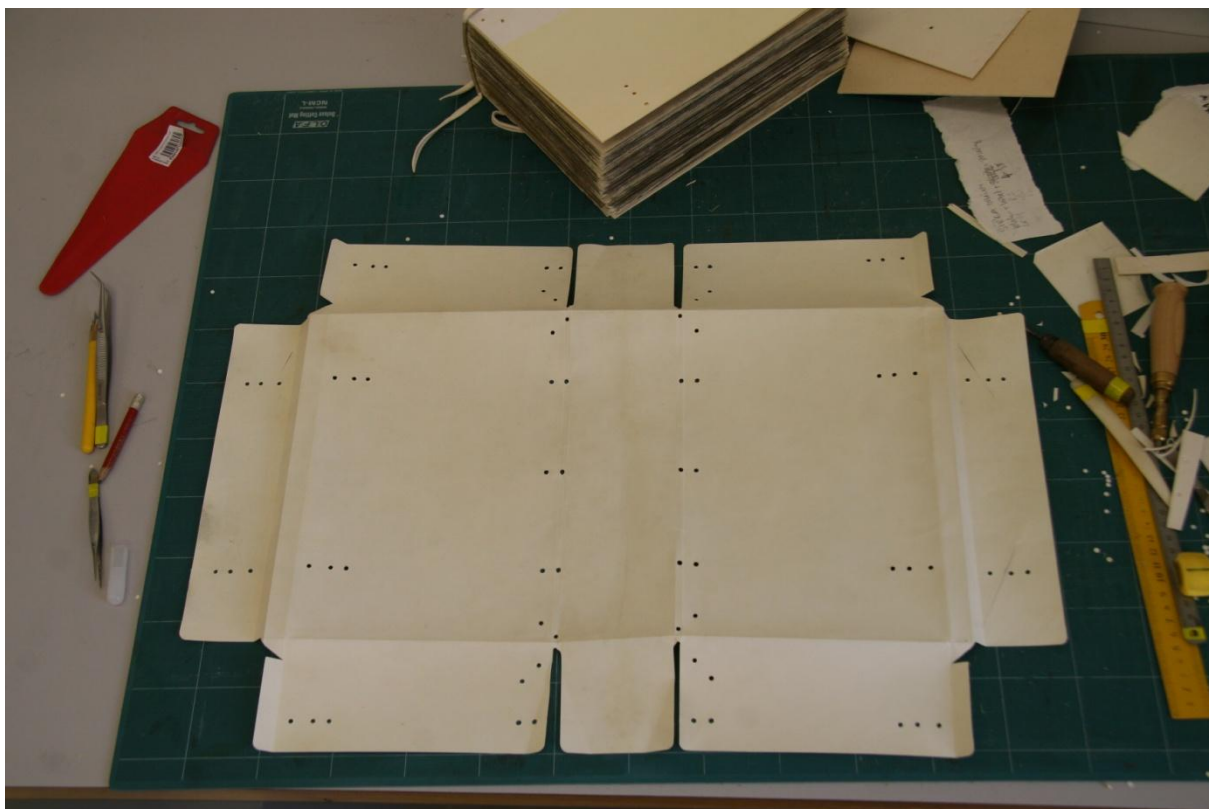
Fotografie č. 46 Ušitý knižní blok, levá polovina hřbetu nezaklíněná, pravá polovina zaklíněná

Fotografie č. 47 Šití kapitálku

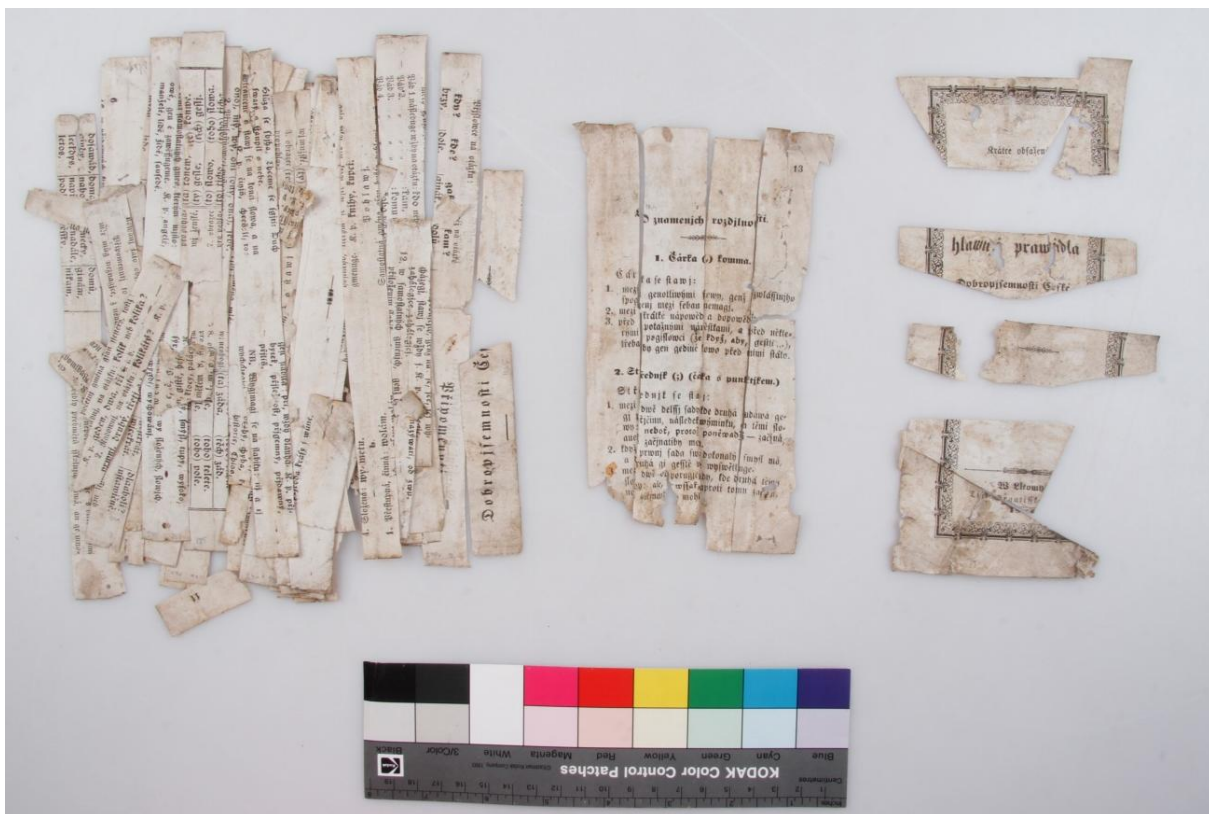
Fotografie č. 48 Ušitý knižní blok po zkulacení, přelepení hřbetu japonským papírem a leteckým plátnem a po vyšití kapitálků

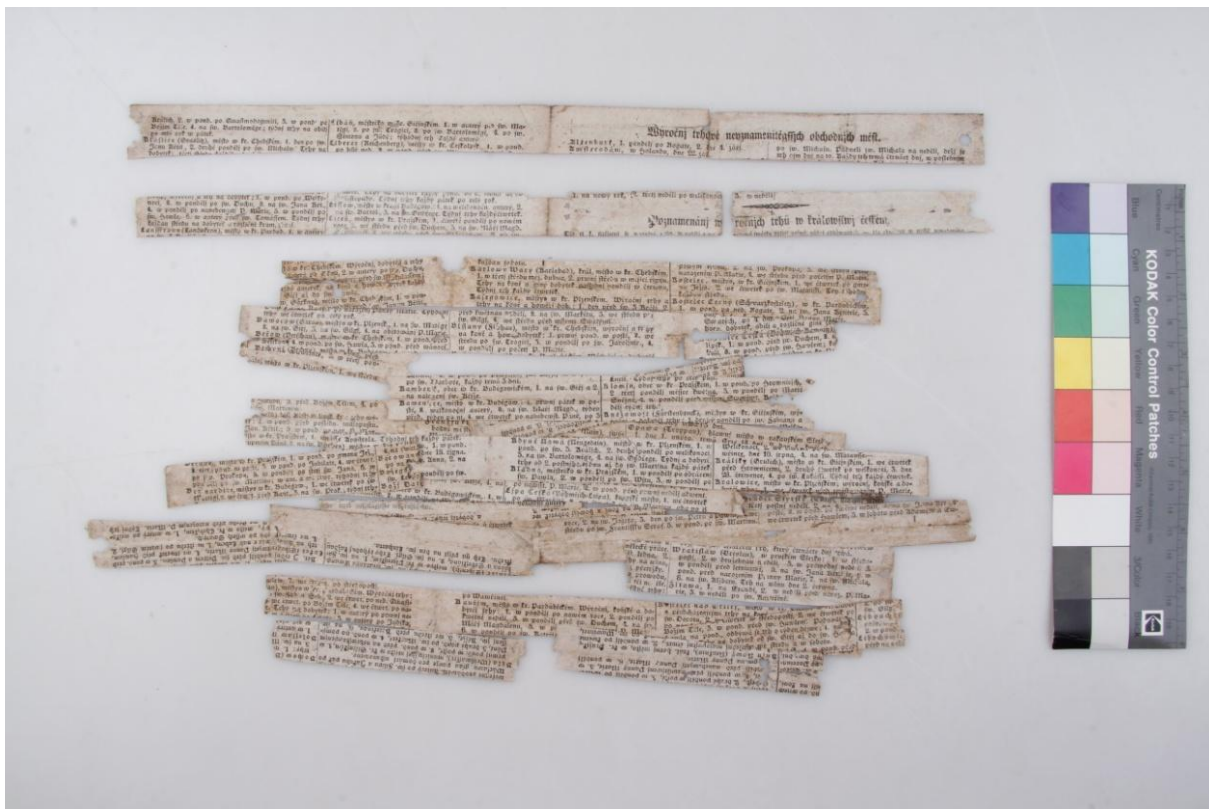
Fotografie č. 49 Pergamenová obálka připravená k nasazení na knižní blok

Fotografie č. 50 Pohled na přední předsádku, způsob založení pergamenové obálky a protažení vazů a řemínků na zavazování

Fotografie č. 51 Papírové proužky použité na vyspravení středů dvojlistů (Česká gramatika)

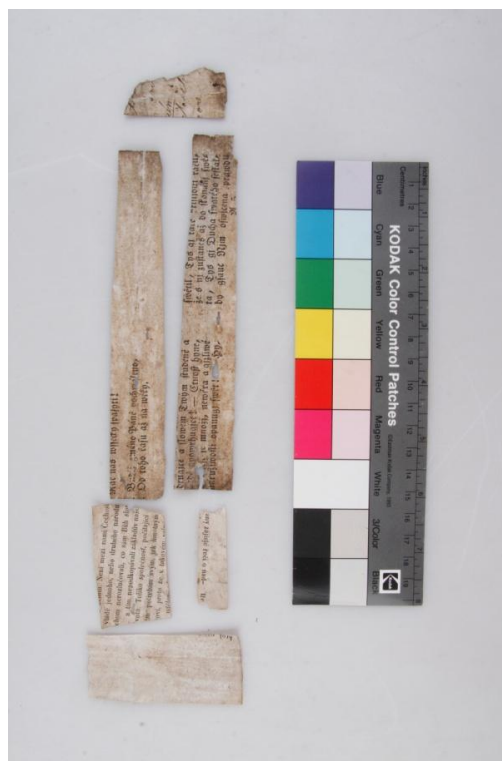
Fotografie č. 52 Papírové proužky použité na vyspravení středů dvojlistů (Výroční trhy českých měst)

Fotografie č. 53 Papírové proužky použité na vyspravení středů dvojlistů (Konvenční měna)

Fotografie č. 54 (vlevo) Papírové proužky použité na vyspravení středů dvojlistů (bez tisku)

Fotografie č. 55 (vpravo) Papírové proužky použité na vyspravení středů dvojlistů (ostatní nezařazené proužky)

Fotografie č. 56 Ochranný obal se zrestaurovaným objektem a krabicí s přířezy lepenek s fragmenty